

Deze film is beschikbaar gesteld door het KITLV, uitsluitend op voorwaarde dat noch het geheel noch delen worden gereproduceerd zonder toestemming van het KITLV. Dit behoudt zich het recht voor een vergoeding te berekenen voor reproductie. Indien op het originele materiaal auteursrecht rust, dient men voor reproductiedoeleinden eveneens toestemming te vragen aan de houders van dit auteursrecht.

Toestemming voor reproductie dient men schriftelijk aan te vragen.

This film is supplied by the KITLV only on condition that neither it nor part of it is further reproduced without first obtaining the permission of the KITLV which reserves the right to make a charge for such reproduction. If the material filmed is itself in copyright, the permission of the owners of that copyright will also be required for such reproduction. Application for permission to reproduce should be made in writing, giving details of the proposed reproduction.

SIGNATUUR MICROFORM:

*SHELF NUMBER
MICROFORM:*

M META 0858

PPN 106 818 198

BIBLIOTHEEK KITLV

0097 7106

ee 2962 - N

20
256,5
51,5
83,3
4
4/10 2/15
26 20
11,6
43
28
75

ANTIQUARIAAT BATAVIA

Dorpsstraat 171

NL-2992 AA Barendrecht

The Netherlands

KIJKJES IN DE OOST.

KIJKJES IN DE OOST.

EEN LEESBOEK VOOR DE VOLKSSCHOOL,

DOOR

H. C. van der Heyde,
Hoofdonderwijzer te Leiden.

Met een voorrede van Prof. P. J. VETH.

I. JAVA.

TWEEDE, HERZIENE DRUK.

GRONINGEN. — 1880. — NOORDHOFF & SMIT.

VOORREDE.

Toen ik, nu omstreeks een jaar geleden, een woord van aanbeveling schreef voor het werkje „Bezoek aan Nederlandsch-Indië” van de heeren Wijma en Sander, dat reeds een tweeden druk heeft beleefd, durfde ik niet hopen zoo spoedig weder in de gelegenheid te zullen gesteld worden, om den lof te verkondigen eener tweede niet minder verdienstelijke poging om Nederlandsch-Indië aan onze schooljeugd bekend te maken. De „Kijkjes in de Oost” van den heer Van der Heyde zijn voor wat meer gevorderde leerlingen bestemd dan het eerstgenoemde werkje. Wat de beoordeelaar in de Economist in het „Bezoek aan Nederlandsch Indië” miste, en wat toch de schrijvers ook in den herdruk, om hun boekje zijn eigenlijk karakter niet te doen verliezen, meenden te moeten terughouden, nam. „enkele beschouwingen over cultuurstelsel, heerendiensten en inrichting van bestuur,” — juist dit wordt, gepaard met menigen dieperen blik in de natuur en het volksleven, in de „Kijkjes in de Oost” aangetroffen. En terwijl het boekje der heeren Wijma en Sander zich voornamelijk tot Java bepaalt en op de Buitenbezittingen slechts een vluchtigen blik werpt, heeft de heer Van der Heyde zijn werk in twee stukjes gesplitst, waarvan het eerste aan Java, het tweede geheel aan de Buitenbezittingen gewijd is. Dit geschrift kan dus als een tweede cursus voor meer gevorderde leerlingen beschouwd worden, en sluit zich als zoodanig op gepaste wijze aan het andere aan.

Het is voor mij, die een groot deel van mijn leven aan de vermeerdering en verbreiding der kennis van onze Oost-Indische

bezittingen gewijd heb, eene groote voldoening en opwekking te zien, hoe veel degelijke kennis van Insulinde thans onder den Nederlandschen onderwijzersstand wordt aangetroffen, en hoe los en bevallig en onderhoudend de vorm is, waarin de schrijvers voor onze scholen de rijke stof weten te bewerken, die deze onafzienbare eilandenwereld hun biedt. Kleine misstellingen zullen ook in dit werkje hier en daar zijn overgebleven; maar dat het over het algemeen een even waar als levendig tafereel van onze Oost met hare bevolking en geschiedenis te aanschouwen geeft, zal, vertrouwd ik, ieder bevoegd en billijk beoordeelen met mij erkennen.

LEIDEN, 21 Aug. 1875.

P. J. VETH.

VOORBERICHT.

Ik zal wel niet veel woorden behoeven te gebruiken, om de uitgave van dit werkje te verdedigen. 't Is mijns inziens dringend noodig, dat het opkomend geslacht zich meer dan tot heden geschiedde, met Neerlandsch-Indië bezig houde. Een leesboek, dat in losse trekken iets mededeelt aangaande die belangrijke gewesten, dat een blik doet slaan in hun geschiedenis, het land beschouwt gelijk het zich aan het oog des reizigers vertoont, het volk gadeslaat in zijn dagelijksch bedrijf, in zijn levenswijze en gewoonten, dat voorts de aandacht vestigt op de betrekking waarin Indië staat tot Nederland, eenige begrippen mededeelt aangaande de wijze waarop het wordt bestuurd, — zulk een boekje heeft, dunkt mij, wel eenig recht van bestaan.

Gemakkelijk was de taak evenwel niet, waarmee ik mij belastte toen ik tot de samenstelling van dit werkje besloot, en het spreekt wel van zelf, dat ik veel van hetgeen ik hier aanbied van anderen heb moeten leenen. De eenige verdienste waarop ik aanspraak heb, — zoo er al, wat ik geheel in het midden laat, eenige verdienste in steekt! — is, dat ik ijverig heb gezocht, en het gevondene in voor de school bruikbaren vorm heb trachten over te gieten. Mocht ik mij hier of daar hebben vergist, dan doe ik een nederig beroep op het welwillend oordeel der kritiek. Van alle aanmerkingen, die mij, hetzij per brief, hetzij door middel van dagbladen of tijdschriften zullen geworden, hoop ik, wanneer de gelegenheid zulks toelaat, een dankbaar gebruik te maken. Heeren Schrijvers of Uitgevers van genoemde soort van geschriften zullen mij zeer verplichten, door mij daaromtrent op de hoogte te houden.

Wat den toon van mijn werkje aangaat, ik heb mij beijverd de zaken zóó voor te stellen, dat de leerlingen van de hoogste klassen der lagere school, zij die, bijvoorbeeld, JANSSEN'S en LEOPOLD'S werken voor meergevorderden lezen, ze gemakkelijk

begrijpen kunnen. 't Was mijn streven om het boekje niet alleen belangrijk te maken door den inhoud, maar ook aantrekkelijk door den vorm. In hoeverre ik in het voldoen aan deze hooge eischen ben te kort gekomen . . . ja dezen volzin durf ik waarlijk niet voltooien. Ben ik hier of daar tegen mijn wil wat duister geweest, welnu, dan zal de onderwijzer wel een handje willen helpen. Het behoeft niet gezegd te worden, dat een kaart van Neerlandsch-Indië hierbij onmisbaar is.

Mocht ik dan later, bij een herdruk, het genoegen kunnen smaken, eenige leemte aan te vullen, eenige vergissing te herstellen, eenige scheeve beschouwing te redresseeren, en alzoo mijn boekje in bruikbaarheid te doen toenemen, dan zou ik natuurlijk „dankbaar en voldaan” zijn.

Met nog een stukje van ongeveer denzelfden omvang, waarin de „Buitenbesittingen” zullen behandeld worden, en dat ik spoedig hoop te doen volgen, zal dit werkje voltooid zijn.

Ik beveel het mijn ambtgenooten ten vriendelijkste aan.

Een aangename plicht rest mij nog: het is, bij deze mijn hartelijken dank te betuigen aan den *Weledelen Hooggeleerden Heer Professor Dr. P. J. VETH*, die de goedheid heeft gehad, dit boekje vóór het ter perse ging door te lezen, en die mij in staat heeft gesteld nog menige verkeerde opgave te verbeteren.

BEEMSTER, Augustus 1875.

De Schr.

Bij het ter perse leggen van den tweeden druk voegt mij een woord van erkentelijkheid voor de welwillende ontangst, aan de „Kijkjes” ten deel gevallen, en bovenal voor de bemoeiingen van een aantal belangstellenden, Heeren civiele en militaire ambtenaren in Indischen dienst, onder de eersten verscheidene onderwijzers, die mij met hun opmerkingen en aanwijzingen ten hoogste hebben verplicht. Daardoor werd ik in staat gesteld, ook van de jongste plaatselijke veranderingen acte te nemen, en in het algemeen de bruikbaarheid van mijn boekje te vermeerderen.

Moge het blijven beantwoorden aan zijn bestemming, namelijk bekendheid met *Onze Oost* te maken tot het gemeengoed van alle wél-onderwezen Nederlanders.

LEIDEN, Jan. 1880.

H. C. v. d. H.

Wanneer wij een blik slaan op de kaart van Azië, dan ontdekken wij in het Zuid-Oosten, dáár, waar de overgang is van dit reusachtig werelddeel tot Nieuw-Holland, het vasteland van Australië, — eenige groote en zeer veel kleine eilanden. Zij liggen op en langs de Evennachtslijn, en omsluiten de toegangen die van den Indischen Oceaan naar de Stille Zuidzee geleiden. Het zijn *die* eilanden, waarmede wij ons in de volgende bladzijden zullen bezig houden.

Wel, — zou men kunnen zeggen, — waarom juist met die zoo ver verwijderde streken? Want, dat ze op grooten afstand van ons liggen, blijkt reeds dadelijk daaruit, dat de geheele breedte van Europa en van Azië ons er van afscheidt. Waarom niet liever gesproken over landen en volken, die zich meer in onze nabijheid bevinden, met welke onze landgenooten dagelijks in aanraking komen? Is het niet veel beter, goed bekend te zijn met den toestand van Duitschland en Engeland, met de zeden en gewoonten van Franschen en Belgen?

Toch niet! Want hoe nuttig en noodig het is, veel te weten aangaande onze naaste bureu, in de eerste plaats moeten wij weten wat er in ons *eigen huis* te zien is. Met andere woorden: hoe groot gewicht ook te hechten is aan bekendheid met de landen die ons begrenzen, boven alles moeten wij ons op de hoogte stellen van wat er omgaat in het eigen vaderland!

En — die eilanden, daar in de verte, — zij zijn *een deel van Nederland!* De menschen die daar wonen zijn, ofschoon wij hun taal niet verstaan, in zekeren zin *onze* landgenooten. Op de zeeën en straten tusschen die eilanden ontplooit *onze* driekleur haar banen; aanzienlijken en geringen zijn er ondergeschikt aan het gezag van Nederlandsche wetten.

Met één woord, Java, Sumátra, Borneo en Celébes met nog een menigte kleinere eilanden, vormen *Onze Oost*. In-

dien wij er geen belang in stellen, dan zijn wij nagenoeg even onverstandig als een Hollander zou wezen die zich onverschillig wilde toonen ten opzichte van Friesland of Noord-Brabant.

Hoe zouden wij het kunnen verantwoorden, indien wij niet van harte gaarne bekend wilden worden met dat rijk en uitgestrekt gebied, welks landbouw reeds sinds eeuwen zooveel kostbare handels-artikelen oplevert, en dat nog voor de toekomst zooveel schatten belooft? Reeds de plicht der dankbaarheid zou er ons toe dwingen. Immers, wie een weldaad ontvangt, behoort belang te stellen in zijn weldoener.

Neerlandsch-Indië is onze weldoener. Schatten zijn ons van daar toegevloeid. En nog ligt er veel onaangeroerd, dat ons, wie weet hoe spoedig, aanzienlijke voordeelen zal verschaffen.

Er is nog meer. Het Neerlandsch-Indisch bestuur heeft behoefte aan knappe menschen. Daar ginds is zooveel te doen, wat heldere hoofden en rappe handen vereischt! Jongelieden van aanleg vinden daar gelegenheid om vooruit te komen, om een schat van ondervinding op te doen, en, wat ook niet onbelangrijk is, om goede bezoldigingen te verdienen. Dat maakt, dat jaar op jaar een aantal personen er heen gaan, die meenen, in Oost-Indië spoediger hun oogmerk te kunnen bereiken dan hier; zoodat een zeer groot aantal familiën af en toe een of meer harer leden derwaarts hebben zien vertrekken. Zouden wij dan niet bekend willen worden met het tooneel, waarop die moedige mannen en vrouwen hun werkzaamheden verrichten, waar wellicht onze eigen bloedverwanten zich bevinden, ja, wie weet, waar misschien wijzelf, ten minste sommigen van ons, eenmaal een werkkring zullen aanvaarden?

Maar komaan, ik geloof op algemeene belangstelling te mogen rekenen. Er is een tijd geweest waarin degenen die niet rechtstreeks in Indische zaken betrokken waren, zich ook in 't geheel niet bemoeiden met de lotgevallen en den toestand dier bezittingen: die tijd begint uit te geraken. Als gij volwassen geworden zijt, hoop ik dat er niemand meer zal gevonden worden, die ten minste niet iets van Indië weet te vertellen.

Opdat *wij* dan zullen kunnen meepraten, weet ik niets beters te bedenken, dan dat wij er eens heengaan, om er hier en daar een kijkje te nemen.

Dat is te zeggen, we zullen dat doen op een heel eenvoudige wijze, zonder opoffering van veel tijd, geld en moeite. Zonder bij het afscheid nemen van onze ouders, broeders en vrienden veel tranen te storten, gaan wij er maar dadelijk op los.

2. OP REIS NAAR JAVA.

Uit alle hoeken van Nederland zijn wij te Amsterdam bijegekomen. Een flink, voor passagiers en goederen doelmatig ingericht vaartuig ligt gereed. 't Is een zeilschip, en daar wij niet den kortsten weg naar Indië zullen nemen, mogen wij wel bedenken, dat zoo'n reis een heele geschiedenis is. Twaalf of veertien weken zullen er minstens mee gemoeid zijn, als alles goed gaat, hetgeen wij maar hopen willen.

Een sleepboot, met een ervaren loods aan boord, brengt ons schip het Noordzeekanaal uit. En pas heeft de stem onzer vrienden, die ons tot IJmuiden vergezelden, ons „vaarwel” toegeroepen, of wij dansen reeds op den breeden plas.

Wij zien nog eens om. Hoe liefelijk, hoe rustig blinken de zonnestralen langs de lichtgele, hier en daar met bruine heideplanten begroeide duinenrij, terwijl van tijd tot tijd een enkele torenspits zich even kijken laat. Geen wonder dat een weemoedig gevoel ons bekruipt, nu de vaderlandsche kust meer en meer met het grijsachtig groen der zee ineen-smelt. Doch het verlangen naar de nieuwe tooneelen die wij hopen te aanschouwen, en de verwachting van een vroolijk wederzien, hebben weldra onze smartelijke gewaarwordingen verdrongen.

Maar 't duurt niet lang, of een gevoel van geheel anderen aard komt het ons lastig maken. We hebben nog nooit een zeereis gedaan, en de beweging van het schip, het

op- en nedergaan van de golven, die, hoe kalm het weer ook zijn moege, toch nooit in rust zijn, schijnen ons wel niet erg te bevallen. 't Wordt ons zoo vreemd, 't is alsof een nevel ons voor de oogen trekt . . . Och ja, de gewone vijand van nieuwelingen op zee heeft ons aangetast; wat wij gevoelen is dood eenvoudig zeeziekte, die, als de golven hoog gaan, het den lijders bang genoeg kan maken. Gelukkig is het prachtig weer, dus we blijven zoo lang mogelijk op het dek, het beste wat men in dit geval doen kan.

Geruimen tijd krijgen we niets anders te zien dan de wijde watervlakte en het luchtgewelf. De zon neigt ten Westen; langzaam en vol majesteit nadert zij, zooals het schijnt, meer en meer het waterveld. Eindelijk is het alsof zij in de zee wegzinkt. Van lieverlede maakt de schemering plaats voor duisternis: de lantarens, een roode en een groene, worden aangestoken en de eerste langs stuurboord, de tweede langs bakboord geplaatst. Dat is zoo voorgeschreven, om door tegemoetkomende schepen, zoogenaamde *tegenliggers* niet aangezeild te worden. Met fellen glans tintelen de sterren, en slechts schoorvoetend gaan we naar beneden, waar de passagiers, voor zooverre de zeeziekte hun zulks veroorlooft, nog een poosje gezellig bijeen zitten, om vervolgens de kooien op te zoeken. Nog even wippen we naar het dek. Aan den westelijken gezichteinder ontdekken wij een licht, en heel in de verte nog een. Het zijn de lichttorens der Engelsche kust, die als getrouwe wachters den zeeman de gevaarlijke plaatsen aanwijzen.

Met het aanbreken van den dag spoeden wij ons naar boven, en zien thans de witte koppen van de krijtheuvels, die Engeland's Oostkust omzoomen, zich duidelijk afteekenen. Nu en dan ontdekken wij ook het zeil van een visscherspink of den schoorsteen van een voorbijsnellende stoomboot.

Terwijl ons vaartuig rustig zijn weg vervolgt, willen wij even de wereldkaart ter hand nemen, en onzen verderen tocht daarop aanwijzen.

Spoedig zullen wij ons bevinden in het Nauw van Calais, ter plaatse waar Engeland en Frankrijk elkander naderen.

Deze engte geeft toegang tot het Kanaal, ^{en de zwaarden} den zeearm die de Noordzee met het overige gedeelte van den Atlantischen Oceaan verbindt. De vaart is hier zeer druk; ieder oogeblik zullen wij schepen ontmoeten, die de bontste verscheidenheid van vlaggen vertoonen, want het Kanaal is de verbindingsweg voor den handel tusschen Noord-Europa en Amerika aan de eene, Azië aan de andere zijde. Daarom moeten de stuurlieden hier zeer opmerkzaam zijn, vooral bij nacht, om aanvaringen te voorkomen, die bij mistig weer nog maar al te dikwijls plaats hebben.

De Atlantische Oceaan is dat uitgebreide waterveld, hetwelk ten Oosten door Europa en Afrika, ten Westen door Amerika wordt begrensd. De ervaren zeeman is hier echter even goed bekend als in de nabijheid van de vaderlandsche kusten: niet alleen weet hij juist de ondiepe plaatsen en klippen aan te wijzen en te vermijden, niet slechts is hij grondig bekend met de richting van den wind, doch hij weet ook, welke stroomingen het water der zee in beweging brengen, en deze zijn het voornamelijk, die den weg, door hem te nemen, bepalen.

Op eenigen afstand van de Westkust van Afrika loopt een stroom in zuidelijke richting, die, ter hoogte van de Evennachtslijn, zich een weinig oostwaarts ombuigt. Deze zal ons voeren langs de Canarische eilanden. Van daar gaan wij dan rechtstreeks in de richting van het eiland St. Helena, dat voor immer bekend is geworden als het verbanningsoord van den eersten Napoleon, die er in 1821 stierf. Wij hebben dan een anderen stroom bereikt, die ons eerst een eind weegs in de richting van Zuid-Amerika voortstuwt, en daarna met een breede bocht het schip recht toe recht aan naar het Oosten, door den Indischen Oceaan voert. Afrika's Zuidpunt, de Kaap de Goede Hoop, zullen wij dan niet in het gezicht krijgen: op de *heenreis* blijven de schepen daar ver bezuiden.

Bijna halverwege tusschen Afrika en Nieuw-Holland liggen twee eilandjes, St. Paul en Amsterdam. Deze zullen wij op onzen tocht voorbijgaan. En, steeds den stroom volgende die onze vaart begunstigt, neemt daarna ons vaarttuig een

noordoostelijke richting, om eindelijk te komen in de nabijheid van den Indischen Archipel, het doel van onzen tocht.

De schepen, die van Indië naar Nederland terugkeeren, volgen niet juist denzelfden weg. Want de strooming, die ons oostwaarts dreef, zou dan een erge hinderpaal zijn. Meer noordwaarts loopt een stroom in tegengestelde richting; van dezen wordt alsdan gebruik gemaakt. De reis geschiedt dan op de volgende wijze:

Van de Indische eilanden richt men zich naar de Zuidpunt van het eiland Ceilon, een Engelsche, vroeger een Nederlandsche bezitting. Van daar loopt een stroom nagenoeg zuidwestwaarts om Afrika heen. De schepelingen krijgen op dien tocht de Kaap de Goede Hoop met haar vooruitspringende rotsgevaarten, om welke de stormwinden soms zoo hevig kunnen gieren en loeien, in het gezicht. Men zeilt dan Afrika om, en blijft veel dicht bij de kusten van dat werelddeel dan op de heenreis.

Wij hebben pas vernomen, dat onze reis wel drie maanden duren zal, zoo niet nog langer. Indien wij er op gesteld waren geweest, Indië vroeger te bereiken, dan hadden wij plaats moeten nemen op een stoomschip van de Stoomvaartmaatschappij „Nederland” bij voorbeeld, dat door het Kanaal van Suez gaat.

Ziet eens op de kaart naar de plaats, waar de werelddeelen Afrika en Azië elkander het dichtst naderen. Ontdekt gij daar den naam Suez niet? Voor weinige jaren zaten daar de beide werelddeelen aan elkander vast, door middel van een landengte. Die landengte heeft men doorgegraven, waardoor Afrika een eiland werd. De vaart naar Indië werd op die wijze, zooals gij zien kunt, aanmerkelijk bekort, want nu kan men den langen tocht om Afrika heen vermijden.

Waarom wordt dat niet altijd gedaan, vraagt gij? Wel, het graven van het Suezkanaal heeft zeer veel geld gekost: de renten van dat kapitaal moeten geleverd worden in den vorm van *tollen*, welke geheven worden van de schepen die het nieuwe Kanaal passeeren. Ook moeten de schepen door

V. Cl. 1.

De onkosten met een zeilschip is tegenwoordig
bijna even groot als met de stoomboot -

het Suezkanaal gesleept worden, hetgeen mede zeer duur is. Wanneer dus een spoedige overtocht geen vereischte is, dan kiest men, om die groote onkosten te besparen, den langen weg om de Kaap, zooals men dat noemt. Wie met een der genoemde stoombooten meegaat, moet door de straat van Gibraltar de Middellandsche Zee in: vervolgens door het Suez-Kanaal, de Roode Zee, de straat van Bab-el-Mandeb, de Arabische Zee, en verder langs Voor-Indië en het eiland Ceilon. De reis duurt dan ongeveer zes weken.

De brieven welke van hier naar Indië worden gezonden blijven nog niet eens zoo lang onderweg. Zij worden namelijk dadelijk per spoorweg gezonden naar Marseille, (Zuiden van Frankrijk,) of naar Brindisi, naar Napels, beiden in Italië. Dan hebben zij, in een paar dagen, de Middellandsche Zee reeds bereikt, en worden vervolgens met snelvarende stoombooten, de zogenaamde Nederlandsche mailbooten, door het Suezkanaal verder gebracht. Toen dat kanaal er nog niet was gingen de brieven eerst per as, later per spoorweg, over de toenmalige landengte: aan den anderen kant lag dan weder een stoomboot gereed die ze in ontvangst nam. Men noemt die inrichting de *land-mail*, (het Engelsche woord *mail* beteekent *postpakket*, en de bijvoeging van *land* duidt aan dat die verzending zoo ver mogelijk over land geschiedt). Ook reizigers kunnen, om spoedig den overtocht te doen, van dezelfde gelegenheid gebruik maken.

Wij voor ons, wij hebben volstrekt geen haast. We zitten dood op ons gemak in de kajuit van ons schip, en kunnen den tijd niet nuttiger besteden, dan door wat met elkander te praten.

3. ONZE VOORGANGERS IN INDIË.

De kostelijke voortbrengselen van het Zuid-Oosten van Azië zijn reeds meer dan tien eeuwen door den handel naar andere streken overgebracht. Aanvankelijk geschiedde dit door de Arabieren, die een groot deel van Azië, de geheele

Noordkust van Afrika, en zelfs bijna geheel Spanje hadden veroverd.

Dit merkwaardig volk had van Afrika ook de Westkust tot aan kaap Bojador, en de Oostkust tot kaap Coriëntes aan zich onderworpen, maar al wat ten Zuiden van genoemde punten lag, was geheel onbekend. De zuidelijke zeeën werden voor onbevaarbaar gehouden, en, ofschoon in de oudheid de Pheniciërs Kaap de Goede Hoop zijn omgezeild, was later de ontdekking van Afrika's Zuidpunt in vergetelheid geraakt. Men wist niets van het bestaan dier kaap: niemand dacht aan de mogelijkheid, Afrika om te varen, en bij de zeelieden heerschte vrij algemeen het denkbeeld dat ten Zuiden van Kaap Bojador de warmte zoo sterk was, dat niemand het er kon uithouden, of dat de schepen, die zich daar waagden, van de aarde, die men zich als een plat vlak voorstelde, af zouden vallen en in een bodemloozen afgrond nederstorten.

Hoe brachten dan de Arabieren de Indische waren, voornamelijk specerijen, over?

Zij voerden ze met kameelen door het Zuiden van Azië heen. Over de landengte van Suez brachten zij ze in Egypte, en verder de straat van Gibraltar overstekende, in Spanje. 't Is licht te begrijpen dat die artikelen alzo heel duur moesten zijn: ze werden niet zelden tegen goud opgewogen.

Op het laatst van de tiende, en in de eerstvolgende eeuwen kwamen de volken van het Westen van Europa meer met Azië in gemeenschap. Want in dien tijd hadden de kruistochten plaats; de Christenen poogden bij herhaling Palestina aan de Mohammedanen te ontweldigen. In den aanvang gelukte dit voor een gedeelte, doch zij konden het veroverde niet duurzaam in bezit houden. De Turken bleven meester van het Heilige Land, en latere ondernemingen liepen op teleurstelling uit. Maar de kennis, die men op die wijze van Azië kreeg, droeg voor de toekomst rijke vruchten.

Venetië was de plaats, waar de kruisvaarders zich gewoonlijk inscheepten om naar Palestina te gaan, en waar zij bij hun terugkomst landden. Daar voorzagen zij zich van hetgeen zij op hun verderen tocht noodig hadden, daar ook

De Noord-Afrikaansche kant lang. ganna en

brachten zij aan wat zij uit het Oosten hadden medegevoerd. Onder andere min of meer bekende dingen werden te Venetië ook Indische waren aangeboden, die men van de Arabieren had gekocht, en hierdoor werd de aandacht der Venetianen geleid op een tak van handel, die bestemd was om schatten naar de „Koningin der Adriatische Zee” te doen stroomen. In de dertiende en veertiende eeuw zien wij Venetië met de Arabieren handel drijven, en specerijen, kostbare houtsoorten, reukwerk en edelgesteenten met haar schepen van de Zwarte Zee halen, waar laatstgenoemden ze over land hadden aangebracht.

Maar de Venetianen kregen geduchte mededingers. De Portugeezen begonnen zich in de vijftiende eeuw op handel en zeevaart toe te leggen. Lissabon stak Venetië naar de kroon. De toenmalige koningen van Portugal waren verlichte vorsten, en de gunstige ligging van hun gebied langs de zee kust noopte hen om de zeevaart zooveel mogelijk te bevorderen.

Lang duurde het, eer de oude vrees voor de rotsige, ver in zee vooruitstekende punten van kaap Bojador was overwonnen. Een Portugeesche prins, in de geschiedenis onder den naam van Hendrik den Zeevaarder bekend, rustte in 1418 een schip uit om dat punt voorbij te zeilen, doch nog vijftien jaren verliepen eer men daarin slaagde. Daarna werden de westelijke kusten van Afrika al verder en verder bezocht. De Portugeezen hadden daarmee een dubbel doel. Vooreerst stond het bij hen vast, dat men ter zee Indië zou kunnen bereiken, en alzoo rechtstreeks met dat rijke land handel drijven. Ten tweede werden zij aangezet door een veel minder edel oogmerk: zij landden namelijk op de Afrikaansche kust, om er menschen te rooven, die zij als slaven verkochten.

In 1486 werden door koning Johan II drie schepen uitergerust, onder bevel van Bartholomeüs Diaz. Deze kloeke zeeman zeilde zoover hij kon de kust langs. In 't verre Zuiden overviel hem een geduchte storm, die zijn schepen in volle zee dreef. Toen het na drie dagen kalmer was geworden, wilde hij weer naar de kust terugkeeren, maar, hoe lang hij ook in oostelijke richting voer, hij zag maar

geen land. Eindelijk begreep hij, dat hij naar alle waarschijnlijkheid Afrika's Zuidpunt moest voorbij gezeild zijn, zonder haar te zien. Vol blijdschap wilde hij verder gaan, maar zijn schepelingen verzetten zich daartegen uit vrees voor gebrek aan levensmiddelen. Nu moest hij wel terugkeeren. Werkelijk kreeg hij de Zuidpunt van Afrika op de terugreis in het gezicht: hij noemde haar, ter herinnering aan het doorgestane gevaar, Stormkaap. Hij landde er, plantte er een paal met het Portugeesche wapen, en zeilde weder naar het vaderland.

De koning was over die ontdekking zeer verheugd. Meer dan ooit verwachtte hij, dat de zeeweg naar Indië zou opgespoord worden, en aan de gevonden kaap gaf hij den naam, dien zij nog heden draagt: *Kaap de Goede Hoop*.

Elf jaar later, — Columbus had inmiddels Amerika ontdekt, — werd het doel bereikt. De admiraal Vasco Di Gama zeilde moedig, ondanks de tegenspoeden waarmee hij te worstelen had, Afrika om, en aanschouwde de Oostkust van dat werelddeel. Door de Arabische bevolking van Melinda werd hij vriendelijk ontvangen. Hij nam daar een loods aan boord, die beloofde hem naar Indië te zullen brengen, en ook woord hield. Den 20^{en} Mei 1498 lieten de Portugeesche schepen het anker vallen voor de toenmaals machtige handelsstad Kalikoet, de hoofdstad van Malabar, thans van vroegere grootheid geheel vervallen.

Door de tegenwerking van Arabieren die daar woonden, mislukten zijn pogingen om handelsbetrekkingen aan te knopen. Hij moest wel terugkeeren, en ruim een jaar later bereikte hij het vaderland, waar de tijding, dat de zeeweg naar Indië gevonden was, groote blijdschap verwekte.

Op Di Gama's raad werd er dadelijk een vloot uitgerust, om den machtigen vorst van Kalikoet, met wien hij het niet klaar had kunnen spelen, met geweld te dwingen. Dertien welbewapende schepen, gecommandeerd door Cabral, vertrokken er heen.

Cabral ontdekte onderweg Brazilië en had weer met veel tegenspoed te worstelen, zoodat slechts zes van zijn schepen Indië bereikten. Onder hevigen strijd gelukte het hem

handel te drijven, en hij kwam in Juli van 1501 met een rijke lading specerijen te Lissabon aan.

Van dien tijd af breidden de Portugeezen hun macht in Oost-Azië meer en meer uit. Overal waar zij slechts gelegenheid hadden vestigden zij handelskantoren (faktoriën), die door forten werden verdedigd. Hun hoofdplaats was Malakka, terwijl voorts de Molukken hun aanzienlijke voordeelen verschaften. Ook Java werd door hen bezocht.

Van die voordelen wisten de Nederlanders zich weldra een gedeelte te verschaffen. Onze schepen haalden de Indische handelwaren, die te Lissabon werden aangebracht, van daar, om ze in het vaderland, of in Frankrijk, Duitschland en Engeland te verkoopen. Onze vaderen van die dagen waren om zoo te zeggen de vrachtschippers, die de producten van verre gewesten aan de verbruikers bezorgden.

Dat bleef zoo tot het einde van de zestiende eeuw. De macht der Portugeezen had toen haar toppunt bereikt.

4. DE NEDERLANDERS IN INDIË.

In 1580 werd Portugal veroverd door den Spaanschen koning Filips II. Daar wij met dezen vorst in oorlog waren, was dit natuurlijk verderfelijk voor onzen handel op Lissabon: het duurde niet lang, of de Portugeesche havens werden ons verboden.

Dat was voor onze kooplieden een gevoelige slag! En er viel niets tegen te doen, te meer, omdat de worsteling voor onze onafhankelijkheid toen al onze krachten eischte, zoodat er aan geen andere belangen kon gedacht worden.

Toen evenwel de krijgsmansbekwaamheden van Prins Maurits en de volharding van onze vaderen Spanje's macht in zooverre hadden geknot, dat wij om zoo te spreken meer op ons gemak den oorlog konden voortzetten, toen werd weder bij herhaling gedacht aan en gesproken over den Indischen handel. Zelf om de Oost varen! Dat zou eigenlijk de zaak zijn. Doch hoe er te komen? Aan stoutmoedige zeelieden, in staat en geneigd om een waagstuk te onder-

nemen, ontbrak het ons niet; doch wij misten de noodige kennis.

Eerst zou beproefd worden of er nog een andere, een betere weg naar Oost-Indië was dan die, welke de Portugeezen zoo zorgvuldig geheim hielden. Langs het Noorden van Europa en Azië, en verder langs de Oostkust van China zou men hem zoeken. Herhaaldelijk werden, in drie achtereenvolgende jaren, daartoe schepen uitgerust, (in 1594, '95 en '96) doch, hoezeer onze zeelieden zich ook beijverden, de ijsmassa's der Poolzeeën bleken ondoordringbaar. De laatste dier drie tochten is onvergetelijk geworden door het gedwongen winterverblijf van Barendsz en Heemskerk op Nova-Zembla.

Tot heden toe is zeer dikwijls, door verschillende zeevarende mogendheden, naar een noordelijke doorvaart gezocht.

Kort geleden is het een Zweedsch geleerde, Professor Nordenskjöld, inderdaad gelukt, uit zijn vaderland langs de Noordelijke kusten van Europa en Azië den Grooten Oceaan (Stille Zuidzee) te bereiken. De ontzaglijke moeilijkheden, op dien tocht ondervonden, maken het evenwel twijfelachtig, of de weg, door hem gevolgd, een handelsweg kan worden.

De Portugeezen deden al het mogelijke om hun geheim te bewaren: tegen den nitvoer van kaarten werd door hen met de doodstraf bedreigd. Toch konden zij de Indische vaart op den duur niet verbergen. Een zeereiziger, Jan Huygen van Linschoten, maakte in hun dienst een tocht naar Malabar mede: in zijn vaderland teruggekeerd, stelde hij een verhaal van zijn wedervaren samen, dat na drie jaren, in 1595, gereed was, en waarvan een afschrift op de eerste reis, waarvan wij aanstonds zullen spreken, werd medegenomen.

Een beroemd aardrijkskundige, de Amsterdamsche predikant Plancius, hield zich mede ijverig bezig met onderzoekingen. In het jaar 1592 gelukte het dezen geleerde vijf-en-twintig zeekaarten te koopen van den Spanjaard Bartholomeo de Lasso, die bij koning Filips de betrekking van meester van de zeevaart had bekleed. Nu was men met de oplossing van het groote vraagstuk een goed eind gevorderd. Eenige Amsterdamsche kooplieden besloten toen, op raad van Plan-

cius, een stoutmoedig man naar Lissabon te zenden om nog nadere inlichtingen in te winnen: hij zou, om geen argwaan te wekken, in de Portugeesche hoofstad handel drijven, en van tijd tot tijd zouden hem goederen gezonden worden. De persoon, die zich voor dat gevaarlijk werk beschikbaar stelde, was Cornelis Houtman van Gouda. Hij vertrok naar Lissabon, nog in hetzelfde jaar, en keerde in 1594 van daar terug.

Op nieuw werd toen de zaak besproken, en op krachtig aansporen van Plancius besloten de Amsterdamsche reeders tot de gewaagde onderneming over te gaan. In het begin van 1595 liepen vier schepen uit Texel in zee: een bekwaam zeevaarder en sterrekundige, Pieter Dirkszoon Keyser werd met de leiding belast, terwijl Houtman medeging om voor de handelsbelangen te zorgen. Na een moeielijke vaart van bijna zes maanden, die ongelukkig ook werd gekenmerkt door twisten tusschen Keyser, den gezagvoerder, en Houtman, den handels-agent, werd straat Soenda bereikt. Daar vond men een loods, die onze vaartuigen leidde naar Bantam, op de Noord-Westkust van Java, toen de hoofdstad van een machtig rijk van denzelfden naam. In straat Soenda stierf Keyser, waardoor Houtman de verdere leiding op zich moest nemen. Dat was zeer te betreuren, want laatsgenoemde was een driftig man, wiens gebrek aan inschikkelijkheid voor een groot deel de oorzaak was van de latere tegenspoeden.

Reeds verscheiden jaren hadden de Portugeezen te Bantam een handelskantoor, voornamelijk tot inkoop van peper, die er in groote hoeveelheden werd aangevoerd. Onze schepelingen werden er vriendelijk ontvangen: de rijksbestuurder liet hun een huis aanwijzen om handel te drijven. Die goede verstandhouding duurde evenwel maar kort: de Hollanders gedroegen zich zoo ruw tegen de Bantammers, dat twist niet kon uitblijven, en de Portugeesche kooplieden, die de komst der onzen natuurlijk met weinig plezier hadden aanschouwd, maakten van de gelegenheid gebruik om hen uit te maken voor al wat leelijk was.

In hun verwachtingen teleurgesteld, poogden de onzen zich nu met geweld te verschaffen, hetgeen hun, indien zij slechts voorzichtig waren geweest, op vreedzame wijze zou

zijn toegestaan. Zij namen eenige inlandsche vaartuigen weg, hetgeen de Bantammers tot wraak aanspoorde.

Onze schepen moesten dit oord verlaten. Zij zeilden langs Java's Noordkust, maar overal vonden zij de bevolking op haar hoede, door de Bantammers gewaarschuwd. Eenmaal zelfs hadden zij een scherpen aanval te doorstaan, waarbij eenigen der onzen sneuvelden. Een poging, om betrekkingen aan te knooien op Madoera, een eiland ten Noord-Oosten van Java, gaf aanleiding tot nieuwen strijd, en Houtman besloot den terugweg aan te nemen. Het hoofddoel was toch bereikt: onze vaderen hadden zekerheid bekomen aangaande den zee-weg naar Indië, en waren eenigszins op de hoogte gekomen van den toestand aldaar. Den 14^{en} Augustus 1597 kwam de vloot weder te Texel: zij had één schip en een aanzienlijk deel van de bemanning verloren.

Hoewel die eerste tocht groote schade had opgeleverd, schonk hij toch in het vervolg rijke voordeelen. Terstond vereenigden zich in de voornamste steden van ons land kooplieden tot gezelschappen (compagniën), om voor gezamenlijke rekening schepen naar Indië uit te rusten. De meest bekende dier maatschappijen is de Amsterdamsche Compagnie van Verre, die in 1598 Jacob van Neck als Admiraal met 8 schepen uitzond. Deze kloeke zeevaarder begaf zich nu niet naar Java, maar naar de veel verder oostwaarts gelegen Molukken; met een rijke lading peper en nagelen keerde hij huiswaarts.

De omstandigheid evenwel, dat de handel op Indië door zoo velen werd gedreven, deed de voordeelen verminderen. De verschillende compagniën zochten elkander te benadeelen, in plaats van haar krachten te vereenigen tegen de gemeenschappelijke vijanden, de Portugeezen. Gelukkig begrepen zij dat nog in tijds: zij deden pogingen tot toenadering, die in het eerst wel op groote zwarigheden stuitten, doch eindelijk, vooral door de tussehenkomst van den Lands-Advocaat Oldenbarneveld en van Prins Maurits, met goed gevolg werden bekrond. Uit de samensmelting der verschillende Indische handelsgezelschappen ontstond in 1602 de

Vereenigde Oost-Indische Compagnie, die van de Staten-Generaal voor een tijdperk van 21 jaar het uitsluitend recht verkreeg om handel te drijven op de landen ten Oosten van de Kaap de Goede Hoop gelegen.

Genoemde Compagnie werd in den loop der zeventiende eeuw een machtig lichaam. Van de Staten-Generaal was zij nagenoeg geheel onafhankelijk: zelve stelde zij haar ambtenaren aan, zij sloot overeenkomsten met de Indische vorsten, wapende schepen en wierf soldaten aan om de bedongen rechten des noods te verdedigen tegen wie er ook inbreuk op wilde maken. Aanvankelijk voeren haar meeste schepen naar de Molukken, maar ook de groote Soenda-eilanden bleven niet onbezocht. Met onderscheiden vorsten van den Indischen archipel werden zoogenaamde leverings-contracten gesloten, namelijk verbindtenissen, om alle voorhanden zijnde specerijen te verkoopen aan de Nederlanders, en aan niemand anders, tegen vooraf bepaalden prijs. Waar zulk een contract gesloten was, werd vervolgens een kantoor (loge) met de noodige pakhuizen opgericht, om er de ladingen voor het Vaderland bijeen te brengen: daar werden dan ook, door een opperkoopman, de boeken gehouden, daar ook werden de gelden en de koopwaren uit Nederland aangebracht die als betaling moesten dienen. Niet zelden ook vond men bij die loges een voorraad wapenen en andere krigsbehoeften, om in tijd van nood te gebruiken, benevens groote hoeveelheden levensmiddelen. Een der voornaamste loges was, een tiental jaren na de oprichting der Compagnie, die te Bantam; de rijksbestuurder was ons, in schijn althans, meer genegen geworden: hij had de onvriendelijke behandeling van Houtmans tochtgenooten vergeten, en den Portugeezen geheel den rug toegekeerd.

Een nieuwe vijand kwam echter de belangen der Compagnie bedreigen, de Engelschen namelijk. Ook dezen kregen begeerte naar de voordeelen van den handel op Indië, en zochten ons den voet te lichten, gelijk wij den Portugeezen hadden gedaan. Van een andere zijde werd de Compagnie zeer benadeeld door sommige van haar eigen ambtenaren, die zich aan losbandigheden overgaven, oneerlijk waren in hun beheer, en tegenover de inlanders zich aan afzetterij

schuldig maakten. Dit alles was oorzaak, dat de bewindhebbers der Oost-Indische Compagnie besloten het oppergezag over alle zaken in Indië op te dragen aan één persoon, die onder den titel van Gouverneur-generaal, (algemeen landvoogd,) met een uitgebreide macht werd bekleed.

In 1610 werd alzoo Pieter Both benoemd tot eersten Gouverneur-generaal van de bezittingen der Compagnie.

Omtrent de inrichting der Compagnie stippen wij nog het volgende aan. Zij was verdeeld in Kamers, oorspronkelijk eigenlijk de handelsverenigingen die in het begin den Indischen handel hadden opgevat, en nu tot één lichaam waren samengesmolten. Zij werd bestuurd eerst door 72, later door 60 bewindhebbers, gekozen door en uit de aandeelhouders: doch het uitvoerend beheer werd opgedragen aan 17 uit hun midden, die van lieverlede meer macht en invloed kregen, en gewoonlijk de „Vergadering van Zeventien” of kortweg de „Heeren XVII” werden genoemd. Aanvankelijk bedroeg haar kapitaal zes en een half millioen, verdeeld in aandelen van drie duizend gulden, welke aandelen later, toen de winsten zeer groot werden, zoodat het dividend (de jaarlijksche uitdeeling) weleens vijftig percent werd, natuurlijk zeer in waarde rezen.

Niet alleen tegenover de Staten-Generaal, maar zelfs ten aanzien van de aandeelhouders namen de bewindhebbers in verloop van tijd een zeer onafhankelijk standpunt in. Vaak gebeurde het, dat de laatsten te vergeefs inzage vroegen van de boeken, of van de rekening en verantwoording: en alleen de verplichting, om telkens verlenging te vragen van haar concessie, (toestemming tot gemeenschappelijken handel,) maakte, dat de Compagnie, in schijn althans, nog eenigermate onderdanig bleef aan het staatsgezag.

5. AAN WAL.

Onze zeereis heeft nu ongeveer negentig dagen geduurd,

v. d. d.

Er is zelfs een tijd geweest t. 1730. dat er 70% uitbetaling was, zoodat de kansaal steg tot f 24000.—

en, ofschoon zij tamelijk voorspoedig is geweest, en noch stormen ons geteisterd hebben, noch zeeziekte haar eersten aanval vernieuwd heeft, — ofschoon onze medepassagiers zoo gezellig mogelijk waren, en menig aangenaam gesprek den tijd als 't ware voorbij deed vliegen, — toch verlangen wij recht hartelijk naar het oogenblik, waarop 't ons vergund zal zijn de enge ruimte van ons vaartuig te verlaten. Wij verheugen ons dan ook zeer over het bericht van den kapitein, die ons vertelt dat wij, als de wind gunstig blijft, den volgenden dag waarschijnlijk/straat Soenda zullen binnenloopen.

Deze zeeëngte, aan de ééne zijde — dus, omdat wij van het Zuiden komen, links van ons — begrensd door de Zuid-Oostkust van Sumátra, aan de andere, rechts, door de Noord-Westkust van Java, is de groote doorgang, waarlangs de handelswaren worden uitgevoerd; die niet alleen de landen van het verre Oosten met elkander, maar ook deze met de gewesten van Europa in verbinding brengt. Het getal vaartuigen van allerlei soort die jaarlijks straat Soenda passeeren, is verbazend groot; schier alle dagen ontmoet men er zoowel kolossale stoomschepen als zonderling gevormde Chinese jonken en inlandsche roeibootten, (prauwen), door krachtige armen voortbewogen.

De morgen breekt aan, en wij gaan op het dek. Nog omsluiert de duisternis als met een nevel het vergezicht; alleen in onze nabijheid kunnen wij iets onderscheiden, wij zien nu en dan een groene plek schemeren. Daar treedt opeens het licht te voorschijn: 't is alsof een dampgordijn wordt opgerold en zich terugtrekt van de kust, die we thans rechts van ons ontwaren, de kust van Java.

Welk een heerlijk gezicht, prachtig boven alle beschrijving! De zon, hoewel pas verzezen, spreidt reeds terstond haar stralen over de diepblauwe wateren: aan alle zijden verheffen zich, hoog boven den waterspiegel, eilandjes, als kegels van loof met veelkleurige bloemen doorweven; 't gelijken wel reusachtige bouquets, die op het water drijven. De Javaansche kust is thans duidelijk zichtbaar: met verbazing rust onze blik op gindsche bergen, wier toppen, door nimmer verwelkend groen bekransd, de wolken doorboren, en wier

*De riviertoren van Java o' punt zullen zijn
en dan*

benedenhellingen door de nijvere hand der menschen in vruchtbare akkers zijn herschepen.

Ons schip loopt met een fiksche vaart, en het duurt niet lang of wij bevinden ons ter hoogte van Anjer, op het Noord-Westen van Java gelegen; 't is een stadje van vijf duizend inwoners, welks huizen, meest van bamboe vervaardigd, een aardige vertooning maken. Er is een vuurtoren en een fort. Hoewel klein, is Anjer toch zeer levendig; soms leggen de schepen er aan om versche levensmiddelen te koopen, — een ware verkwikking als men zich zoo lang met gezouten vleesch en ingelegde groenten heeft moeten vergenoegen, — of zich van frisch drinkwater te voorzien, dat door middel van een waterleiding van de bergen wordt aangevoerd. Ofschoon wij voorbij varen zonder Anjer aan te doen, blijven wij toch niet onopgemerkt. Spoedig naderen van de landzijde een aantal booten met inboorlingen om vruchten te verkoopen. Terwijl de voorste boot dicht bij ons komt, kunnen wij de lieden eens nauwkeurig bekijken. Twee jonge mannen zitten te roeien: zij zijn donkerbruin van kleur, en zien er gespierd uit. Hun lichaamsbouw is krachtig, ofschoon zij iets kleiner zijn dan gemiddeld de Europeanen; zij hebben kort afgeknipt, zwart haar, een grooten platten neus en glinsterende oogen. Hun kleeding is tamelijk eenvoudig: een katoenen broek, dito buisje, en om het hoofd een doek geknoopt, zoowat op de manier van een tulband, dat onvermijdelijk kleedingstuk voor allen die, gelijk onze mannen, den Mohammedaanschen godsdienst belijden. Bij den achtersteven zit, in de houding van een Europeeschen kleermaker, dat is, met de beenen onder het lijf gekruist, een derde inlander te sturen. Hij heeft van zijn kostuum nog minder werk gemaakt, want hetgeen wij in de verte voor een nauwsluitend bruin hemd aanzien, is niets anders dan 's mans huid: alleen heeft hij een stuk doek om de lendenen geslagen. Laat ons er dadelijk bijvoegen, dat dit de gewone wijze is, waarop de lagere volksklassen, de landbouwers, de sjouwerlieden zich bij hun arbeid kleeden, soms onder toevoeging van een katoenen broek.

Het bootje is ons schip genaderd, de inlanders betreden ons dek. Zij bieden vruchten aan, bananen, kokosnoten

Old. Anjer is door de ramp van Krakatau geheel verwoest. Nieuw-Anjer is niets dan een vuurtoren: in het benedenste gedeelte is het post- en telegraafkantoor met de woning van den postcommissaris. Op een halfuur afstand vindt men een paar inlanders huisjes.

Zij hebben juist de vorm van een kegel, maar de meeste
buitenkanten afgenomen zijn.

De eigenlijke riviermonden van Batavia, waar de
van buiten komende schepen op de rivier slaat bij
den Noem, die hier bedruide lichttoeren is slechts
een haventocht.

Tegenover de eilanden Orant met een driehoekig doorgat
en schepen ten overvloeg.

en pomelmoes, (een vrucht gelijkende op zeer grooten ^{groene} oranje-
appelen, eenigszins ~~plat van vorm~~) die de passagiers en de
bemanning hun gretig afkopen. Voor het eerst hooren wij
het zoogenaamd Laag-Maleisch, dat op de hoofdplaatsen van
Java wordt gebezigd voor den omgang van vreemdelingen
met de inlanders: het is een gemengde taal, waarvan het
hoofdbestanddeel wel oorspronkelijk (Hoog) Maleisch is, doch
dat door toevoeging van een aantal Portugeesche, Engelsche ^{franche}
en gebroken-Hollandsche woorden is verbasterd.

Wij zetten de reis voort. Nadat wij de Noord-Westelijkste
punt van Java, Kaap St. Nicolaas, zijn omgezeild, hebben
wij straat Soenda verlaten, en bevinden wij ons in de kalme
Java-zee, die ten Zuiden door Java en eenige kleinere ei-
landen, ten Noorden door Borneo en Celebes wordt ingesloten.

Den volgenden dag zijn wij tegenover het oude Bantam,
een toonbeeld van vervallen grootheid. Het is gelegen aan
een wijde baai, die echter bijna ontoegankelijk is geworden
door de modderbanken, welke men langs een groot gedeelte
van Java's Noordkust vindt, en aan de uitwatering eener
rivier. Het eenige merkwaardige, dat reizigers er zien kun-
nen, is een zeer oude moskee (Mohammedaansch bedehuis)
aan den Noordkant van een groot plein, en daarnaast twee
bijzonder groote en prachtige waringinboomen. Over die
soort van boomen spreken we later.

Het duurt nog bijna twee dagen, eer wij de hoofdstad van
Nederlandsch-Indië, de beroemde stad Batavia, het aanvanke-
lijk doel van onze reis, in het gezicht krijgen. Dat laatste
gedeelte van den tocht is volstrekt niet vervelend, want
telkens bieden ons de eilandjes welke wij voorbijzeilen nieuwe
verseidenheid aan van vormen en kleuren. Eindelijk werpt
het scheepsvolk het anker uit: wij zijn op de reede. /

De reede van Batavia is eene ondiepe, wijde baai; de
schepen liggen daar beschut door de menigvuldige eilandjes
er vóór. Laags den wal strekken zich modderbanken uit,
die den toegang tot de stad zeer moeielijk zouden maken;
doch aan de monding eener rivier, die Batavia van water
voorziet, de Tjiliwong, is een kanaal gegraven, met gemet-
selde kaden, die ver in de baai uitsteken. Aan het eind
van dit metselwerk staat een kleine lichttoeren.

Pas liggen wij ter reede. ^fof er komt een officier van het wachtschip aan boord: hij moet een lijst hebben van de passagiers en de manschappen, en onderzoeken of er ook lijders aan besmettelijke ziekten aan boord zijn. Als dit afgehoopen is stappen wij in een boot, en worden naar het tolkantoor geroeid, waar de koffers en verdere bagage worden onderzocht. Die plaats wordt nog altijd de „Boom” genoemd, omdat vroeger daar het kanaal des nachts werd afgesloten met een boom, die het in- en uitvaren van booten tusschen zonsonder- en opgang moest verhinderen. Hier slenteren eenige bruine soldaten, tot de stedelijke politie behorende en met een lans gewapend, vrij lui rond, of liggen tegen den grond; op hun bloote voeten en met hun niet zeer zindelijke uniform — want van nature is de inlander vuil en ordeloos ^f— maken zij een vreemde vertooning.

De kapitein van ons schip heeft ons aangeraden, zoo wij eenige dagen te Batavia willen vertoeven, niet in de oude stad, maar in een der buitenwijken, bij voorkeur in Weltevreden, ^fdat een uur zuidwaarts ligt, onzen intrek te nemen. Terwijl wij nu, bij het verlaten der roeiboort, een aantal huurkoetsiers bespeuren, als bevonden wij ons aan het spoorwegstation van een der groote Nederlandsche steden, en wij door het geroep: *Karella, toewan!* (een rijtuig, mijnheer!) uitgenoodigd worden plaats te nemen, bedenken we ons niet lang: we stappen in een zoogenaamde *dos-à-dos*, een licht voertuig op twee wielen, met ruggelings geplaatste banken, en met een klein doch vlug paard bespannen, en, na nog even een blik geslagen te hebben op het ruime marktplein ^fvóór ons, waar allerlei ooft wordt verkocht, vertrouwen wij ons toe aan de zorgen van onzen bruinen koetsier, die er in zijn rood katoenen buisje en met zijn glimmenden, door een vergulden band omgeven, halfhoogen hoed vrij netjes uitziet. Als aanwijzing roepen wij hem toe: *Hôtel des Indes!* (Indisch logement, te ^{de Weltevreden} Weltevreden). Twee sjouwerlieden hebben inmiddels onze koffers uit de boot gehaald en in een ander rijtuig gezet, en voort gaat het, in vluggen draf.

1.5 Kell. bevestigen het kanaal.

^f De naam van Sanyak ^{Prink} is een geheel uitvaard
 Jan daar loopt en spoorweg naar de Boom in
 de oude stad

^f Bepaald een onwaarschijnlijk; elken dag sminken twee malen
 gaat hij zich baden en ieder nieuweling verwondert zich
 bij zijn aankomst over de frische, kluisrijke kleding van
 het inlander. Een Abaligien en ^{tooral} en ^{Stjines} is van
 nature vuit. in Java het tegenoverstaande —

^{Asplendiet}
^{Banoe}
^f Weltevreden is een eenige ing. ^{Storowijk}. ^{Rijswijk} en
 twee ^{Bechawan} is de plaats der legationen. ^{Belthoreum} is
 de plaats der ^{gouvernement} bureau en ^{keizer} —

^f van Glodak
 Pasjar, ^{Baroe} ^{Abatu} van Spang
 Abalendiet. ^{Hotel} des Indes, ^{Abain} hote, ^{Bellewre} en ^{Hotel} Garni
^f ^{Rijwijk} (Hotel ^{de} ^{Nederlanden} en ^{Java} ^{Hotel}).
^f ^{grubak} — een houten kar, die altijd ^{afgevoert} moet
 rijden

De eerste kennismaking met de hoofdstad van Neerlandsch-Indië is ons wel wat tegengevallen. Weinig levendigheid op de reede, en binnen de stad zelve gemis van dat gewoel in de straten en op de pleinen, waardoor de Europeesche handelsplaatsen zich onderscheiden.

Dat komt, omdat Batavia niet meer is wat het vroeger was. De tegenwoordige bevolking bestaat nagenoeg geheel uit inlanders; wel hebben de Nederlandsche handelaars en ambtenaren er hun kantoren, maar tegen den avond, wanneer de bezigheden zijn afgeloopen, verlaten zij die, en begeven zij zich naar hun woning, in een der buitenwijken gelegen. Batavia bestaat uit de oude stad, door onze voorouders regelmatig aangelegd naar het model eener oud-Nederlandsche, met straten en grachten en marktplaatsen, — en de nieuwe, zijnde een aantal groepen prachtige villa's en doelmatige woonhuizen, omgeven door tuinen en voorzien van al wat het leven in die luchtstreek kan veraangenamen.

Een onderwetsche poort verleent toegang tot de stad: na die poort te zijn doorgereden, zien wij vóór ons het Raadhuis, — een gebouw dat er uitziet alsof het zoo pas uit de eene of andere Hollandsche stad door tooverslag hier heen is overgebracht. Verderop zien wij een breede straat, met fraaie rijen boomen beplant, en aan weerszijden bezet met huizen van twee verdiepingen, vrij smal en met muren van roode klinkers, precies als ware men hier in Nederland. Sommige dier huizen worden bewoond door Europeesche en inlandsche handwerkslieden, andere dienen den handelaars tot kantoren: zij bevinden er zich van des morgens negen tot des avonds vier uur, en laten er alleen een inlandschen huisbewaarder achter. Ook hebben verscheiden Chineseche handwerkslieden hier hun werkplaatsen. Voorts aanschouwen wij nog een aantal straten en grachten, die hier en daar eenige zeer fraaie winkels aanbieden, en dan krijgen we weer open plaatsen, met boomen bezet, die ons zouden doen denken, dat de stad hier ophoudt. Dat is echter zoo niet; er volgen nog meer groepen woningen, maar de

regelmatige aanleg begint plaats te maken voor meer grilligen bouwtrant, de huizen staan niet langer dicht opeengedrongen en zijn door tuinen afgewisseld, en spoedig betreden wij de buitenwijken, het zoogenaamd „Nieuw Batavia.”

Oudtijds was de stad door zestien grachten in regelmatige blokken verdeeld. Die grachten liepen uit in de Tjiliwong en hadden ook met andere riviertjes gemeenschap, zoodat zij steeds van versch water voorzien waren. Sommige er van, zooals de Tijgergracht vooral, waren prachtig; en de bewoners konden zich 's avonds, als zij op hun hooge stoepen of gemetselde banken zaten, verbeelden dat zij te Amsterdam waren. Batavia stond toen hoog in aanzien: op het kasteel hield de Gouverneur-generaal zijn verblijf, en alle hooggeplaatste ambtenaren woonden er. Het werd dan ook meermalen de „Koningin van het Oosten” genoemd. Daarbij was de stad door stevige vestingwerken omgeven, om haar tegen vijandelijke aanvallen te dekken.

Later veranderde dit. De riviertjes waarvan wij zooveen spraken, stroomden van de zuidelijker gelegen bergen af: zij hebben een smalle, ondiepe bedding, en voeren zeer veel slib mede. Dicht bij de kust wordt het terrein vlak, de stroom verflauwt, en het slib bezinkt. Daarbij werd in 1669 door een vulkanische uitbarsting en een aardbeving de mond van de Tjiliwong verstopt, en sedert hoopten zich slijkmassa's op in de grachten, hetgeen schadelijke uitwasemingen te weeg bracht, die oorzaak waren van kwaadaardige ziekten. De sterfte werd zoo groot, dat Batavia den naam kreeg van „het graf der Europeanen.” Men heeft dit zoeken te verhelpen door de grachten te dempen, voor een groot deel ten minste, en in 1811 heeft de Gouverneur-generaal Daendels de vestingwerken laten sloopen, om aan de frissche luchtstroomen uit het Zuiden meer vrijen toegang te verschaffen, maar nog altijd bleef oud-Batavia den naam houden dat het er ongezond is, en vestigden zij, wier middelen het toelieten, zich wat verder van de zeekust. Dat verklaart ons de menigte open plekken die wij hebben aangetroffen.

Nu de buitenwijken eens bekeken. Zij zijn nog al talrijk en dragen deels Nederlandsche, deels Indische namen. Het eerst rijden wij door Molenvliet, daarna door Rijswijk: wij

✓ Het hotel van den Gouverneur is aannemelijk
 eenvoudig en verskand, het moge echter voort
 in een doors hore fruisend en uitricht op het
 Koningsplein het front geworden. -

✓ Het museum van de land zijde, bevat industrie
 voorwerpen van de grake Archipel. ook vindt men
 een paardeijde Calcutta diamanten en maraal.

✓ Het kerkhof heeft prachtige particuliere graven,
 men ziet hier met marmen bewaakt sterven, sommigen
 graven hebben een waarde van 10,000 - Eldre graf de
 Heer versierd met fraai bloemen en struiken, het
 ook vindt men een eenvoudig zwart marmar tombe
 van den Brava en Japanees General Kähler. -

✓ Het monument is van steen, en heeft in 4 geheel een
 hoogte van 12 Meter; het voetstuk bestaet uit blauwe
 Leuksteen; trapsgewijze geleid; 4 avonds ziet men meer
 male inlanders op deze trappen slapen; de leeuw
 heeft de afmeting als. Leuw van verre is dit gedenkteken
 zichtbaar en ik heb het ook fraai af (bij het groen
 veld, waarop het staet. - Het herinnert den vreemdeling
 hoe ook de naam van het plein (Waterlooplein), het
 de Hollanders niet allen in Indië, maar ook vooral
 in meer het de beuren vrijheid gied, al was het ook
 het het zwaard, ten alle tijde als leeuwen voetstuk
 Dit tenzij het symbool konen op de leuw, maar
 de leeuw en verbroken zwaard anders zijn
 echter voort voort. - Behalve het gedenkteken
 vindt men op dit plein nog twee andere mo.

zien hier het Hôtel van den Gouverneur-generaal, een heel
 eenvoudig gebouw, dat de landvoogd evenwel niet bewoont,
 maar dat hij alleen bezigt voor feesten en audiëntiën, wan-
 neer hij zich te Batavia bevindt. Vervolgens gaan wij naar
 het Koningsplein, een uitgestrekte vlakte, rondom door de
 prachtigste villa's omgeven: het prijkt bovendien met een
 reubaan, terwijl er ook, wanneer de gelegenheid zulks mede-
 brengt, openbare vermakelijkheden worden gehouden, als
 wanneer het Koningsplein wel eenigszins aan een Nederland-
 sche kermis doet denken. Belangrijk is de dieren- en plan-
 tentuin, sedert kort hier ingericht.

Een weinig zuidwaarts van het Koningsplein ligt de wijk
 Tanah Abang, met het kerkhof der Europeanen, door een
 fraai ijzeren hek omgeven. Het prijkt met menig gedenk-
 teken, opgericht ter eere van mannen die zich jegens Indië
 verdienstelijk hebben gemaakt. ✓

Wij moeten nu weder naar Rijswijk terug, om van daar
 Weltevreden te bereiken. Eerst krijgen wij nog Noordwijk
 en vervolgens komen wij alweer aan een ruime open plaats,
 het Waterlooplein geheeten. Het heeft dien naam te danken
 aan een gedenkteken ter herinnering aan den bekenden
 veldslag die voor goed over Napoleons lot besliste. [Mooi
 is het monument niet: wanneer we het van onderen op
 bekijken, zien wij eerst een houten voetstuk, daarna een wit
 gekalkt zuiltje, eindelijk een houten leeuw, die, ware hij
 wat kleiner, wel uit een draaimolen afkomstig kon zijn.]
 Den vreemdeling, die weten wil wat dat alles beteekent,
 wordt door een opschrift verhaald, dat in 1815 de Hollan-
 ders de Franschen hebben verslagen. - Net of de Engelschen
 en de Pruisen er volstrekt geen deel aan hadden! ✓ -

Nog een weinig verder, en wij staan voor het paleis van
 Weltevreden, dat in 1809 begonnen, in 1827 voltooid is,
 en eveneens als woning voor den Gouverneur-generaal was
 aangewezen. Ook dit gebouw geniet de eer niet, door
 Z. Exc. betrokken te worden: het bevat nu slechts de bu-
 reau's van algemeen bestuur, en de vergaderzaal van den
 Raad van Indië. versierd met de portretten van alle Gouverneur-gene-
 ralen.

Batavia bezit nog veel meer openbare gebouwen. Onder
 de voornaamste noemen wij de Willemskerk op het Konings-
 plein.

het op keulen. -
 allen in alieuf. -

plein, het gebouw van het Bataviasche genootschap van Kunsten en Wetenschappen, met fraaie muséums van Indische oudheden, voorwerpen die betrekking hebben op de kennis van het volksleven, en een flinke boekverzameling. Volgens de sociëteit „Harmonie”, die des avonds druk bezocht wordt door officieren, ambtenaren en gegoede particulieren, Eindelijk het ziekenhuis, geen gebouw op zichzelf, maar een gansche reeks van kleine gebouwen, aan weerszijden van een tuin omgeven, elk slechts twee of drie kamers bevattende. Het is zoo ingericht om besmetting te vermijden.

Batavia is door een spoorweg verbonden aan Buitenzorg, ruim dertien uren gaans verder landwaarts gelegen. De bewoners der buitenwijken kunnen van dien spoorweg gebruik maken om naar de oude stad te gaan. Voor het overige geschiedt de tocht van de nieuwe stad naar de oude met rijtuig, terwijl zij, die zoo gelukkig niet zijn eigen équipage te bezitten, meestal gebruik maken van den tram, of paardenspoorweg, een vervoermiddel ook hier te lande niet onbekend, daar het reeds in verscheiden steden wordt aangetroffen. ^{of door kleine degenen die vooral op de maatschappij der Indische hand om pers onop te verspreiden.}

7. IN DEN KAMPONG DER CHINEEZEN.

De Ders tram loopt van of in
oude stad tot aan de buiten wereld.

Thousten
huizen
exploiten
de land
van te
pandspijge

Dicht bij de plek, waar de buitenwijk Weltevreden zich bij de oude stad Batavia aansluit, treffen wij een groep ^{houten} woningen aan, vrij netjes opgebouwd, die een soort van dorp (kampong) vormen. Die huizen zijn meest van twee verdiepingen en een groot deel daarvan zijn winkels. 't Is daar ongemeen levendig, veel meer dan in de stad zelve. De bochtige straatjes van den kampong, hier en daar door een prachtige vruchtboom beschaduwde, zijn vaak bedekt met een talrijke volksmenigte. En bij den eersten oogopslag zien wij reeds, dat de meeste dier menschen er heel anders uitzien dan de eigenlijke inlanders: dat zij, evenals wij, vreemdelingen zijn. Zij stappen daarheen in een wit of blauw katoenen broek en een dito kabaai, die even over de heup reikt, van voren voorzien van zakken en knooppes: bij feestelijke gelegenheden dragen zij een lang

instrumenten; het een is van brons gewijd te gedachte
nir van het lager van den generaal Kellisch; het
selve, dat in 1876 is opgericht is ter eere van
Jan. Pating loen. Het klein monument zijn allen
op een lijn gebouwd -
1) Convent met een, moer, tuen en bevestigingspunt voor
de stafmusic is de officiersociëteit; de Harmonie
is te vergelijken van het komponent te deffenden
2) Het hospitaal te Batavia is de laatste jaren aan
bedelijk verbeterd en uitgebreid. In front staat men
op steun heeten gebouwd, twee flinke gebouwen
het ieder 12 kamers (1. klap), ingewicht tot opname
van de officieren; in de omliggende nabijheid hiervan heeft
men de baracca, ^{godraan} megaran, keukens, apotheek, operatie
zaal en verpleegzaal van de dectoren. Deze voorzij zijnde
komt men aan het eigentlijke hospitaal. Heeren lange
en ruime gebouwen, omgeven door flinke met de meest
bijzondere planten voortzette tuin; Elk gebouw bevat
en ruime zaal, en twee kleine kamertjes; allen af
zaal VII tegen ruime is plaats voor ruime 180 zieken.
Hier selve vindt men ^{blakraat en} de plaats voor de bevestiging.
Lichte gvergen, te inlandische vromen. de Tijlisony
stroomt om het hospitaal heen en is dier hand malle
stroom, hier van groot nut tot afvoer van schadelijke
stoffen - Het hospitaal heeft gemiddeld 1000 zieken
1881 Weltevreden het een van de van de oude stad en is de verest
rijke en dechtung en vromen.

1 of de aarzenen met een zwart lakens brijje en verblode
 schone.
 1 hant ied van den draad is een zijden draad met een
 zwart zijdeloekten. En het hant betekent zwart roos,
 een zwart roos, een licht blauw, licht ~~roos~~ roos. Leest
 alleen de roos staarten geen roos betrekken.

overkleed in den vorm van een japon met wijde mouwen.
 Wat hen bovenal onderscheidt, is dat hun hoofd kaal is
 geschoren, uitgezonderd een lange vlecht, op de kruin, die
 als een sierlijke haarstaart naar beden hangt. Hun gelaats-
 kleur is geel, hun oogen staan schuin. Het zijn Chineezzen.

Zooals bekend is, heerscht de keizer van China over een
 uitgestrekt gebied, dat een groot deel van Azië omvat, en
 hier en daar sterk bevolkt is. Een blik op de kaart van
 dit werelddeel doet ons zien, dat de afstand tusschen China
 en de eilanden van Indië zoo heel groot niet is, zoodat het
 ons niet kan verwonderen, dat wij de zonen van het He-
 melsche Rijk — gelijk China wel eens genoemd wordt, —
 ook hier aantreffen. Wij moeten daarbij in aanmerking
 nemen, dat de Chineezzen een behendig^{in taal} volk zijn, bijzonder
 begeerig om wat te verdienen, en slim genoeg om elke ge-
 legenheid daartoe met beide handen aan te grijpen. Van
 alle niet-inboorlingen in Indië aanwezig, zijn zij dan ook
 het talrijkst: alleen op het eiland Java zijn er zesmaal zoo-
 veel als Europeanen, terwijl zij te Batavia bijna het derde
 deel der bevolking uitmaken. Even als aan alle vreemde
 Oosterlingen, (Chineezzen, Arabieren en Maleiers van Sumatra
 afkomstig), wijst het gouvernement hun op Java bepaalde
 wijken aan, waar zij zich moeten vestigen: dat is een maat-
 regel van voorzorg om hen beter in bedwang te houden.
 Zij worden daar gesteld onder toezicht van een landgenoot,
 die den titel draagt van Majoor-, of Kapitein-, of Luitenant-
 Chinees, en rechtstreeks onder het Nederlandsch bestuur
 staat, dus geen gehoorzaamheid is verschuldigd aan de in-
 landsche overheidspersonen. De meeste huizen in zoo'n
 Chineezen-kampong zijn winkels: want de negotie is eigenlijk
 het hoofdoel van de staartmannen.

Over dag is het in den kampong reeds vrij druk, want
 de Chineezzen leven veel in de open lucht. Sommige hand-
 werken oefenen zij uit op de straat, onder een soort van
 uitbouwsel vóór hun huis. Ook restauraties zien we op
 straat: groote open haarden, waarop men in dampende ketels
 bezig is spijzen te koken, welke van tijd tot tijd door den
 Chineeschen lekkerbek naar binnen worden gespeeld. Wij
 willen maar geen proefje nemen van 't geen daar te genieten

is: vooreerst houden we van geen maaltijd zonder dak boven ons hoofd, en staande bij zoo'n wonderlijk toestel, — ten tweede zien de spijsen er zoo vreemdsoortig uit, dat we liever eerst zouden willen weten *wat* daar eigenlijk gekookt en gebraden wordt.

De winkeliers zitten meest voor de deur van hun *toko* (winkel), wachtende op de koopers die komen zullen. Wilt ge weten, wat daar te koop is? O, vraagt liever wat er *niet* te koop is; want zoo vreemd kan men haast niet iets bedenken, of de toko-houder weet er wel raad op, het zich te verschaffen. De ongelijksoortigste dingen hangen of liggen dan ook in bonté verwarring op en bij en naast elkander; en men zou zelf Chinees moeten zijn om uit dien rommel wijs te worden. Doch wie als vreemdeling iets koopen wil, kijkte vooral goed uit: niet alleen weet onze koopman het een of ander gebrek aan zijn handelsartikelen zoo kunstig te verbergen als iemand ter wereld, doch hij zal u ook ongelooflijk overvragen, tegelijk met een vloed van woorden en gebaren verzekerende, dat hij eigenlijk met verlies verkoopt.

Maar vooral des avonds is het de moeite waard, den kampong der Chineezen binnen te gaan. Tegen het ondergaan der zon werden de bezigheden der ambachtslieden gestaakt. Kort daarop werd het geheel donker: want die langzame overgang van licht tot duisternis, die liefelijke schemering, die in onze noordelijke streken vaak zoo aantrekkelijk is, is in de nabijheid van de evennachtlijn bijna onbekend. Doch een verlichting van gansch andere soort heeft den zonnegloed vervangen: voor de meeste woningen der Chineezen hangen nu papieren lantaarns en de welbekende gekleurde lampions, zooals wij ze tot onze illuminatiën bij feestelijke gelegenheden gebruiken, en die thans een tooverachtig schijnsel om zich heen verspreiden.

Waarlijk, 't schijnt hier wel kermis te zijn! Van alle kanten komen nu bezoekers aanstroomen, zoowel Europeanen als inlanders, zoowel burgers als soldaten, zoowel nieuwsgierigen die de pret slechts willen aanschouwen, als menschen die er een werkzaam aandeel in willen nemen. Op groote ^{omvang} wagens zien wij de heerlijke vruchten van verschillende hemelstreken uitgestald; of ^{taakten} korven met suikerriet, die den

Ter gewisheit onder de Europeanen is de bekende bamie-
den soort van macaroni. Dit wordt klein gemaakt
met fijne stukken spek, scters, pui en soepgrent
en de bamiedyle spuygen; het geheel smaakt overlecker-

komt men de winkel binnen, dan ziet men van alle kanten
planden tegen de omwalling, waerop de ^{beste} varietet.
links ziet men allerlei soorten, ben. vija, mel 20 scootul,
flanden ~~afgeleed~~ met jenen, zeeu, quamenten, bennel,
soja, waags enj. Ook te ziet gij allerlei bladen, gewas
soort de meest soorten quamenten, slerch, kock, kwanten, ^{malay,}
ghak enj. Rechts ziet gij een opanling ^{die} kare, kareng ^{rijst} ^{plam}
Daarment is een kast hardjes met de bontte lanten,
de allerlei manufactuurleke spulgoed-
proen ten huise hangen. Tusschen de kammen, allerlei soort
van paardentruig, vorkenomen, zeepen, stotelen, radels,
koken, een klein kastje in de linkerke kook levit korallen
kettelen en andere goederen tusschen. Er is fijne rechte
te vadenen of de Chinese kan het verkopen.
De helder sterrenhemel is oorzaak dat het veld der geheel
kortke is.

De Chinezen hebben steeds hunne feestelijke maaltijden buiten
de wooning

bamboezen stellingen

liefhebbers tot zuigen uitnoodigen. De kookinrichtingen hebben het zeer druk, en doen geheele wolken van rook en damp opstijgen. Ook de theewinkels worden niet vergeten, en de eigenaar die elken voorbijganger aanhoudt en uitnoodigt hem met een bezoek te vereeren, doet niet altijd zijn aansporing te vergeefs. Als wij door de openstaande deur naar binnen zien, dan ontdekken wij een aantal ^{of Cambodjanen} menschen, deels op stoelen gezeten, maar meest ^{op den grond gekruld}, die uit bijzonder kleine kopjes hun kokend heete, geurige thee slurpen. Verderop klinkt ons muziek tegen, op fluiten en snaarinstrumenten, op pauken en *gongs* (een soort van metalen bekkens): het is een eenigszins treurig, eentonig, maar volstrekt niet onaangenaam geluid. ^{Op de maat van} die muziek bewegen zich hier en daar ^{absorptie} paren danseressen, tot groot vermaak van de toeschouwers, die tegen betaling ook wel eens een dansje meemaken.

Terwijl alles zoo door elkander krioelt, en de vreemdsoortigste mengeling van geluiden ons oor treft, de wonderbaarlijkste tooneelen onze aandacht boeien, gaan we verder. We komen aan een huis, iets grooter dan de overige: het is voor een groot gedeelte uit gespleten bamboe-stengels vervaardigd. Een menigte gekleurde papieren lantaarns verspreiden een helder schijnsel over reusachtige aanplakbiljetten, met Chineesche letters gedrukt. Wij kunnen van die grillige lettervormen niets begrijpen, doch een voorbijganger vertelt ons op onze vraag, dat het huis 't welk onze aandacht trekt een *amfioenkil* is. Deze inlichting maakt ons niet veel wijzer, zoodat wij besluiten er eens binnen te gaan.

Het vertrek waar wij ons thans bevinden ziet er vrij onoogelijk uit. De wanden zijn beplakt met afbeeldingen van slangen en groote bloemen: de grond is bedekt met matten van smalle repen gespleten bamboe gevlochten.

In het midden staat een Chinees met een groote doos in de hand, waarin zich een dikke stroopachtige massa bevindt. Op een tafel staan een paar kleine lampen, en rondom de tafel banken, waarop zich eenige menschen in liggende houding hebben neergevlid. Sommige zitten nog: zij hebben in de eene hand een zeer klein pijpje, in de andere een ijzerdraad ter grootte van een breipen. Met dit ijzerdraad

met gebak.

De amfioenkitten op Katoer steen op Elodok, Sava Baroe en Sava Benin. Het laatste is een groot steen gebouwd en bevat even als de andere kitten een tiental kleine kamertjes. De donkere vertrekken worden door enige afspijten verlicht, maar de pijp aangestoken wordt. Een lang bamboezen tuitbank is het enige meubelstuk.

Voor aan de ingang is een klein bureau, vastrek vervaardigd uit gespleten bamboe. Het zwaait het bureau om den steun. Tusschen twee en luchtig steunt het gele ransel en benevens een korte doch wij zware pijp, ontwaart de koper en kleine blaasje, naar binnen de vallende een kleine hoewelheid vaneen steun. Hij bestaat hiervoor ^{voor minder part met gekruld} 25 cent. Het de pijp is de hand zucht hij ergens in een van de hoeken een plaats op de tuitbank, neemt een derde gedeelte van de stroop op een piepen en steekt dat in de olie van de stiekamp, tot de opium is een enigzins vast geworden en daarna bij de stof tot een pil, die hij om in de pijp duwt, doet een flinke trek. De pijp de rook naar binnen terwijl hij de oogen sluit. De overigen bekeert hij dit tusschen hij geheel hedenland is. Er zijn nu, die twaalf dus vier blaasjes gebruiken, voordat zij enigzins hedenland zijn.

neemt de Chincees iets uit zijn doos, houdt het een poosje in de vlam der lamp, kneedt het daarbij nu en dan met de vingers, en legt het daarna in de pijp van een zijner gasten. Deze nadert dan de lamp, doet de stof in zijn pijpje ontbranden, en zuigt in een paar lange trekken den rook in. Daarop moet nieuwe voorraad in de pijp worden gedaan en dit wordt zoolang herhaald, totdat de rooker geheel bedwelmd is geworden, zich bij zijn makkers op de bank nederlegt en de oogen sluit.

Wat hebben die menschen nu eigenlijk gedaan? En met welk doel?

Hebt medelijden met hen! Want, als wij bij ons een dronkaard beklagen, die door het gebruik van geestrijk vocht zijn ziels- en lichaamsvermogens verkwist, nog meer deernis moeten wij gevoelen met de ongelukkigen die aan het rooken van opium, of, zooals dat meestal genoemd wordt, aan het *amfoen-schuiven* zijn verslaafd. Terwijl zij daar nederliggen, worden zij gestreeld door aangename droomen; maar straks als de roes is uitgeslapen, zijn zij geheel afgemat: hun oogen zijn flets, hun leden beven, hun eetlust is reeds verdwenen, en in dien erbarmelijken toestand blijven zij den ganschen volgenden dag, totdat de avond is gekomen en zij op nieuw aan hun hartstocht voedsel kunnen geven. Dat zal zoo voortduren, totdat hun krachten geheel zijn uitgeput, totdat zij daar voortsliipen als wezenlooze geraamten, reeds dood voor zij eigenlijk gestorven zijn, of in woeste krankzinnigheid een eind maken aan hun treurig leven. En, wie eens aan het gebruik van opium zich heeft overgegeven, kan er zich, met den besten wil van de wereld, niet meer aan onttrekken; de hoeveelheid, die er noodig is om hem te bedwelmen, wordt steeds grooter, en van lieverlede bezwijken de krachten des ongelukkigen voor de telkens nieuwe verzoeking.

De meeste bezoekers der *kit* zijn Chinceezen, die groote liefhebbers zijn van *schuiven*, doch er zijn ook inlanders bij: allen zijn schamel gekleed, want al wat zij bezitten wordt opgeofferd om te voldoen aan hun trek naar het dure heulsap. —

o.d.s.

[Het bezek in de *kit* is zoo groot, dat geen rooken, de gasten op dat oogen konden vroegen —

[zoud met bloed doorloopen, kunne te veel heid in droog en wordt stankende van kleur, kan heid in na het getuik droog en pijntje

o.d.s.

een Opium
[Een voorde de een geest by van tabacum, de snauffing vreeslyke te heid, alleen en goed deis Chincal heidat was voldoende hem te kalmen. Door hem dagelijks klein hoeveelheid te geen en geen verdel gees by alre —

[Hemmer en yungeld yungo, tot het hegen van zonne opiait, de heid in de *kit* een slecht yungel vroegen, voor 15 cent, dat heid met 4/3 zonne opium en 2/3 afschepel met de pijpen — (medet sueset)

Ontvlieden wij die omgeving! De *ausfoen-kit* biedt niets aantrekkelijks aan: voor zeer velen is zij een hol des verderfs.

De taaië bruine stof die wij den Chinees in zijn doos zagen hebben, wordt bereid uit den zaadbol des witten papavers. Die bloem wordt vooral in het groot aangekweekt in Engelsch-Indië. In onze bezittingen komt zij niet voor; omdat het gouvernement zich het uitsluitend recht tot den verkoop heeft voorbehouden, is de papaverteelt er streng verboden. De opium wordt als een gezocht handelsartikel in geheel Oost-Azië verspreid.

Die handel is in onze koloniën aan een zware belasting onderworpen. Wie voor een vergunning tot verkoop in het klein, in een geheele landstreek, in kisten op de plaatsen bij de verpachting aangewezen, het meest biedt, verkrijgt haar van het Nederlandsch gouvernement, en nu zijn het gewoonlijk de Chineezee die er zich mee belasten. Deze pacht levert in geheel Nederlandsch-Indië per jaar ruim 10 $\frac{1}{2}$ miljoen gulden op.

De te betalen pacht is voor elk der pachters afhankelijk van het gebruik. Elk verkooper is verplicht nauwkeurig en van dag tot dag aantekening te houden van de hoeveelheid die bij hem genuttigd wordt, en den regeeringsambtenaren moeten zoo vaak zij zulks verlangen deze opgaven worden getoond.

Terwijl wij ons met walging afwenden van de kweekplaats van onzedelijkheid, waarop wij zooeven het oog geslagen hebben, bemerken wij dat het laat is geworden. Daar dreunt in de verte het kanonschot, dat de militairen aanspoort zich naar hun kazerne te begeven. De muziek begint te verflauwen, het gewoel neemt af. Ook wij hebben voor dezen avond genoeg gezien, en wandelen langzaam in de verkwikkende nachtlucht, onder het zacht geruisch der hoogstammige boomen, naar ons logement terug.

[Bengalische opium wordt het meest geleverd.]

[De verkooper of pachter het is verplicht, behalve de bepaalde pacht voor de opium tegen een hoogen prijs van het gouvernement te kopen, ook slechts een zekere hoeveelheid; en dat, overeenkomstig aan bepaald bij de vermaakte pacht. De te betalen pacht is een aantal opium. In het de pachter een verplicht is een aantal opium. Het is van de te houden en ook wordt de pacht niet tegenstaande de groote onzekerheid ^{van de} opium. Het is niet te veel begrip van het spel, die maal te de onmiddellijke nabijheid der kit is geplaatst. Maar menig Chinese of een ander zich aan pacht. Ook de kazen die ontvoerd zijn, is de groote hoeveelheid. Het is de politiek een werk aan het doen.

[D. l. om een uur of twee. — Om 8 uur begint de pacht.]

8. EEN DEFTIGE VILLA.

't Is een genot, zich na zonsondergang op het Koningsplein te bevinden. Allerlei sierlijke rijkdommen kruisen er elkander dan: de straatweg rondom het plein wemelt van voetgangers. De gaslantarens verspreiden een helder schijnsel, en hier en daar stralen ons uit een der fraaie woningen stroomen van licht tegen. Dat bewijst dat er feestelijke receptie is.

Laat ons die villa eens wat nauwkeuriger bekijken, dan kunnen wij ons een algemeen denkbeeld vormen hoe de aanzienlijke Europeanen in Indië wonen. Want, ofschoon die huizen natuurlijk niet allen gelijk zijn, toch is er in de inrichting van allen, wat de hoofdzaken aangaat, veel overeenkomst, niet alleen te Batavia, maar op geheel Java, ja, wij kunnen wel zeggen, door gansch Nederlandsch-Indië.

Wij Nederlanders wonen in kamers. In Indië woont men meest in galerijen, namelijk open ruimten, met een dak door zuilen ondersteund.

De villa die wij thans bekijken, bestaat uit een hoofd- en verscheiden bijgebouwen. Voor het eerste is een ruim erf, bevallig beplant met vrucht- en sierboomen. —

De gebouwen hebben slechts één verdieping: hooger worden zij zelden gemaakt, uit vrees voor aardbevingen, die wel eens plaats hebben. De muren zijn van gebakken steen, het dak is gedekt met pannen, soms met een soort van palmladeren.

Van voren is een breede galerij, waar men zich des avonds vereenigt en bezoeken ontvangt. Zij is niet ruim bemeubeld: een ronde tafel en eenige schommelstoelen, eenig knaapjes (kleine tafeltjes op één poot), en staande of hangende lampen (behalve waar men, zooals te Batavia, gasverlichting heeft), ziedaar alles. Aan de voorzijde heeft zij een veranda.

Vervolgens komt men aan een binnengalerij, die 's nachts gesloten wordt, dat is het grootste en voornaamste vertrek. Het heeft vaak een marmeren vloer, maar ook soms een houten, die dan bedekt is met matten, ~~waarover tapijten~~ liggen. Het is rijk voorzien van meubelen, schilderijen en spiegels.

*T matten, vooral de palmbladeren zijn zeer duur en fraai
te gebruiken vooral tot dekking, zodat tapijten zelden gebruikt
worden.*

Daar achter heeft men de kamers, de slaapkamer, de kinderkamer, de logeerkamer, rechts en links van een doorloop, waarmede men van de binnengalerij komt in de achtergalerij. Deze is de gewone eetzaal, ook de plaats waar over dag de familie het meest vertoeft. Alleen de vertrouwdste vrienden des huizes worden daar toegelaten.

Afgezonderd van het hoofdgebouw, doch daaraan verbonden met een bevoerd pad, waarboven een dak op stijlen is geplaatst, heeft men de bijgebouwen, bevattende het vertrek voor de bedienden, de badkamer ^{en} de keuken. In de laatste branden de vuren op een gemetselde verhooging van den grond, in een rij holten: het dak is daar op één plaats open, om doorgang te geven aan den rook, want schoorsteenen zijn in Indië onbekend. Voorts treffen wij hier nog eenige kamers aan, voor logeergasten bestemd. Gewoonlijk is daar ook de leerkamer, waar de jonge kinderen door de gouvernante onderwezen worden. Menigeen ^{land verlaten} zendt zijn zonen op lateren leeftijd naar Europa, om daar hun opvoeding te doen voltooien, als ten minste de middelen het toelaten; want het is licht te begrijpen dat zulks veel geld kostte. Zij ^{kwamen} komen dan als volwassen personen in Indië terug, om daar een ambt te gaan bekleeden of deel te nemen aan de zaken huns vaders.

Na In den laatsten tijd zijn op ^{alle} eenige hoofdplaatsen van Regeeringswege inrichtingen voor Middelbaar Onderwijs geopend, waardoor ^{de} vele zonen van Europeanen in de Oost kunnen blijven.

Alvorens deze vriendelijke en gezellige woning den rug toe te keeren, moeten we nog even een blik werpen in den stal en het koetshuis, die verder op het erf zijn geplaatst, en waar we een paar bedienden, of, zooals men ze hier noemt, jongens ontmoeten, die ijverig bezig zijn de paarden van hun meester te verzorgen en de rijtuigen schoon te maken.

9. JAN PIETERSZOOM COEN.

Neerlandsch-Indië is arm aan standbeelden en andere gedenkteekenen ter herinnering aan de roemrijke daden van

Te Batavia. Samarang en Surabaja zijn ook
hoog burgerlijke.

Te zijn op deze scholen jongelingen, die opgeleid worden
voor Centrales, waterstaat, ingenieur landmeter enz.

hen, die er onze macht hebben gegrondvest, uitgebreid of bevestigd. De oorzaak van dit verschijnsel moet gezocht worden in de weinige belangstelling, die de meeste Nederlanders tot voor weinige jaren aan den dag legden ten opzichte van hun rijke koloniën: zij vergenoegden zich, de schatten in ontvangst te nemen, welke hun van daar toevloeden, maar voor het overige bekommerden zij zich weinig om de nagedachtenis in eere te houden van de mannen, die hun beste krachten, ja niet zelden hun leven daarvoor ten offer brachten.

In den laatsten tijd is dat gelukkig anders geworden, en men heeft ingezien, dat die helden net zoo goed aanspraak hebben op onze hulde, als de beroemde Nederlanders die meer van nabij voor 's lands welzijn hebben gearbeid, geleden en gestreden. Als bewijs daarvan dient het standbeeld, dat opgericht is ter eere van den man, wiens naam hierboven is genoemd, en wel te Batavia, de stad, door hem gesticht, en door hem gemaakt tot den hoofdzetel van ons bestuur in Indië. /

Jan Pieterszoon Coen werd in 1587 te Hoorn geboren. Reeds vroeg toonde hij veel aanleg voor den handel; een gunstige gelegenheid om de daartoe noodige kennis te verkrijgen vond hij op het kantoor van den beroemden koopman Piscatori te Rome, die hem vooral het Italiaansch boekhouden grondig liet beoefenen. Vijf ~~jaar~~ jaren na de oprichting der Oost-Indische Compagnie deed hij eenige reizen naar Indië, eerst als onder-, later als opperkoopman en commandeur. De eerste Gouverneur-generaal Pieter Both stelde zijn bekwaaamheden op prijs, en benoemde hem in 1613 tot algemeen boekhouder en directeur van den handel te Bantam. In die betrekking bewees hij de rechte man op de rechte plaats te zijn: de zaken, door onachtzaamheid en oneerlijkheid van vele ambtenaren in wanorde geraakt, bracht hij weder in het gereede.

Zijn bliken reikten echter verder dan de kantoorboeken. Als een vastberaden en doortastend man zag hij duidelijk, dat er krachtige maatregelen noodig waren om ons op den duur in het bezit van den Indischen handel te handhaven, zcowel tegenover de afwisselende luimen der inlanders, als

✓ voor de schijven

Reeds voor 1570 de gelief 69? werd voor het grote huis op het Waterlooplein het voetstuk, waarop het beeld staat met Grooten Taten ingewijd. Men had onwilligheid om een een opstans van Klondon - Klondongen, de elken der Tilitain behalve hoorn de overaalt de naren den streek en de onmiddellijk nabijheid van zij Inc. de G. G. Mijer. Wie had hen getrukt, dat het beeld eerst in 1 laartt van 1576 op het voetstuk geplaatst zou worden... Meanden er maanden heeft het beeld van J. P. Coen van het been geligen en men er van ges van het te plaatsen; met in 1676 had de afbeelding plaats.

tegenover de kuiperijen der Engelschen. Op de laatsten vooral had hij het slecht begrepen: en daar was wel reden voor, want overal, waar de Hollanders als het ware het ijs gebroken hadden, zeilden de Engelschen hen achterna. Ons gunden zij wel de moeilijkheden, als zij zich de vruchten maar mochten toeëigenen. Het was Coen's vaste overtuiging, gelijk hij ook aan de Heeren XVII schreef, dat „in Indië de handel moet worden gedreven en gehandhaafd onder beschutting van de wapenen; de wapenen moeten worden bekostigd door de voordeelen, die wij genieten door den handel, zoodat de handel niet zonder den oorlog, noch de oorlog zonder den handel kan bestaan.”

Nog een ander en zeer moeilijk vraagstuk was in die dagen aan de orde. Tot nog toe had men zich er toe bepaald, hier en daar leveringscontracten te sluiten, en faktoriën te stichten, vooral in de Molukken; maar het ontbrak aan een vast middenpunt, waar men zich, als het eens tegenliep, kon staande houden in afwachting van betere tijden. Het was niet gemakkelijk te bepalen, waar men dit het best kon vestigen: sommigen dachten aan het schiereiland Malakka, (het zuidelijkst deel van Achter-Indië, thans aan Engeland behoorende); anderen aan het eiland Amboina, een van de voornaamste Molukken, terwijl slechts weinigen op Java den blik richtten. Wij zullen zoo dadelijk zien, hoe de omstandigheden plotseling de keus bepaalden. Daarbij eischten nog de Heeren bewindhebbers in Nederland, dat men zich in de Molukken staande houden, de Spanjaarden bestrijden, die de Philippijnsche eilanden (ten Noorden van de Soenda-eilanden) in bezit hadden, handelsbetrekkingen aanknoopen met China, en, wat het voornaamste was, alle jaren kostbare ladingen specerijen naar 't vaderland zenden zou. Evenwel lieten die Heeren het geheel ontbreken aan middelen om den strijd te voeren: de schepen waren klein in getal en niet zelden ongeschikt voor den zeeoorlog, terwijl er ook vaak gebrek was aan kruut en andere benodigdheden. Ondanks dat alles aarzelde Coen niet, ja, zelfs spoorde hij de bewindhebbers aan tot krachtig volhouden. „Wanhoopt niet, ontziet uw vijanden niet”, — zoo schreef hij hun, — „daar kan in Indië wat groots verricht worden.”

In 1614 hadden de Engelschen een faktorie gesticht te Makasser, de hoofdstad van het eiland Celebes, en vandaar dreven zij handel op de Molukken, inzonderheid met de eilanden Banda en Amboina. De bewoners der specerij-eilanden, (zoo worden de Molukken ook wel genoemd,) ontvingen hen even vriendelijk en met dezelfde ingenomenheid, als zij vroeger de Hollanders hadden behandeld, maar, dat was toevallig niet in ons belang: daarenboven, het maakte inbreuk op de leveringscontracten welke wij vroeger met die lieden hadden gesloten. Ook te Bantam gingen de Engelschen aldus te werk; doch Coen kende hun list en verijdelde ze niet zelden. Het gevolg was dat zij Coen een fellen haat toedroegen.

De rijksbestuurder van Bantam, die een slim man was, en misschien heel gaarne alle mogelijke soorten van Europeanen weer zou zien vertrekken, begunstigde nu eens de Hollanders, dan weder de Engelschen: zoo doende, dacht hij, zou geen van beide volken te grooten invloed verkrijgen.

Zoo stonden de zaken, toen in 1617 Coen benoemd werd tot Gouverneur-generaal van Nederlandsch-Indië.

Op de plaats, waar thans Batavia ligt, verhief zich in den tijd waarvan wij spreken, een niet onaanzienlijke stad, met name Jakatra. De regent van die stad en van het omliggend gebied was aan den koning van Bantam schatplichtig.

Ook daar hadden de onzen een faktorie gesticht, en ook daar zochten de Engelschen zich te nestelen. De regent van Jakatra was ons in schijn genegen, maar heulde in 't geniep met onze vijanden. Coen wist dit heel goed, en daarom had hij den regent al meermales vergunning gevraagd, om de Hollandsche faktorie met een fort te versterken. De regent hield hem aan de praat, en zocht de zaak te rekken. Coen, het wachten moede, besloot eindelijk niet langer om toestemming te vragen, maar begon in October 1618 zelf, op eigen gezag, een versterking te bouwen.

Dat was het begin der vijandelijkheden. De regent ging zich ook versterken; de Bantammers maakten gemeene zaak

met hem, en de Engelschen, ziende dat het tusschen ons en de Javaansche heeren misliep, kwamen geducht uit den hoek. Een vlootje van vijf schepen, onder aanvoering van den admiraal Sir Thomas Dale, kwam te Bantam aan, terwijl daarentegen Coen's beste strijdkrachten veraf, in de Molukken waren. De kans stond voor ons dus zeer hachelijk: binnen weinig tijd wellicht zou nu de vraag beslist worden, of wij onze plaats in Indië aan onze mededingers afstaan, dan wel voor goed ons gezag aldaar vestigen zouden.

Zes dagen na zijn aankomst bewees admiraal Dale reeds, dat hij niet gezind was werkeloos toeschouwer te blijven. Onverhoeds pakte hij een rijkgeladen Nederlandsch schip, de „Zwarte Leeuw” weg. Coen was over dien roof verontwaardigd: dadelijk zond hij een bode aan Dale om reukenschap te vragen. Het antwoord van den Engelschman was in de hoogste mate beleedigend. „Ik heb”, zoo sprak hij, „met opzet het schip genomen, met opzet post gevat in straat Soenda, om alle gaande en komende schepen der Nederlanders aan te tasten; en weldra zal men mij voor Jakatra zien verschijnen met mijn geheele macht, om er de Hollanders te verslaan en den generaal Coen, dood of levend te vangen.”

Nu wisten wij ten minste, waar wij ons aan te houden hadden. In elk geval was die openlijke verklaring beter dan de geveinsde houding der Javanen, die nog altijd mooi weer speelden, en zich somtijds hielden of zij onze warmste vrienden waren, alleen om Coen over te halen zijn fort weer af te breken. Net alsof hij niets anders te doen hadde!

Daar kreeg hij bericht, dat 11 Engelsche schepen onder bevel van Dale in aantocht waren, om Jakatra aan de zeezijde in te sluiten. Tegelijk wierpen die van de stad het masker af, en legerden zich aan de landzijde voor de muren van het fort. Coen besloot de Engelschen te ontmoet te zeilen. Hij stelde tot commandant van het fort aan Pieter Van den Broek, een man, dien hij meende te kennen als moedig en vastberaden. Toen zeilde hij met zijn zeven schepen weg.

Op Nieuwjaarsdag van het jaar 1619 raakten de vloten slaags. Het gevecht duurde drie uren, waarna de strijdenden

van elkander af gingen zonder dat de uitslag beslissend was geweest. Nu vatte Coen een stout plan op. Zoo zwak als hij was, kon hij het op den duur niet volhouden tegen de Engelschen, die voortdurend toevoer kregen van nieuwe schepen: daarbij had hij gebrek aan kruit. Alles op het spel zettende, liet hij den koers richten naar de Molukken, om daar de verspreide scheepsmacht der Compagnie bijeen te zoeken. Als slechts het fort het zoolang mocht uithouden! 't Was voor hem een droevige aanblik, toen hij de Engelsche schepen zich voor den mond der rivier van Jakatra zag scharen, en voor een oogenblik aarzelde hij. Doch terstond daarna hervatte hij den moed en bleef bij zijn voornemen, zich verletende op Van den Broek, den man, wien hij zulk een gewichtigen post had toevertrouwd. Hij had hem nog een brief weten te zenden, waarin hij hem niet alleen aanbeval zich tot het uiterste te verdedigen, maar nog deze waarschuwing nederschreef: „Wees wèl op uwe hoede, dat gij met vriendelijke onderhandeling niet verraden wordt.”

Kort na Coen's vertrek sloot Sir Thomas Dale een verbond met den koning van Bantam, ten gevolge waarvan eenige duizenden goed gewapende Bantammers het insluitingsleger kwamen versterken. Tot ons geluk bleven evenwel de Engelschen 14 dagen lang schier werkeloos; 't schijnt dat zij de Javanen de zaak maar wilden laten afvechten. Daarin had de regent van Jakatra ook geen zin: om zonder verlies van volk zijn doel te bereiken, poogde hij door verraad het fort in handen te krijgen. Hij knoopte onderhandelingen aan met Van den Broek, en beloofde hem eervolle voorwaarden toe te staan; en deze, den raad van Coen niet indachtig, liet zich bepraten. Een voorloopige schikking werd getroffen.

Om die overeenkomst door een vriendenmaal te bezegelen, begaf Van den Broek zich met een gevolg van zeven personen naar het paleis van den regent. Pas waren zij er binnen, of zij werden aangepakt, op den grond geworpen, van hun kleederen beroofd, en onder slagen en stompen in een gevangenishok gebracht.

Hoe gedroeg zich Van den Broek onder dit ongeval?

Helaas! het bleek weldra dat Coen van hem te veel had

verwacht. Uit zijn kerker richtte hij brieven tot Van Raey, die nu het bevel over het fort op zich had genomen, waarin hij bitter jammerde over zijn lot, en hem aanspoorde om te bewilligen in de eischen van den regent, die de overgave verlangde van het fort en van de bezetting aan hem, of aan de Engelschen. Den 29en Januari liet de regent hem gebonden op den wal van de stad gaan, om tot de overgave aan te sporen. Zeker, ware hij een held geweest, hij zou toen de zijnen hebben aangespoord zich tot den laatsten ademtocht te verdedigen, liever dan zich over te geven aan zulk een trouweloozen vijand. Maar hij was nu eenmaal geen held, en daarom ried hij aan met de Engelschen een verdrag te sluiten op de beste voorwaarden die men bedingen kon. Die raad werd gevolgd, twee dagen later had de overgave plaats. De bezetting bleef voorloopig op het fort en maakte nu van de gelegenheid gebruik om alles in te pakken, wat maar te vinden was, onder voorwendsel van het voor de vijanden te verbergen.

Voor den regent, die misschien meende zich heel verdienstelijk gemaakt te hebben, kwam echter het hinkende paard achteraan: bij al die onderhandelingen had men in 't geheel niet gedacht aan den koning van Bantam, en deze meende ook wel wat te zeggen te hebben. Zijn soldaten voor het fort begonnen een vijandige houding tegen de Engelschen aan te nemen. De uitlevering van de gevangenen werd geëischt, waarom Van den Broek en de zijnen naar Bantam werden gevoerd. Voorts liep de twist zoo hoog, dat de regent door den koning afgezet en Jakatra bij het rijk van Bantam ingelijfd werd.

Dat gaf den Nederlanders weer moed. Nieuwe onderhandelingen werden aangeknoopt met den koning, doch men kwam niet tot een beslissing. Inmiddels had de bezetting die gelukkige wending gevierd door het houden van een feestmaal, waarbij buitensporig veel werd gedronken. Van Raey kwam kordaat voor den dag: hij wist de vijanden op een eerbiedigen afstand van de muren te houden, en versterkte zich aanhoudend. Op nieuw werden de vlaggen geheschen, en, daar het fort nog geen naam had ontvangen,

doopte hij het den 12en Maart 1619 met den beroemden naam *Batavia*.

Gedurende de twee volgende maanden werden de vijandelijkheden met weinig kracht voortgezet. Daar kwam op 't eind van Mei een schip de tijding brengen, dat Coen in aantocht was. Kort daarop wierp de wakkere man, die in de Molukken 17 schepen en duizend soldaten had verzameld, het anker uit voor de rivier. Hij begaf zich op het fort, en trok vervolgens met zijn geheele macht tegen de Jakatranen op. Deze dachten aan geen tegenweer, maar vluchtten zoo hard zij loopen konden. Coen stak hun stad in brand en maakte haar met den grond gelijk. Op dezelfde plaats werd de nieuwe stad gebouwd, die den naam van het fort, „*Batavia*”, verkreeg en de hoofdstad van ons gebied werd.

Weinige dagen later verscheen Coen voor Bantam, waar de gevangenen hem werden uitgeleverd en hij met de Engelschen een eervol verdrag sloot.

Dat hij over de verkregen uitkomst zeer verheugd was, blijkt uit zijn schrijven aan de bewindhebbers, waarin onder anderen deze woorden voorkomen: „De eer en goede naam van de Nederlandsche natie zal hierdoor zeer vermeerderen, nu zal elkeen zoeken onze vriend te zijn! . . . Een groot deel van het vruchtbaarste landschap en van de vischrijkste zee van Indië is nu het uwe.”

In 1621 vroeg Coen zijn ontslag: in September 1623 kwam hij met zes schepen in het vaderland. Bij wijze van een welkom-thuis bracht hij nog een zoodje peper mee ter waarde van $4\frac{1}{2}$ millioen gulden. Geen wonder dat de Heeren bewindhebbers veel met hem op hadden: zij vereerden hem een groote geldsom, benevens een gouden keten en een staatsiedegen.

In 1627 aanvaardde hij op nieuw de betrekking van Gouverneur-generaal. Dat was noodig, omdat de Compagnie het ditmaal te kwaad kreeg met den oppervorst, (Keizer of Soesoehoenan,) die, in naam althans, over geheel Java gebied voerde.

Pas was hij dan ook te *Batavia*, of hij werd er door den

soesoehoenan met tienduizend man belegerd. Hij wist den vijand zich toch van 't lijf te houden. Een aanslag op zijn leven mocht ook niet gelukken.

Nog twee jaren voerde Coen het bewind: en dat hij een man was, die de dingen helder bekeek, blijkt daaruit, dat hij toen reeds inzag, dat de wijze, waarop de Compagnie al haar voordeelen trok uit den alleenhandel, niet in 't belang was van Indië, noch van Nederland. Wat hij wilde, was vrijheid voor allen om op de koloniën te varen: doch de Heeren XVII waren van een tegenovergesteld gevoelen, en wilden een stelsel behouden dat zulke aardige winsten afwierp.

Coen stierf op het kasteel te Batavia in 1629.

Hij verdient ten volle onze vereering, daar hij het is, die Neerlands macht in Indië heeft gegrondvest. Bij het herdenken van de roemrijke daden van het voorgeslacht mogen wij vooral niet in gebreke blijven, een aanzienlijke plaats in te ruimen aan de nagedachtenis van den koenen Gouverneur-generaal Coen.

10. DE INBOORLINGEN VAN JAVA.

o Java, Grootvorstin dier landen,
 Die als met saamgevlochten handen,
 Zich slingren over d'Oceaan,
 En met hun bosch- en kruidwaranden,
 In 't bochtig kronklen van hun stranden,
 De zee een krans om 't voorhoofd slaan; —
 o Land der zonne, land der kleuren!
 Waar 't vuur, dat van den hemel speelt,
 In de aarde een dubbele groeikracht teelt;
 Of, als de nachtwind 't hoofd gaat beuren,
 Elk luchtjen is bevrucht met geuren,
 Dat de afgekoelde slapen streelt! (*)

Bij het lezen dier schoone dichtregelen gevoelen wij eenige

(*) B. TER HAAR. *De St. Paulusrots.*

neiging om het volk te benijden, dat het heerlijk land, waaraan zij zijn gewijd, zijn vaderland mag noemen.

Inderdaad, het eiland Java is de schoonste parel aan de kroon van Nederland. Daarom, en ook, omdat het geheel aan ons gezag is onderworpen, hetgeen met de overige groote Soenda-eilanden niet het geval is, staat het in onze schatting bovenaan, en houden wij er ons het eerst mede bezig. We willen thans de bewoners eens meer van nabij bezien dan we tot hertoe hebben gedaan. Zij verdienen, als onderdanen van onzen vorst, onze belangstelling ten volle; daarenboven kunt gij u verzekerd houden, dat zij, bij nadere kennismaking, niet zullen tegenvallen.

We beginnen met een groote schrede achterwaarts te doen in de geschiedenis, een schrede van achttien eeuwen en meer. Wij vinden alsdan op het eiland Java twee volkstammen, die, ofschoon eenigszins verschillend, in vele opzichten nauw verwant waren: namelijk de Soendaneezen, die het westelijk, en de Javanen, die het oostelijk deel des eilands bewoonden. Zij waren zeer ruw en onbeschaafd, denkelijk naakte menscheneters, zonder enig begrip van landbouw, zonder eenigen godsdienst. *(geesten vereering)*

Later kwamen zich op Java volkplantingen vestigen, afkomstig van het Indische vastland: Hindoes, die op een veel hooger trap van beschaving stonden. De komst dier menschen was voor de oorspronkelijke bewoners een zegen, want nu werden zij bekend gemaakt met de rijstteelt, met het gebruik en de vervaardiging van werktuigen daartoe benoodigd, met de aankweeking van allerlei gewassen die tot voedsel of tot grondstof van kleedingstukken konden dienen. Ook voerden de Hindoes langzamerhand, zonder geweld, hun godsdienst op Java in, zijnde een beschaafd heidendom, dat evenwel door veel bijgeloovige begrippen wordt ontsierd. Zij waren gewoon hun goden te aanbidden in prachtige tempels, en ook op Java deden zij dergelijke gebouwen verrijzen, uitmuntende door een schat van versierselen, en van een verbazende uitgestrektheid. Sedert eeuwen is de vereering van de godheden der Hindoes van Java's bodem verdwenen; maar de overblijfselen der tempels

De Indische tempel Borobudur ^{en meer} bestaant uit
 uit het Hindoe tydperk. Zy is gebouwd op een kegel
 in zeven terrassen, binnelkander, talrijke nisjes
 en steenen Borobudur beelden, die den overvloedigen
 heuvel de invoering van den Islam de baldhouwkunst
 op Java bleef.

± 1250

Men weet, dat by de invoering van den Islam, deze
 tempel over een gedeelte was verwoest en nu door het
 toen koninkrijk by door de Arabieren ingewandelen
 werd.

Orandi is het dat sedert de invoering van den Islam
 de fransie kunst en het meer bereijde zijn. De kunst en
 beeldhouwkunst hield op te bestaan en de tegenwoordig
 ligende en positie is altijd nog afkomstig uit het
 Hindoe tydperk. Het de vinding der menschen betref
 n.l. ontdekkings van het schone schijnt een groot
 deel geweest te zijn der Hindoes.

zijn nog hier en daar aanwezig en wekken de bewondering
 van elken reiziger.

De samensmelting van die eerste inboorlingen met de
 vreemde overheerschers is nooit volkomen geworden: zelfs in
 de taal bleef het verschil bestaan.

Nog een andere volksstam had inmiddels grooten invloed
 verkregen in den Oost-Indischen archipel: de Maleiers na-
 melijk. Vermoedelijk van het eiland Sumatra afkomstig,
 hadden zij zich eerst uitgebreid over het nabij gelegen schier-
 eiland Malakka, en van daar verspreidden zij zich over
 Java, de andere groote en ook de kleine Soenda-eilanden.
 Wat hen vooral kenmerkte was hun stoutmoedigheid en
 ondernemingszucht: zij dreven flinken handel, voeren ter
 zee, en overal waar zij kwamen brachten zij leven en be-
 drijvigheid. Nog heden zijn op Java een aantal Maleiers:
 zij worden er evenwel als vreemdelingen beschouwd. Het
 gouvernement heeft hun bepaalde woonplaatsen aangewezen,
 en gewoonlijk keeren zij, na korter of langer verblijf, naar
 de oorden terug vanwaar zij gekomen zijn.

Zeven of acht eeuwen geleden werd door Arabische zende-
 lingen de Mohammedaansche godsdienst het eerst op Sumatra,
 later op de andere eilanden gepredikt. De Maleiers namen
 hem spoedig over en hielpen aan zijn verbreiding ook op
 Java. De nieuwe bekeering ging niet altijd vreedzaam toe;
 integendeel, de prediking van den Islam werd vergezeld
 door onderwerping van het volk, en door wapengeweld werd
 de aloude Hindoe-godsdienst allerwege verdreven. Alleen op
 het eiland Bali heeft hij zich tot heden staande gehouden.
 De Javanen namen van het nieuwe geloof de uiterlijke
 plechtigheden over: uit den vroegeren tijd zijn hun nog
 veel bijgeloovigheden bijgebleven. De Mohammedaansche
 priesters oefenen een grooten invloed uit, vooral indien zij,
 wat met velen het geval is, eens of meermalen een pelgrims-
 tocht of bedevaart hebben mede gemaakt naar de Arabische
 stad Mekka, waar hun profeet is geboren.

Sedert de komst der Europeanen is het Christendom op
 de Indische eilanden gepredikt: de Oost-Indische Compagnie
 maakte daar veel werk van, en ook thans beijveren zich
 Nederlandsche zendelingen om de inlanders te onderwijzen

en te bekeeren. Over het algemeen moet gezegd worden, dat die pogingen bij de Heidenen met gunstiger gevolg worden bekroond dan bij de Mohammedanen. Op Java is het getal inlandsche Christenen nog gering. /

Nog moeten wij tot de vaste inlandsche bevolking rekenen de Madoerezen, in de oostelijke residentien, afkomstig van het eiland Madoera.

Zoo hebben we dan gezien dat de inlanders van Java onderscheiden worden in drie, door hun taal verschillende stammen, namelijk Javanen, Soendaneezen en Madoereezen. We moeten evenwel in het oog houden, dat de afscheiding tusschen deze drie stamverwante volken niet overal even scherp is, omdat zij in den loop der eeuwen min of meer zijn vermengd geraakt.

Aangaande de taal is het volgende op te merken: het laag-Maleisch, waarvan wij reeds vroeger met een enkel woord gewaagden, is door de Europeanen ingevoerd om het verkeer met de inlanders gemakkelijk te maken, en met de inlandsche hoofden van minderen rang wordt meestal in die taal gesproken. De lagere bevolking verstaat haar echter niet, en daarom wordt tegenwoordig door onze aanstaande ambtenaren veel werk gemaakt vooral van het Javaansch, dat door 11 millioen menschen wordt gesproken; het Soenda'sch, de taal van 4 millioen personen, en het Madoereesch, nauw aan het Javaansch verwant, waarvan 2 millioen menschen zich bedienen, zijn in den laatsten tijd mede vlijtig door een deel der ambtenaren beoefend.

De inlanders van den minderen stand worden *Koelies* genoemd; eigenlijk is dat de algemeene naam van de sjouwerlieden, wier getal vrij groot is, en wier diensten onmisbaar zijn bij het vervoer van koopmansgoederen. De echte koelie is niet groot, maar sterk, geduldig en onvermoeid. Zijn behoeften zijn gering: hij vergenoegt zich met eenvoudige spijzen, wat rijst, een stukje buffelvleesch en een handvol vruchten, en ook van zijn kleeding maakt hij weinig werk, want een katoenen broek en een hoofddoek zijn voor hem voldoende. Op zijn eerlijkheid kan men zich volkomen verlaten.

eerste uit op de hoofdplaatsen.

Elke Javanen is slechts een half mohammedaan, hij gelooft altijd een de goede en kwade geesten. Christenen onder de Javanen zijn er weinigen en al zij het zijden, dan heeft men te keere. Wie ook, Javanen, Alfer of Ambonezen, al de kind van den man is, dan gaat hij (al christen) spreken en of ander offener, te einde de kwade geesten te overzeem.

Minder is dit het geval met den inlander die eenige jaren bij Europeanen in dienst is geweest. Vooreerst voert hij dan niet veel uit, en bepaalt zich uitsluitend tot één soort van werk, zoodat een Europeaan van eenig aanzien een groot aantal dienaars noodig heeft en toch slecht bediend wordt: daarbij neemt hij van lieverlede zekere groottenheers-manieren aan, die vrij bespottelijk zijn, en eindelijk weet hij allerlei listen te bedenken om zich ten koste van zijn meester het een of ander toe te eigenen. Een man, die pas van zijn dorp komt en voor het eerst zijn diensten aanbiedt, is beter te vertrouwen, omdat hij dan de „loopjes” nog niet weet, en door het voorbeeld van anderen nog niet bedorven is geworden: daar staat tegenover dat zijn onhandigheid hem voor de betrekking van *huisjongen* minder geschikt maakt. —

De inlanders van de kusten weten zich op het water goed te redden. Met de eenvoudigste hulpmiddelen sturen zij hun lichte vaartuigen, prauwen geheeten, door de branding heen, om goederen van de schepen aan wal te brengen en omgekeerd, of om ter vischvangst te gaan. De oorspronkelijke Maleiers waren voorheen geduchte zeeroovers, doch daar waar de Nederlanders gezag uitoefenen, tracht men die liefhebberij zooveel mogelijk te beletten. Over landbouw en andere middelen van bestaan, zoomede over de levenswijze der Javaansche bevolking willen wij later meer uitvoerig spreken.

11. HOE MEN OP JAVA REIST.

Er is een tijd geweest, dat het met de wegen op het eiland Java vrij droevig was gesteld. Wie toen zich van de eene plaats naar de andere wilde begeven, kon er zich op voorbereiden, dat hij kennis zou maken met smalle en oneffen paden, aangelegd dwars door moerassige streken of tegen berghellingen op, waar aan de eene zijde een afgrond dreigde, aan den anderen kant een onbeklimbare rotswand zich verhief, — somtijds afgebroken door rivieren, die men gewoonlijk al wadende moest trachten over te steken. Voor

voetgangers waren die wegen ter nauwernood bruikbaar, hoewel de inlanders met hun vrachtkarren, door buffels getrokken, er nogal op terecht kunnen.

Dikwijls ziet men geheele transporten dier vrachtkarren, *pedati's* geheeten, bij elkander: zij worden dan gebruikt om landbouw-voortbrengselen uit het Zuiden te brengen naar de noordelijke zeededen, om ingescheept te worden. De karren zijn groot, meestal van bamboe gevlochten, en bestaan uit twee deelen, namelijk achteraan de ruimte waar de goederen zijn opgestapeld, vooraan een wijde bak, die den voerman gedurende de vrij lange reis tot woning verstrekt. Daar *onder* maakt hij zijn rijstmaaltijd gereed, daar slaapt hij des nachts, wanneer de buffels afgespannen zijn: in 't kort, hij maakt het er zich zoo huiselijk mogelijk. De geheele toestel heeft een dak, dat van voren ver uitsteekt, en rust op een paar lompe assen, waaraan groote houtschijven als wielen zijn bevestigd. Oorspronkelijk waren die wielen rond, maar door het gebruik krijgen zij weldra den vorm van verschillende soorten van veelhoeken. Men kan licht begrijpen hoe die voertuigen dan hotsen en bonzen; ook is het geluid dat zij maken waarlijk oorverdoovend. 't Gebeurt soms dat die karren hier of daar in den modder blijven zitten: dit kan echter den Javaan niet uit zijn humeur brengen, want hij troost zich met de gedachte, dat alle *pedati's*, die sinds onheugelijke jaren vertrokken zijn, ten laatste toch haar bestemming bereikten, al duurde 't ook soms wat lang.

In het oostelijk gedeelte van Java zijn de karren met houtschijven als wielen zoo goed als verdwenen: de wielen bestaan daar behoorlijk uit spaken en vellingen met een ijzeren band en bevestigd aan ijzeren assen.

De aanleg van goede wegen dagteekent van het jaar 1808. De toenmalige Gouverneur-generaal Daendels liet den Grootten Postweg maken, die geheel Java van het Westen naar het Oosten doorsnijdt. Dat werk vereischte ongeloofelijke moeite en kostte zelfs een aantal menschenlevens. Later is ook in het Zuiden des eilands een dergelijke weg gemaakt, terwijl de Groote Postweg nog van verscheiden zijtakken is voorzien. Op elke 1507 Meters staat een paal als afstandswijzer: genoemde afstand heet dan ook een *paal*.

Wie nu op een dezer wegen Java wil doorreizen, doet zulks gewoonlijk met postpaarden, even als in vroegeren tijd, vóór den aanleg der spoorwegen, in Europa geschiedde. Daartoe moet men zich eerst van een reiswagen voorzien; men kan dien koopen of huren. De paarden, benevens een voerman en een paar loopers (palfreniers), worden tegen betaling van gouvernementswege verstrekt. Van afstand tot afstand treft men poststations aan, waar van paarden en personeel gewisseld wordt.

Lustig gaat nu de reis voort met het vier- of zesspan, dat door den Javaanschen voerman vliegensvlug met zijn lange zweep wordt bestuurd. Al wat ons op den weg tegen komt maakt ruim baan. Kan onze voerman onder het voorbijrijden een kip doodslaan, dan zal hij die schoone gelegenheid niet ongebruikt laten. Al loopt de weg vrij steil naar onlaag, hij zal geen moeite doen om den gang te vertragen: wij moeten ons maar gewennen aan geen gebroken armen of ribben te denken, en onbepaald op den *koesir* vertrouwen. Gaat de weg tegen de berghelling op, dan springen de loopers van de achterbank, en zetten door schreeuwen, slagen en steenwerpen de paarden aan tot zij weer in den gewonen draf zijn. Daar komen wij aan een rivier: wat zonderlinge brug, — moeten wij daarover? Zeer zeker, en wel onveranderlijk in denzelfden vluggen gang. De heele brug bestaat uit bamboelatten, op een vlechtwerk van rotan rustende: geen enkele spijker is bij de vervaardiging gebruikt. De toestel zwiept terwijl wij er over vliegen: toch bereiken wij ongedeerd de overzijde.

En zoo gaat het voort, tot wij bij het volgende station zijn aangekomen. Als wij nu ongelukkig zijn, dan is het eenige span paarden, hier aanwezig, pas in gebruik geweest, en dan moeten wij een uur of wat wachten, totdat de beesten uitgerust zijn. Heel gezellig is dat wachten niet, want gewoonlijk bestaat zoo'n station slechts uit een dak op palen, over de breedte van den weg opgeslagen, een zoogenaamde *postloods*.

Wanneer de nacht invalt, zoeken wij een onderkomen in een gouvernementslogement: dat is een eenvoudige inrichting, waar de reizigers tegen vastgestelde betaling voeding en

[Waaronn worden dan altijd de mielen met kettling-
gevend?

[of wil trekken twee of meer buffel het zij teing de
steil helling op.

+ de brug steunt op palen; alleen het dakk is van rattan
bedekt met seroak; veelkandig gevelcten bamboelatten.

+ de paarden loopen 200 pelen.

nachtverblijf kunnen vinden, terwijl de logementhouder, om te kunnen bestaan, nog van de regeering eenige toelaag geniet. Of wel, wij begeven ons in een zoogenaamde *passangrahan*; een soort van herberg geheel van regeeringswege aangelegd en voorzien, en in 't bijzonder voor doorreizende ambtenaren opgericht. Wie geen ambtenaar is moet eerst van de regeering verlof hebben bekomen om er gebruik van te maken.

De zoo even geschetste wijze van reizen is wel gemakkelijk, maar alles behalve goedkoop: ongerekend de huur van het rijtuig en de vertering, komt zij te staan op een à twee gulden per *paal*, dat is per afstand van $16\frac{1}{3}$ minuut, die gewoonlijk in 5 à 6 minuten wordt afgelegd.

Op wegen, waar druk verkeer is, kan men ook paarden krijgen en dragers voor de bagage. Dat is goedkoop, doch minder aangenaam, want de dieren, welke men aldus beschikbaar stelt, zijn echte knollen, met ruggen zoo scherp als een driekante balk. Zelfs de rossen, die met den titel van „heerenpaarden” prijken, zouden bij ons geen slecht figuur voor een trekschuit maken.

Voor korte afstanden kan men zich hier en daar nog bedienen van een draagstoel. 't Is een houten kastje met een afdak. Twee personen kunnen er in zitten, en het gansche ding wordt aan een draagboom, waaraan het hangt, op de schouders van een paar Javanen voortgesjouwd. Algemeener is op sommige der voornaamste plaatsen het gebruik van den *tandoe*, een stuk zeildoek aan draagstokken, met een afdakje er boven. Men gaat op dat doek liggen en wordt zoo getransporteerd. Lekker is dat niet: men heeft daarbij, vooral zoolang men er niet aan gewoon is geraakt, een gevoel alsof men op het punt is van zeeziek te worden.

In de laatste jaren zijn er op Java spoorweglijnen aangelegd en voor het publiek verkeer geopend, en er wordt veel gedaan om het aantal dier wegen te vermeerderen. Groote moeilijkheden staan dien aanleg in den weg, zooals in ieder bergachtig land het geval is. De oudste lijnen zijn Samarang-Djokjokarta, met een zijtak naar Ambarawa, (waar, in de voornaamste vesting des eilands, het fort Willem I, een militair kampement is gevestigd,) en Batavia-Buitenzorg, die de hoofdstad verbindt met de residentie van den Gou-

T alles een Europees of kleanting

minuten per.

T men voor tandoe

onder-officiëren zich voor het officiers-examen kunnen bekwamen.

Nog een korte poos en de stoomfluit giert, — de trein vertraagt zijn snelheid, we zijn waar we wezen willen. Recht bekoorlijk ziet het er hier uit. Eerst valt ons oog op de helderwitte huizen der Europeanen, half verscholen achter het frissche groen der boomen, aan weerszijden van den grooten weg; verder merken wij de houten of bamboezen woningen der inlanders op, van breede, luchtige straten doorsneden, terwijl als naar gewoonte de Chineezen hun verblijf in een afzonderlijke ^{praet} ruimte hebben gevestigd. Al wat wij hier zien, het schoone landschap, de vroolijke gezichten der inwoners, stemt ons tot blijmoedigheid: de lucht die wij inademen is zuiver, de warmte deert ons niet. Gindsch logement *Bellevue* (Schoonzicht), draagt zijn naam met meer recht dan menige andere inrichting van dien aard; want de aanblik, dien men onder de veranda of op den koepel geniet, hetzij 'over' het berglandschap in de verte, hetzij over den weligen plantegroei in de naaste omgeving, of over de heldere wateren der menigvuldige riviertjes en kanalen, waarop de zonnestralen dansen en flikkeren, is verrukkelijk.

Buitenzorg bezit, behalve zulke gebouwen, die men in de meeste voorname plaatsen aantreft, zijnde een moskee of Mohammedaansch bedehuis, een kerk, een kazerne, ^{een kampement} een lagere school — nog zooals reeds is gezegd het residentie-paleis van den Gouverneur-generaal, smaakvol opgetrokken: het heeft slechts één verdieping. Vooraan is een uitgestrekte hertenkamp, achteraan een groote vijver, terwijl het geheel door een fraai park is omgeven. Onmiddellijk aan dit park sluit zich de welbekende en beroemde plantentuin aan, waarvan de aanleg in 1818 is begonnen. Schier alle planten, die Neerlandsch-Indië oplevert, — en dat zegt nog al iets! — zijn hier in schoone exemplaren, bevallig gerangschikt, aanwezig; en wat de waarde dier inrichting zeer verhoogt, zij doet vooral dienst als proeftuin. Elk vreemd gewas waarvan het gouvernement de aankweeking wil bevorderen, wordt hier eerst geplant en bestudeerd; en blijkt het nu, dat het er welig tiert, dan wordt het gezonden

En na een uur buikt met het station D'opok
naar en gaat recht de over ^{verlaten} ~~verlaten~~
1 1/2 uur. kinderen ^{van den} ~~van den~~ Feuers een gesticte over
Zandelingen, voort van Venerabilis.

Recht schoon. Een met de behangallery of het hotel Malbon
[Het men in een diep ravijn met de sprookjege stenen en reuk
allegie parend; dan bij de hiedre stevens baait zich een weg door
het fruehje groen. Van de oostkant van het ravijn ziet men de
groene pyramiden met hare glanzende metalen spijzen en zwaarte dijzen,
zijn de lilling der berg, eenale een reuzen trap, die het een de vollen
schikt te breken. In deze het oog reikt neemt men een in het
landschap een schakeling van kaneel, van, die in ongewoone groefte
staant de opstellen met van de cacao, vanille, thee, kaneel en koffij
plantingen, het de kaneel der berg is versierd met een veldrijen planten
[grens, borsambel de kaneel en kaneel, de kaneel van het kaneel word
Het hotel Bellevue is ~~in de~~ ^{aan} ~~aan~~ ^{aan} met het eenigste.
Het schoon gelegen hotel de Chemin de fer, of L'Europe en
Buitenzorg ^{aan} ~~aan~~ ^{aan} met meer dan ergens anders met
door de uitstekende befijning en behandeling.

En een prachtige Chinese den tempel
En een donk berecht markt, over de eendewerlt,

[In het midden onder het gebouwen der immer reusche
buitenzorg strecken) is een kleine plek; alhoewel hier staat en
het sombere licht staat tot over. Het is de begraafplaats
van de overleden gouverneurs-generaal v. hunne families.

Behalve deze tuin vindt men in 4 buitenwijken nog vijf
plantuinen op een hoogte van 1200 tot 3000, waar gewasden
ziet kondeve luchtstroken worden gebruikt.

Het schoon sangehje en met zeer allehoude
leekhof is bezinnwaardig. Hier vindt men de
graftombe van den heiligen generaal de Awa.
faat.

In de onmiddellijke nabijheid van Buitenzorg
ligt de landbouwkundige school, waar ook aan
verschillen jaaren hunne opleiding ontvingen
te behoeven raken met de best middel en later de
de onafhankelijke leden later te ontjemen.
Tot deze school behoort een wetenschappelijk proefveld voor
het onderzoek in de cultuur van gewasden.
Een twee eeren afstam van Buitenzorg ligt de Sjampoa
Cato, welke een groot heint met vogelnestjes, deze
wordt jaarlijks verkend voor 1/20.000

naar die plaatsen, hoe ver ook verwijderd, waar men de
invoering wil beproeven. Zoo is de botanische tuin te Bui-
tenzorg de schatkamer van den Indischen plantenvoorraad.

Van Buitenzorg zouden wij, steeds Zuidwaarts gaande,
een uitstapje kunnen maken in de Preanger-regentschappen,
en ons daartoe van postpaarden bedienen. We stellen ons
voor, dit gedeelte van Java later te bezoeken, en willen
eerst per spoor trein naar Batavia terugkeeren om vandaar
per stoomboot ons te begeven naar de voornaamste steden
aan de Noordkust.

Op den terugweg willen wij met een enkel woord spreken
over

13. DE WIJZE WAAROP JAVA BESTUURD WORDT.

Van de vorsten, die in vroeger tijden over verschillende
deelen van Java hebben geheerscht, zijn er slechts twee, die
nog een schijn van macht hebben overgehouden. Het zijn
de Soesoehoenan (keizer) van Soerakarta en de Sultan van
Djokjokarta, beiden ongeveer in het midden des eilands. Om
genoemde gewesten te onderscheiden van het overige Java,
dat rechtstreeks onder Nederlandsche heerschappij staat, noemt
men ze de Vorstenlanden.

Ofschoon die beide vorsten omringd zijn van een ganschen
stoet hovelingen en dienaren, hun verblijf houden in uitge-
streckte *Kratons*, (wat dat zijn zullen we later zien, als wij
de Vorstenlanden bezoeken), en met al de uiterlijke teekenen
der oppermacht pronken, is hun heerschappij toch alles
behalve onbeperkt. Niet alleen zijn zij door verdragen ten
nauwste aan het Nederlandsch gezag verbonden, maar zelfs
zijn er sommige takken van bestuur, zooals het rechtswezen,
waarin zij geheel aan het gouvernement zijn ondergeschikt.
Eigenlijk zijn zij slechts leenmannen van den Nederlandschen
staat. De residenten, de hoofdamtenaars die hun zijn toe-
gevoegd, zijn de vertegenwoordigers van ons gezag aldaar:
zij moeten er nauwkeurig op letten, dat de Vorsten zich
stipt houden aan de gesloten overeenkomsten.

Behalve Soerakarta en Djokjokarta is Java verdeeld in
H. C. VAN DER HEIJDE, *Kijkjes in de Oost*. I. 2e druk. 4

twintig residentien, die wederom, met uitzondering van twee, (Krawang en Banjoewangi) in afdeelingen zijn gesplitst. Aan het hoofd eener afdeeling staat een assistent-resident. Al die ambtenaren, de residenten, de assistent-residenten en hun onderhoorigen moeten zorg dragen voor het binnenlandsch bestuur: de handhaving der orde, de invordering der belastingen, het toezicht over de bebouwing van den grond, de werken van algemeen nut, zooals kanalen en wegen, en andere aangelegenheden.

De Gouverneur-generaal, opperlandvoogd, — de inlanders noemen hem vaak den *Toewan besaar*, d. i. Groote Heer, — staat aan het hoofd van het Indisch bestuur. Hij wordt door den Koning benoemd, en bezit een uitgebreide macht, die door de bepalingen van het Regeeringsreglement en onder wettelijk vastgestelde verordeningen en door een van 's Koningswege vastgestelde geheime instructie is omschreven. Hij is opperbevelhebber van de land- en zeemacht, benoemt en bevordert de officieren en ambtenaren. Verschillende takken van bestuur, zooals openbare werken, financiën en dergelijken, zijn opgedragen aan de zorgen van Directeuren, die aan den Gouverneur-generaal ondergeschikt zijn.

De opperlandvoogd wordt ter zijde gestaan door den Raad van Indië, waarvan hij, wanneer hij de zittingen bijwoont, voorzitter is. Dit collége, bestaande uit een vice president en vier raden, heeft geen beslissende, slechts een raadgevende stem. De leden worden door den Koning benoemd.

Voor de rechtspleging onder de Europeesche bevolking van Indië zijn Raden van Justitie ingericht, waarvan er op Java drie, in de buitenbezittingen vijf zijn. Daarboven staat het Hoog-gerechtshof te Batavia, de opperste rechtbank voor geheel Indië. De rechterlijke zaken der inlanders worden behandeld door de zoogenaamde landraden in de verschillende gewesten, bestaande uit inlanders onder voorzitterschap van den resident, en door rechtbanken van ommevang, die nu hier dan daar zitting houden.

De inlandsche bevolking wordt bestuurd door haar eigen hoofden, onder toezicht van de Nederlandse ambtenaren. Van die hoofden zijn er verschillende rangen, van de eenvoudige bestuurders der *desa's* (dorpen) af tot aan de *regen-*

ten, die het bestuur hebben over een geheel regentschap. De uitgebreidheid van zulk een regentschap verschilt in den regel niet veel van die eener afdeeling. De regenten behooren meestal tot den ouden adel des lands, tot de nakomelingen der vroegere vorsten, en staan bij de Javanen hoog in aanzien: omdat zij van regeeringswege worden benoemd en bezoldigd, bezitten wij in die regeling een gemakkelijk middel, om de bevolking in bedwang te houden. De regenten, schoon met veel grooteren luister omgeven, staan in waarheid beneden de assistent residenten: de laatsten moeten over hen een waakzaam oog houden, om te verhoeden dat zij inbreuk maken op hun verplichtingen niet alleen tegenover het Nederlandsch bestuur, maar ook tegenover hun eigen onderhoorigen.

Hier volgt nog een opgaaft van de residentiën, met het aantal afdeelingen en regentschappen er achter.

A. GOUVERNEMENTSLANDEN,

onder rechtstreeksch Nederlandsch bestuur staande.

Residentiën: Bantam (5 Afd. 4 Reg.).
Batavia (4 „ geen „).

Alle gezag gaat hier van Nederlandsche ambtenaren uit.

Krawang (bevat 1 regents. van dien naam.)
Tjeribon (5 Afd. 5 Reg.).
Preanger-Regentschappen (9 „ 5 „).
Tegal (3 „ 3 „).
Pekalógan (2 „ 2 „).
Samárang (6 „ 5 „).
Djapára (4 „ 4 „).
Rembáng (4 „ 4 „).
Banjoemaas (5 „ 5 „).
Bageleen (6 „ 6 „).
Kedóe (2 „ 2 „).
Madioen (5 „ 6 „).
Soerabaya (7 „ 6 „).
Kediri (5 „ 5 „).
Pasoeroean (3 „ 3 „).
Probolinggo (3 „ 1 „).
Besoeeki (3 „ 3 „).
Banjoewangi (1 „ 1 „).

De resident van Banjoewangi is ook gecommiteerde voor de zaken der eilanden Bali en Lombok, die ten Oosten van Java liggen; een deel van Bali staat rechtstreeks onder Ned. bestuur en maakt één afd. en één regentsch. uit.

B. VORSTENLANDEN.

Soerakarta.

Djokjokarta.

Beiden zijn in twee afdeelingen gesplitst. Regenten zijn daar niet, aangezien het gezag rechtens den Vorsten toebehoort.

Ten Noord Oosten van Java, en slechts door een smalle zeestraat daarvan gescheiden, ligt het eiland Madoera. Ten opzichte van het bestuur wordt dit gewoonlijk tot Java gerekend, en vormt dan de een-en-twintigste residentie, met 4 afdeelingen en even zooveel regentschappen.

14. SAMARANG.

't Is nog vroeg in den morgen. Pas is de zon boven de kimmern gerezen: als door een tooverslag verdween opeens het nachtelijk duister.

Gewoonlijk zijn we ^{stond} zoo vroeg niet uit de veeren, ^{zoo ook} maar heden ~~kon~~ dat niet anders, want we zijn voornemens een klein zeetochtje te maken. Wij laten ons dus naar den Boom brengen, en nemen plaats op een der booten van de Nederlandsch-Indische Stoomvaartmaatschappij, die op geregelde tijden de gemeenschap tusschen de verschillende havens van Indië onderhouden. Allereerst wenschen we ons te begeven naar Samárang, de hoofdstad van de residentie van dien naam, en een der voornaamste handelsteden van Java. Dat reisje duurt gewoonlijk dertig uren.

Als naar gewoonte worden wij met een stoombootje naar de ter reede liggende boot gebracht. Nog weinige oogenblikken, en de krachtige schroef doorploegt de heldere, kalme wateren van de Java-Zee.

't Is prachtig weer: er waait een zachte koelte nit het Oosten. Wij blijven dicht genoeg bij de kust om de ver-

De Europeanen staan in Indië vroegtijdig, meest op half zes of te lande van de fronsche mogulacht te gonden.

schillende tafereelen die zij aanbiedt nauwkeurig te beschouwen.

De Noordkust van Java is over 't algemeen laag en moerassig. In de verte rust het oog op ontelbare bergkruinen, de toppen van het gebergte dat het gansche eiland van het Oosten naar het Westen doorkruist. Sommige bergen zijn zoo hoog, dat de wolken hun toppen onzichtbaar maken. Nu en dan schiet een zijtak van het gebergte noordwaarts, en loopt dan in zee uit. Anders wordt de vlakte door niets afgebroken; hier en daar ziet men een riviertje, van de bergen afgedaald, zijn wateren met moeite door het slijk naar de zee stuwen.

Ook Samárang, de plaats van onze bestemming, ligt aan de monding van zulk een rivier. De boot vaart haar niet binnen, maar blijft het loopende en daaraanvolgende etmaal op de reede liggen, gedurende welken tijd de brievenpakketten worden verwisseld. Wij gaan met de brievenzakken mee stadwaarts. De aankomst is in vele opzichten gelijk aan die te Batavia. Ook hier worden thans gemetselde kaden gemaakt, om de monding der rivier meer bevaarbaar te houden. In het eerst zien wij op beide oevers niet veel meer dan eenige vrij schamele huisjes, door inboorlingen of arme Chineezen bewoond, verderop wordt de aanblik levendiger en weldra bespeuren wij aan de drukte, dat wij een belangrijke handelsstad betreden. In dit opzicht is Samárang in den laatsten tijd vooruit gegaan, sedert het het uitgangspunt van een spoorweglijn is geworden: nu toch kunnen de voortbrengselen des lands met veel minder moeite en kosten worden aangevoerd dan voorheen. Nog meerderen bloei wacht die stad in de toekomst, wanneer de plannen tot verbetering van de haven tot uitvoering zijn gekomen.

Langs den oever der zee is de grond zandig, en met een fraaie rij kokospalmen beplant. Ook aan de landzijde der stad is zeer veel boomgewas: vooral bewonderen wij daar een prachtige laan van tamarindeboomen, langs welke de woningen der Europeanen zich scharen. Want even als te Batavia, wonen deze niet in de enge straten der oude stad, maar hebben zij zich meest gevestigd in luchtige voorsteden.

De oude stad is dan ook niet heel frisch: de huizen staan

De reede van Samarang is in den West-Moeson
 slechts een zwaartje; daaronder is er ^{welken} ~~een~~ ^{spoke} ~~spoke~~
 de meest van den ~~aanleg~~ ^{aanleg} van een haven. Van dat plan (?)
 is tot dusver niets gekomen.

Samarang is de commando-plaats van de Middelenzee

er dicht bijeen en strekken ten verbliff aan een talrijke bevolking. Dewijl de rivier smal en ondiep is, kan zij in den regentijd het water dat van de bergen afvloeit niet verzwelgen, hetgeen talrijke overstromingen teweegbrengt. De gansche omtrek is dan voor een geruimen tijd in een moeras herschapeu, welks uitwasemingen bij de felle hitte ook al niet strekken om de lucht zuiverder te maken. 't Is te hopen dat de zoo even vermelde havenplannen ook in dit opzicht verbetering zullen aanbrengen.

Bij een wandeling door de stad valt ons in het oog, dat hier meer fabrieken zijn dan wij te Batavia aantreffen: het zijn meest looierijen en katoenfabrieken, die grootendeels met Chineesche arbeiders werken. De zonen van het Hemelsche rijk zijn hier talrijk vertegenwoordigd: hun opperhoofd, de majoor-chinees, is een schatrijk man, die met de opium-paecht millioenen heeft gewonnen. Zijn huis en tuin behooren tot de merkwaardigheden van Samárang, en worden door alle vreendelingen bezocht, als ZEd. ten minste thuis is en goedgeemutst.

Een andere merkwaardigheid die wij niet onbezoekt mogen laten, is de hooge waachtoren aan de zeezijde, niet zoozeer om het gebouw zelf, als wel om het heerlijk uitzicht dat men boven geniet. Vlak beneden ons de woelige stad met haar bonte bevolking, iets verder de golvende bodem, bedekt met den onbeschrijfelijk weelderigen plantengroei der keerkingslanden, in 't verschieu het gebergte, tegen welks helling het woud opklimt als een stroom van levend groen — waarlijk, die aanblik is wel geschikt om den ongevoeligste in verrukking te brengen!

De Protestantsehe kerk is een bevallig gebouw, in koepelvorm opgetrokken: van binnen is zij achthoekig. Niet ver van daar staat het bedehuis der Mohammedanen, de moskee. Zij gelijkt wel drie boven elkander geplaatste vierkante gebouwen, waarvan het onderste het grootst, het bovenste het kleinst is. Een groote schare van kerkgangers zien wij er nooit binnengaan, maar af en toe gedurende den geheelen dag treden er inlanders in en uit. Voor den ingang is een put, waaraan zij, alvorens binnen te treden, de wasschingen verrichten door hun godsdienst voorgeschreven. Niet allen

gaan binnen: velen blijven buiten op stroomatjes knielen, om daar halffluid eenig gedeelte uit hun gewijde schriften op te dreunen. Terwijl wij ons gereed maken een kijkje te nemen in het inwendige der gebouwen, wijst iemand naar onze voeten: wij herinneren ons nu, dat ieder, die een Mohammedaanschen tempel binnengaat, zich van zijn schoenen moet ontdoen, ten teeken van eerbied.

Behalve de bezochte, bezit Samárang nog onderscheiden publieke gebouwen, onder anderen twee goed ingerichte weeshuizen. Wij gaan die echter niet zien, want het wordt tijd dat wij ons logement gaan opzoeken, om morgen tijdig de reis te kunnen voortzetten.

15. DE GOENONG (berg) SLAMAT.

NOG IETS MEER OVER VULKANEN.

Op onzen tocht naar Samárang hebben wij veel gezien en gehoord, waarover wij nog niet gesproken hebben. We willen thans dit verzuim herstellen.

Nadat wij in de enge ruimte der stoomboot den nacht zoo goed en zoo kwaad als het kon hadden doorgebracht, zorgden wij reeds met zonsopgang op het dek te zijn. De kapitein en een paar andere passagiers voegden zich daar bij ons. De eerste stralen van de koningin van den dag beschenen de toppen der bergen aan den zuidelijken horizon, en kleurden die met een onbeschrijfelijk schoone, rozeroode tinten. Een heer, die veel had gereisd, verhaalde, dat hij meermalen diezelfde prachtige kleuren had opgemerkt aan de kruinen der hoogste bergen van Zwitserland, doch daar bij zonsondergang.

„Ziet, heeren”, sprak de kapitein, „daar ginds verheft zich op één na de hoogste berg van Java, de Slamát, een vulkaan. Zooals u misschien bekend is, zijn op Java een groot aantal van die vuurspuwende bergen, waarvan sommigen van tijd tot tijd groote verwoestingen aanrichten. Ze werpen dan een massa asch en steenen uit of wel een kwalijk riekende, slijkerige massa, die alles in den omtrek overdekt.”

Inderdaad, daar stond hij, de reus. Zijn topt reikt 3455 meters boven den zeespiegel. Hij is tamelijk ver van het strand verwijderd, op de zuidelijke grens van de residentie Tegál, die wij nu langs stoomen: maar het kustland is zoo laag, dat die afstand kleiner schijnt dan hij werkelijk is.

„Kort geleden heb ik hem nog beklommen en zelfs op zijn top een nacht doorgebracht”, zei een ander passagier, een hooggeplaatst Indisch ambtenaar; ik ben dus vrijwel met hem bekend.”

Wij verlangden zeer iets van die reis te hooren verhalen, en tot onze blijdschap deelden nog anderen dien wensch. Wij zetten ons dus op vouwstoelen in een kring, en de vriendelijke heer vertelde het volgende:

„Verleden jaar was ik voor zaken te Poerbolinggo, een kleine stad in het Noorden van de residentie Banjoemaas. De assistent-resident van de afdeling, waarvan genoemd stadje de hoofdplaats is, behoort tot mijn oude kennissen, en onder zijn geleide deed ik een aangenaam uitstapje. Eerst reden wij te paard naar het dorp Seranjoe, waar een prachtige waterval te zien is, en vervolgens naar het dorp Priatin. De grond rijst hier al sterk, en het dorp Priatin ligt reeds bijna 4000 voet boven den zeespiegel. Daar moest mijn vriend mij verlaten, dewijl zijn bezigheden geen langere afwezigheid gedoogden: hij had echter gezorgd dat er een twaalfstal koelies (sjouwerlieden) in de nabijheid waren, beladen met alles wat ik noodig had om het mij gemakkelijk te maken.

Te Priatin bracht ik den nacht door in de open lucht: ik had een groot vuur laten ontsteken om mij te vrijwaren voor de aanrandingen der insecten, die overal bij groote zwermen rondzweven: en weldra kregen wij bezoek van de inboorlingen die met mijn koelies gezelschap maakten en zich tot laat in den nacht vermaakten met nabij het wachtvuur te *tandakken* (een soort van dans).

Den volgenden morgen ging ik met mijn bruine gevolg op weg. In het eerst was de helling niet sterk; overal, tot op een aanmerkelijke hoogte, gingen wij langs koffietuinen en rijstvelden, en verderop trokken wij door dicht en hoogstammig boomgewas. Dat gedeelte van de beklim-

ming zou het moeielijkst geweest zijn, indien er geen gebaande wegen waren; dat is te zeggen, geen zulke die met menschenhanden zijn gemaakt, doch die aangelegd zijn door een heel vreemde soort van arbeiders, door rhinocrossen namelijk. Als gij mij vraagt wat voor gereedschappen die lui daartoe bezigen, dan antwoord ik u, dat zij op hun tochten naar hoogere streken, alwaar welig gras groeit, hun geliefkoosd voedsel, met hun harde huid, die als lappen hoorn langs hun zijden nederhangt, langs den grond schuren; en omdat zij geregeld in het zelfde spoor loopen, ontstaan daardoor paden, zelfs in het hardst gesteente.

Nadat wij het geboomte beneden ons hadden, bleven wij rusten. 't Was middag geworden en ik was zeer vermoeid. Van mijn koelies hadden mij slechts een paar kunnen volgen: de meesten waren nog achter, opgehouden door hetgeen zij te dragen hadden. Heerlijk was de aanblik dien ik hier genoot. Ver onder mijn voeten zweefden wolken, die breede schaduwen op het geboomte wierpen. Rechts en links zag ik gansche reeksen van bergen, van aanzienlijke hoogte, ofschoon het maar kinderen zijn in vergelijking met den Slamát. De meesten zijn, evenals deze, rustende vulkanen. In 't Zuiden zweeft het oog over de rijke, goedbebouwde bergachtige residentie Banjoemaas, en ontdekt men den Indischen Oceaan: ten Noorden over het lage land van Tegál, waardoor een menigte rivieren zich als zilveren linten kronkelen. Daarachter bespeurt men duidelijk de Java zee.

Verder ging de tocht, maar nu deden zich de onaangenaamheden gevoelen. De heldere lucht werd nevelig: de wolken, waarvan ik zooveen sprak, breidden zich uit beneden en boven mij, en niet alleen ontnamen ze mij het gezicht naar de laagte, maar ze losten zich op in een fijnen regen. Toen ik, tegen den avond, met slechts een viertal koelies, boven aankwam, rilde ik in mijn dunne zomerkleeding: — het contrast van de koude bovenlucht met de hitte van den middag was al te scherp.

Langzamerhand kwamen meerdere koelies opdagen: tegen den rotswand sloegen zij van drie matten en eenige bamboestokken een tent op. Inmiddels werden verscheiden vuren ontstoken. Van lieverlede geraakte ik nu in het bezit van

een waschkom, een lamp, borden, een theekopje enz. Waar ik het sterkst naar verlangde, voedsel, was er nog niet. Eindelijk kwam ook de kok, onderweg had hij reeds de spijzen bereid, zoodat ik niet aarzelde aan den maaltijd te gaan. En toen nu ook een Maleier aankwam met een matras, met katoen gevuld, bedacht ik mij niet lang, maar sneed haar van boven open, kroop er tot aan mijn hals toe in en sliep lekker tot den morgen. Toen begonnen wij den terugweg, die alles behalve prettig was, daar het hevig regende, zoodat de rhinocerospaden in weinige uren het voorkomen kregen van bergstroomen."

Om u een denkbeeld te geven van de rampen, die de uitbarsting eens vulkaans soms te weeg brengt, zullen wij met een enkel woord spreken over den Galoenggoeng.

Deze berg ligt in het Zuid-Oosten van de Preanger-regentschappen; de hoogste top verheft zich ruim vijfduizend voet, ongeveer het derde gedeelte van de hoogte van den Slamet. Nog altijd kookt en bruist het in de diepte: het heete slijk, dat zich in het hart des bergs bevindt, is voortdurend in beweging, en zwaveldampen stijgen er aanhoudend omhoog. Onder die schijnbaar rustige bergwanden werken nog immer ontzettende natuurkrachten.

Het was de 8ste October van het jaar 1822. Geen enkel wolkje vertoonde zich aan den hemel; de zon, door de Maleiers het „oog van den dag" genoemd, had de middaghoogte bereikt. Onder den invloed der hitte was alles in het rond ingesluimerd: de dieren hadden zich te slapen gelegd, en ook de menschen hadden de oogen gesloten tot aan den tijd, dat de zonnestralen, in meer schuine richting nedervallende, den arbeid opnieuw zouden veroorloven. Een diepe stilte bedekte het heerlijk landschap aan den voet van den Galoenggoeng.

Een vreeselijke knal, een geluid, waarmee niets dat ooit door menschelijke ooren is vernomen vergeleken kan worden, deed op dit oogenblik zich hooren. De sluimerenden springen op, slaan den blik omhoog, naar den berg. Ontzettend schouwspel! Een rookkolom van ontzaglijke dikte rees uit

den krater omhoog, en verspreidde zich naar alle zijden: het uitspansel werd er door bedekt, de zon verdween voor het oog, 't werd nacht, donkere nacht. Nauwelijks hadden de verschrikte bewoners het licht in duisternis zien veranderen, of daar vloeiden met onwcerstaanbaar geweld massa's kokend slijk over den kraterrand. Allen vluchtten in verwarring, — vergeefs! de stortvloed achterhaalde hen, steeg hooger en hooger, bedekte steeds wijderen kring, rees zelfs hen achterna, die op de omliggende heuvelen het leven trachtten te redden. Gansche wouden werden medegesleurd, van de bergen werden groote steenklompen medegevoerd, tien mijlen in het rond was alles bedekt met een blauwachtig grauwe slijkmassa. Het gerommel van den donder overstemde de angstkreten der stervenden; in weinige oogeblikken hadden meer dan vierduizend menschen het leven verloren, waren 114 dorpen door den dampenden poel verzwolgen.

En dezelfde zonnestrallen die even te voren zoo vriendelijk hadden nedergeblikt op de sluimerenden, kwamen drie uur later weder te voorschijn en beschenen thans het tooneel der verwoesting. In plaats van het lachende landschap van straks, strekte zich nu een veertig voet dikke slijkslag in alle richtingen rondom den berg uit.

Thans, ruim een halve eeuw later, is de nieuw gevormde bodem op nieuw met een rijken plantenschat getooid. Weder woont daar een nijvere bevolking, weder wisselen koffietuinen en rijstvelden elkander af. Geen enkel spoor van de onbeschrijfelijke verwoesting is meer te ontdekken; gelijk na den storm de golven der zee even vriendelijk als altijd kabbelen over de plek waar zoo even een rijk geladen schip in de diepte verzonk, zoo ook ligt, even rustig als te voren, de Galoenggoeng te midden van de prachtige Javaansche landouwen.

16. PER SPOORTREIN NAAR DE VORSTENLANDEN.

Vóór wij onzen tocht langs Java's Noordkust voortzetten, willen wij eerst nog een uitstapje maken over de ijzeren

baan die Samárang verbindt met de hoofdsteden der Vorstenlanden, met de verblijfplaatsen der „machtige” gebieders van de rijken Djokjokarta en Soerakarta. Wij kunnen daar eens iets te zien krijgen van de zeden en gewoonten van de aanzienlijke Javanen, en in het algemeen onze kennis van het land en zijn bewoners belangrijk vermeerderen. Verbeelden wij ons dan, dat wij ons het eerst begeven naar Djokjo: onderweg zullen wij weder eenige geschiedkundige opmerkingen maken.

Oudtijds vormde het oostelijk deel van Java een machtig keizerrijk, Mataram geheeten. Herhaaldelijk werd dit rijk geteisterd door opstanden van verschillende onderhoorigen, regenten van het een of ander onderdeel van dit uitgestrekt gebied, waardoor het den Keizer moeite kostte, zijn gezag te handhaven. Dit was ook het geval toen, in het begin der zeventiende eeuw, de eerste Hollandsche schepen daar aankwamen om handel te drijven. Een eerste faktorie, door de onzen in 1602 gesticht te Grisse, (in 't Noord-Oosten, nabij Soerabaya), werd door de Javanen vernield, en eerst 12 jaar later kreeg de Compagnie er vasten voet door het stichten van een loge te Djapára (in 't Noorden, hoofdplaats van de residentie van dien naam,) en zond zij een gezantschap naar den Keizer. In 1618, toen Coen Gouverneur-generaal was, werd deze loge geplunderd en werden de Nederlanders vermoord; Coen stelde in haar behoud veel belang, omdat te Djapára groote hoeveelheden rijst uit de binnenlanden werden aangevoerd. Hij ging er dus aan het hoofd van een expeditie heen, en verbrandde de stad voor een groot deel. De twisten met Engelschen en Bantammers, waarover wij vroeger spraken, beletten hem in de eerste jaren krachtig tegen Mataram te strijden, doch later, vooral gedurende zijn tweede bewind, beoorloogde hij het met voordeel.

Eerst in 1677 kende de Keizer ons het recht toe, in Djapára bezetting te leggen, en van toen af breidde zich de macht der Compagnie in het Oosten van Java uit. De bijna onophoudelijke twisten tusschen de Keizers en de heerschzuchtige rijksgrootten of ontevreden leden hunner familiën kwamen ons daarbij goed te stude, en onze voorouders verzuimden niet daar gebruik van te maken. Tegen het

midden der achttiende eeuw waren al de gewesten langs de Noordkust door ons bezet, zoodat het grondgebied van Mataram toen beperkt was tot de Zuidkust tusschen de Preanger en Paseroean en eenige binnenlandsche districten. Soerakarta was toen de hoofdstad. Een nieuwe oneenigheid gaf aanleiding tot de splitsing in twee rijkjes: de vorst van het eene behield den titel van Keizer (Soesoehoenan), terwijl een andere prins zich te Djokjo vestigde en door de Compagnie als Sultan werd erkend. Met deze gebeurtenis, in 1757, hield dus het voorheen zoo uitgestrekte rijk van Mataram op te bestaan.

In lateren tijd is de macht van genoemde vorsten nog gaandeweg verminderd. In 1808 dreigden er te Djokjo onlusten te ontstaan: met een kleine legermacht trok Gouverneur-generaal Daendels er heen, en eischte van den Sultan onderwerping aan het Nederlandsch bestuur: hij gaf den Sultan 24 uren bedenktijd. De naam van Daendels was reeds voldoende om den Javanen schrik in te boezemen: de Sultan verkoos niet met zulk een bar heer aan het twisten te gaan, en onderwierp zich.

Bedenklijker waren de gebeurtenissen van 1825—1830. In 1825 was de Sultan van Djokjo minderjarig, en stond onder voogdij van zijn oom Diepo Negóro, een eerezuchtig man, die de Nederlanders vurig haatte, en niets liever wenschte, dan zich aan den invloed der vreemdelingen te onttrekken. In dien tijd voerde de Nederlandsche regeering ten opzichte van landverhuringen, die in Solo en Djokjo op groote schaal plaats vonden, bepalingen in, waardoor vele rijksgrooten, en ook de voogden van den jongen Sultan, aanzienlijke schade leden. Dit gaf aanleiding tot groote ontevredenheid in Midden-Java, die nog toenam toen sommige gronden ten behoeve van 't gouvernement in pacht werden genomen. Diepo Negóro wist zich die ontevredenheid ten nutte te maken. Daarbij trachtte hij de Javanen te overtuigen, dat de Nederlanders het op den ondergang van den Mohammedaanschen godsdienst toelagden, en zoo gelukte het hem een uitgebreiden opstand voor te bereiden. Juist was toen het grootste gedeelte van onze troepen afwezig, om oorlog te voeren in Boni op het eiland Celébes, Diepo Negóro verwierf zich een grooten aanhang; hij streed met

heldenmoed voor de vrijheid van zijn land, en bracht den onzen gevoelige verliezen toe, voornamelijk door zijn herhaald heen en weder trekken, waardoor onze soldaten bij honderden van vermoeienis bezweken. In een gevecht bij Demak (be-noorden Samárang) leden wij de nederlaag, omdat de Javanen ons onverhoeds hadden aangevallen. Van toen af begon de kans ons gunstiger te worden, en het gelukte generaal De Cock in 1830 den oorlog te eindigen, ofschoon op een voor ons niet zeer eervolle wijze: de dappere Diepo Negóro werd uitgenoodigd tot een mondgesprek met den opperbevelhebber, en toen gevangen gehouden. Sedert dien tijd zijn de beheerschers der vorstenlanden geheel onder onze oppermacht geraakt.

We zijn te Djokjokarta. Die stad is groot, regelmatig gebouwd en hooggelegen. Zij bevat bijna 44,000 inwoners, waaronder slechts een zestigtal Europeanen. Van de openbare gebouwen zullen wij maar niets zeggen, omdat zij vrijwel gelijken op die welke wij reeds in andere steden zagen, doch wij gaan eens kijken binnen den kraton van den Sultan. We zullen ons maar voorstellen dat wij vrij overal in mogen loopen, dat niemand ons den doortocht zal beletten.

Wie zich zoo'n kraton voorstelt als een sierlijk *paleis*, gelijk de vorsten van Europa bewonen, vergist zich. Een kraton is een gansche verzameling van gebouwen, groot en klein, derhalve een soort van stad in de stad zelve; het geheel is omgeven door een zwaren muur, en heeft hier een omtrek van meer dan een uur gaans. Die muur is 14 voet hoog, en vrij dik: aan de buitenzijde loopt er nog een gracht om heen, en aan den binnenkant bevindt zich een aarden wal. Op de hoeken staan torens waarin schildwachten worden geplaatst, en de wal prijkt hier en daar met stukken geschut. Voor die kanonnen behoeven wij echter niet bang te zijn: vooreerst zijn ze alles behalve nieuw, en ten tweede zal geen mensch er mede schieten, want ze zijn vernageld.

Tegenover den ingang des kratons staat de woning van den Resident, die bij den Sultan het Nederlandsch gouvernement vertegenwoordigt, en het fort Rustenburg. Dat fort,

T. Niet ver van

met 500 soldaten bemand, staat daar net goed om de bevolking van den kraton, niet minder dan vijftien duizend personen, in bedwang te houden.

Gaan wij thans binnen. De opening in den muur, waardoor ons toegang wordt verleend, is door een poort gesloten: nog vier andere poorten bevinden zich aan de overige zijden van het vierkant. Wij staan thans op een uitgestrekt plein, dat rondom door een muur is ingesloten. In het midden verheffen zich twee prachtige Indische vijfgeboomen, terwijl langs de kanten een geheele rij van die boomen hun schaduw werpen. Het plein is met zand bevoerd, en diende vroeger voor het houden van tournoospelen; — spiegelgevechten met de laus. Aan onze rechterhand zien wij in den muur van het voorplein een poort, die toegang verleent tot de Moskee. De metalen toren van dat bedehuis steekt hoog boven den muur uit. De priesters hebben hun woningen binnen den kraton.

Links van ons, in een hoek, is een hok, met palissaden er voor. Hoor, welk een gebrui; dat doet de bewoner van dat hok, een fiere koningstijger, pas sinds eenige dagen gevangen en daar opgesloten. Tot welk doel? Wil de Sultan hem misschien als een geschenk voor de diergaarde van Amsterdam of Rotterdam naar Nederland zenden? Waarschijnlijk niet: denkelijk is hij bestemd om op een feestdag tegen een buffel te vechten / want van dat wreed-aardig vermaak zijn de Javanen groote liefhebbers.

Wij steken nu het voorplein over, om door te dringen tot het binnenste des kratons; wij gaan tusschen twee groote gebouwen door, die bestemd zijn voor de vergaderingen van den landraad. Bij een paar wachthuisjes, insgelijks aan het eind van het voorplein, maken we kennis met de bezetting, de inlandsche militairen, die de wacht van den Sultan uitmaken. O, wat wonderlijke soldaten, wat zijn ze vreemdsoortig opgedirkt en gewapend! Dat ze blootsvoets gaan, wisten we reeds, doch de meesten hebben ook het bovenlijf naakt, en dragen geen ander kleedingstuk dan den sarong, een lang stuk bontgekleurd doek, om het middel vastgemaakt en alzoo eenigszins gelijkende op een vrouwenrok. De mutsen die zij op het hoofd hebben zijn even onderscheiden

ij g^e herinnert u. van dat bloedig vermaak t^{ij}s de
aanzienlijke Javanen groote liefhebbers.

van kleur als van vorm: blijkbaar wordt dit punt geheel aan hun eigen smaak overgelaten. Hun wapens bestaan uit pieken of geweren van een model dat minstens honderd jaar oud is; aan sommige der laatste ontbreekt niets anders dan het slot. De soldaten die op dit oogenblik geen dienst doen, bevinden zich in hun woningen, in het zuidelijk deel des kratons; als we daar straks komen, zullen wij nog heel andere potserlijke figuren zien: sommigen hebben niets aan dan een broek, anderen een rok, geel, zwart of blauw, naar het valt: de lijst der hoofddeksels wordt daar vermeerderd met een zeker aantal steken en mutsen. De bestgewapenden hebben een schild en een kris, een langen dolk met slangvormig lemmet. De kris is het meest algemeene wapen der Indische bevolking: zij is doorgaans kunstig gemaakt, en gaat als een kostbaar erfstuk van den vader op den zoon over. Ieder gegoed Javaan heeft er een in bezit, die volstrekt noodig is om zijn kostuum te voltooien als hij zich netjes wil kleeden.

De lijfwacht des Sultans is een paar honderd man sterk. Behalve deze staat er altijd een Europeesch soldaat op post, iets verder in den kraton. Zijn taak is, als het uur verloop is, aan een paar groote schellen te trekken. Hij kan derhalve beschouwd worden als een wandelende torenklok.

Onze weg voert ons nu naar een vierkanten heuvel, dien wij langs een steenen trap van twaalf treden beklimmen. Daar boven staan eenige gebouwen, onder anderen een pendoppo, (afdak, aan alle zijden open en door pilaren ondersteund,) alwaar bij plechtige gelegenheden de Sultan zich aan het volk vertoont. Aan de andere zijde dalen wij den heuvel af, en zien nu rechts groote stallen voor rijtuigen en koetspaarden. De rijpaarden van den Sultan zijn weer ergens anders gestald, en wij moeten erkennen, dat menig machtig vorst den Sultan van Djokjo zijn dravers zou benijden, zulke prachtige dieren zijn er bij, van het zuiverst Arabisch ras. Ook de talrijke rijtuigen zijn een kijkje overwaard: niet alleen verbazen wij ons over het groot aantal, maar ook over de wonderlijke, onderwetsche vormen.

We gaan weder door een poort — kijk, daar staat de soldaat die als klok dienst doet, — en komen weder op

een plein, dat veel kleiner is dan het eerste. Nog een poort door, weder een plein over, en we staan voor den ingang van het vorstelijk verblijf. Daar zien wij des Sultans woning, het zoogenaamde gele huis: groote eetzaalen, receptiezaalen, enzoovoort. Aan de eene zijde, verderop, zijn de verblijfplaatsen van de prinszen; aan den anderen kant, in die witte huisjes, onder welig boomgewas verscholen, wonen de gemalinnen van den Sultan, die, even als alle aanzienlijke Mohammedanen, er een groot aantal vrouwen op nahoudt.

Als de wandeling u nog niet heeft vermoeid, gaan we verder naar het zuidwestelijk deel van den kraton, om het waterkasteel te bezichtigen, dat wel tamelijk vervallen is, maar toch wel een bezoek verdient. We staan voor een grooten vijver. In het midden is een eiland, door kunst gemaakt, waarop de bouwval zich verheft. Hoe komen wij daar nu? Er is brug noch boot, en, ofschoon de vijver vol modder en erg begroeid is, hebben we weinig lust om dien te doorwaden. O, asjeblieft, gaat maar onder den grond door; aan elken kant is een tunnel. Maar is het daarbinnen niet schrikkelijk donker? Neen, want op elken tunnel is een soort van torentje gebouwd, dat aan het licht vrijen toegang verleent. Men zal het ons gemakkelijk maken: aan den ingang staan Javanen gereed, die ons op hun rug langs de gladde trappen naar beneden zullen dragen. We hopen maar dat die heeren stevig op de beenen staan, anders mochten wij eens een niet zeer aangename buiteling maken, en in aanraking komen met de groote hagedissen, die hier op hun gemak langs den slijkerigen bodem kruipen. De Javanen die ons dragen geven er minder om, of zij al met hun bloote voeten op zoo'n dier trappen, evenmin als zij zich bekommeren om de groote vledermuizen, die hun en ons om de ooren snorren.

Ha, daar zijn wij gelukkig in het kasteel, en kunnen ons verlustigen in de aanschouwing van een aantal vervallen kamers, die te midden van hun treurigen staat nog sporen van voormaligen luister vertoonen. Hier zien wij bijvoorbeeld fraai houtsnijwerk, ginds beeldhouwwerk, elders weer verguldsel aan balken en ramen. Uit een der vensters ontdekken wij verwaarloosde tempeltjes, waterbakken, fonteinen,

en aan het westeinde een toren, die het Doolhof heet, vanwaar men den ganschen kraton, met al zijn pleinen, poorten, straten en boomgroepen kan overzien. De geheele ruimte buiten het bezochte gedeelte wordt ingenomen door huizen en huisjes, waarbinnen een nijvere bevolking woont. Allerlei handwerken worden er uitgeoefend, echter niet, zoo als bij ons en in die streken welke onder Nederlandsch bestuur staan, zoo, dat elk werkman vrij kan beschikken over de vruchten van zijn arbeid. De werklieden in den kraton zijn geheel in dienst van den Sultan: zij werken voor hem en worden door hem gevoed. Ook zijn zij niet vrij in de keuze van een beroep: de zoon oefent hetzelfde bedrijf uit als zijn vader, en zoo gaat het van geslacht tot geslacht.

Nadat wij het waterkasteel verlaten hebben op dezelfde wijze als wij er in zijn gekomen, gaan wij verder naar het Zuiderplein. Als we dat overgegaan zijn, opent men ons een poort, en de kraton van Djokjo ligt achter ons.

We willen nu meteen de stad verlaten ook. We gaan naar het station van den spoorweg, en nemen plaats tot Soerakarta, om op de terugreis ook die stad, die wij op de heenreis voorbij zijn gestoomd, te bezoeken.

12. VERVOLG. SOERAKARTA OF SOLO.

Op onze reis naar genoemde stad maken wij kennis met een aldaar wonend landgenoot, die op onze vraag naar een logement, ons mededeelt, dat Soerakarta zich eerst sedert weinige jaren in het bezit van zulk een inrichting mag verheugen: hij voegt er terstond bij, dat wij, zoo wij onzen intrek bij hem willen nemen, hem genoeg zullen doen. Het spreekt wel vanzelf, dat wij zijn vriendelijk aanbod dankbaar aannemen. Dergelijke gulle gastvrijheid is in Indië volstrekt niet vreemd: fatsoenlijke reizigers zijn overal welkom, en elk beijvert zich om hun alle gemakken aan te bieden, om hun alles te laten zien wat de beschouwing waard is.

Onze gastheer verhaalt ons dat wij, na den kraton van Djokjo gezien te hebben, aan dien van Soerakarta weinig

nieuws meer zullen opmerken, daar hij, wat de inrichting aangaat, in zeer veel opzichten met den eerste overeenkomt; maar dat wij het thans bijzonder goed treffen, aangezien de Keizer morgen een groot feest geeft, en wij dan, onder geleide van onzen vriend, van de plechtigheid getuigen kunnen zijn.

Inderdaad, reeds vroeg in den volgenden ochtend zijn alle wegen die naar de hoofdstad voeren, bedekt met rijtuigen, paarden en voetgangers. Het zijn de inlandsche hoofden, die met hun volgelingen naar den kraton trekken, om den Soesoehoenan hulde te bewijzen. De Europeanen komen bijeen in de woning van den resident, waar genoemde ambtenaar door een bode wordt uitgenoodigd tot een bezoek in den kraton. Een half uur later, 't is nu bijna middag, gaat de resident aan het hoofd van alle aanwezigen er heen. Wij volgen den stoet.

Wij stappen het groote voorplein over, waar een talrijke menigte verzameld is. Tusschen een dubbele rij inlandsche soldaten door gaan wij verder, en komen aan den heuvel, waarop de groote receptiezaal staat. De Keizer komt den resident tot beneden aan den trap te gemoet: beiden gaan de zaal binnen en nemen plaats, terwijl al de overigen zich scharen op de plek die voor hen is bestemd.

De Keizer van Solo is een deftig heer, met een vriendelijk uiterlijk. Zijn kleeding is half Europeesch, (militaire pantalon en laarzen,) half Oostersch: een zeer fraaie, met schitterende kleuren prijkende sarong, een fijn wit overkleed waarop een Nederlandsche ridderorde is gehecht, en op het hoofd een rolvormige muts van wit linnen, met diamanten versierd. Ook de inlandsche grooten zijn sierlijk gekleed, terwijl de Europeanen, gelijk altijd bij plechtige gelegenheden, een zwarten rok dragen.

In de nabijheid des Keizers zien wij eenige jonge meisjes neergehurkt, die ieder het een of ander kenmerk van de vorstelijke waardigheid dragen: een zwaard, een sabel, pijlen en boog, een wit zijden, met goud omboord zonnescerm, enz. Ieder voorname Javaan heeft gewoonlijk een bediende bij zich, die het zonnescerm (pajong) draagt: en dit voorwerp dient niet alleen om schaduw te verleenen, maar ook

*1 Sarong
Zwart bij goud geborduurd.
Hooge zwarte muts met gouden bies,
geen overkleed, geen pantalon*

om den rang des bezitters aan te duiden, dewijl de kleur en de stof er van voor elke klasse van hoofden is vastgesteld. Nog zien wij een aardigen snuiter van een jongen, netjes gekleed met een blauw fluweelen buis, witten pantalon en kostbaren sarong, op zijn knieën naar den Keizer kruipen, en, na het maken van een diepe buiging, een geopende gouden doos aanbieden.

Wat is er in die doos?

Zij is in vijf afdeelingen verdeeld en bevat fijn gesneden tabak, kalk, sirie, pinang en gambier. Sirie is het sterk prikkelend blad van de betel-peperplant: pinang is een noot, de vrucht van den arécapalm, omstreeks zoo groot als een muscaatnoot, maar harder dan deze: zooals wij hem in de doos zien is hij aan kleine stukjes gesneden, hetgeen geschiedde toen hij pas geplukt en dus nog week was. De gambier-koekjes, ongeveer 4 c.M. in het vierkant en iets meer dan 1 c.M. dik, zijn gemaakt van het taai sap dat gekookt is uit de struiken en bladeren van een hecstergewas dat ook op Sumátra, maar voornamelijk op Bintang en andere kleinere eilanden wordt geteeld.

En wat doet men met die vreemde rommelzoo?

Let maar eens op: de Keizer neemt een stukje noot, legt er een weinig kalk op, ter grootte van een erwt, dan een gambier koekje, rolt dat alles in een sirie-blad en steekt het tussehen de lippen. Vervolgens neemt hij nog een pruimpje tabak als toevoegsel. Hij kauwt er eenige oogenblikken op, en nu zien wij, dat hem door een oude vrouw een spuwbakje wordt toegereikt, bestemd voor zijn speeksel, dat ten gevolge van dit kauwen roodachtig ziet.

Dat is nu het zoogenaamde betelkauwen, dat overal in Indië, bij alle standen, en bij vrouwen evengoed als bij mannen, in gebruik is. Als de eene inboorling den andere bezoekt, is het eerste, wat hem wordt aangeboden, de sirie-doos. Door dat betelkauwen worden de tanden zwart, en als ik er nu nog bij vertel, dat bij de meisjes de tanden gewoonlijk worden afgevijld, omdat de Javanen een afkeer hebben van groote witte tanden, die zij als een kenmerk van de tijgers beschouwen, dan zult gij wel willen gelooven

dat het gebit eener Javaansche schoone, naar onzen smaak ten minste, er niet heel bekoorlijk uitziet.

Na een korten tijd hier vertoefd te hebben, staat de Keizer op. Onder het zonnescerm, dat boven zijn hoofd wordt gedragen, stapt hij langzaam naar beneden, naar een andere zaal, aan denzelfden kant van het voorplein gelegen. De aanwezigen volgen hem in geregelde orde, en allen nemen weder plaats overeenkomstig hun rang.

De Keizer maakt weinig drukte: hij zit onbeweeglijk als een beeld, tot dat een bode naar hem toekruipt en op fluisterenden toon mededeelt, dat de geschenken, voor het volk bestemd, gereed zijn. Op een bijna onmerkbaar hoofdknikken van den vorst begint de uitdeeling der geschenken; zij bestaan uit ontzaglijke hoeveelheden spijzen en lekkernijen, in versierde manden, die door twaalf koelies worden gedragen. Een gezelschap muzikanten, die een fiksche gebruik maken van hun blaasinstrumenten, wandelt voorop. Een luid gejuich gaat op onder de menigte op het voorplein, ten bewijze dat de uitdeeling begonnen is.

Inmiddels wordt aan de gasten binnen de zaal naar verkiezing wijn of thee rondgedeeld. Zooals gij weet, mogen de Mohammedanen eigenlijk geen wijn of andere geestrijke dranken gebruiken, maar in Indië doet men dikwijls net of dit voorschrift niet bestond. Er worden eenige feestdronken ingesteld, op het feest van den dag, op den Gouverneur-generaal, op den Keizer, op den resident, op den kroonprins, op de keizerlijke familie, en op den bloei en de welvaart van Java, en elk der aanwezigen, voor zoo verre hij wijn gebruikt, doet telkens met een vol glas bescheid, terwijl de lijfwacht, in slagorde geschaard, bij elken dronk de geweren afschiet.

Dat is het einde van het feest. De Keizer staat op, alle aanwezigen volgen. De Europeanen geleiden hem naar zijn verblijf in het binnenste van den kraton, waarna zij zich huiswaarts begeven.

Wij gaan met onzen gastheer terug, wel voldaan over hetgeen wij hebben gezien. En dewijl de stad Soerakarta voor het overige niet veel merkwaardigs bevat, besluiten wij er niet langer te vertoeven, maar met den volgenden trein

Naar de pendoppu.

naar Samárang terug te keeren, om van daar onze reis langs de Noordkust van Java voort te zetten.

18. SOERABAJA.

Op de gewone wijze, dat is met een stoombootje, verlaten wij Samárang, en komen aan boord van de groote stoomboot, die op de reede ligt. Wij treffen het ditmaal niet al te best, want het is een oud, slecht ingericht vaartuig, met bedompte kajuiten en vrij morsige kooien: toevallig ook is het getal passagiers vrij groot, zoodat een bonte menigte zich op het dek bevindt. Naast een troep Javanen ontwaren wij eenige Chineesche handelaars, en terwijl hier een paar dozijn Nederlandsche soldaten een liedje zingen, laten ginds een paar Arabische priesters zich door het gewoel niet storen, maar prevelen even rustig hun morgengebed als bevonden zij zich thuis.

Niettemin, wij schikken ons in de omstandigheden, te meer, omdat de reis niet heel lang duurt — hoogstens, want de boot vaart niet heel snel, twee dagen. De afstand tusschen Samárang en Soerabaja is nog iets korter dan die tusschen eerstgenoemde stad en Batavia. Wij varen tusschen een menigte visschersschuiten door, die aan dit gedeelte der Java-zee levendigheid bijzetten. De meeste kleinere plaatsen aan de kust tusschen Samárang en Soerabaja bestaan grootendeels van de vischvangst. Zelfs des nachts wordt deze uitgeoefend: dan hebben de inlanders brandende bamboefakkels aan boord, en de visschen, die op het lichtschijnsel afkomen en de vaartuigen volgen, worden plotseling door netten omsingeld.

Aanvankelijk richten wij den koers naar het Noorden, totdat wij de Noordpunt van de residentie Djapara zijn omgevaren. Een trotsche vulkaan verheft zich daar: duidelijk zien wij de diepe kloven, waarmede zijn oppervlakte is doorgroefd. De kapitein verhaalt ons dat op hoogere bergen die kloven slechts voortloopen tot een hoogte van omstreeks tienduizend voet: de top is dan vlak. Dit verschijnsel ontstaat

daardoor, dat de wolken niet hooger stijgen: tegen de wanden der bergen ontlasten zij haar watermassa's, die in den berg zulke diepe insnijdingen maken. Bij een aantal bergen op Java kan men dit waarnemen: niet bij dezen, omdat hij slechts 6900 voet hoog is.

Nu gaat de tocht verder in oostelijke richting; wij blijven tamelijk ver van de kust verwijderd, dewijl de zee in de nabijheid van het land zeer ondiep is. Maar weldra naderen wij meer de kust, wij bevinden ons aan den ingang van de straat van Madoera. Die binnengevaren zijnde, zijn wij het einde van den tocht zeer nabij. Even vóór wij de reede van Soerabaja bereikt hebben, zien wij Grisee (Gresik) liggen: vroeger een plaats van aanbelang, heeft het later veel van zijn belangrijkheid verloren, en bestaat hoofdzakelijk door de visscherij. In de geschiedenis is Grisee bekend, omdat aldaar een begin gemaakt is met de bekeering tot het Mohammedaansch geloof en tegelijk met de onderwerping van de bevolking van het oostelijk deel des eilands. Dat gansche gedeelte van Java vormde toen een machtig Hindoe-rijk, Madjapahit geheeten: het bezweek voor de aanvallen der Maleische en Arabische veroveraars, en zijn laatste verdedigers namen de wijk naar het naburig eiland Bali.

De reede van Soerabaja wordt druk bezocht, drukker dan eenige andere zeeplaats van Java. Dat komt, omdat de schepen daar ten allen tijde een veilige ankerplaats hebben, waar zij door het eiland Madoera beschut liggen voor alle winden. De straat, die genoemd eiland van Soerabaja scheidt is niet meer dan vier mijlen breed: aan het strand staande, kan men het duidelijk zien liggen, en in een uur kan men het met een roeiboort bereiken. In die straat loopen eenige rivieren uit, die daar steeds een massa slib doen bezinken; men kan dus verwachten dat na verloop van tijd Madoera met Java zal vereenigd worden.

Soerabaja, de tweede stad van Java, ligt aan de beide oevers van de Kalimaas, een zijtak van de rivier van Kediri. Op eenigen afstand van de kust zijn die oevers eerst door een vaste, daarna door een fraaie ophaalbrug vereenigd. Evenals te Batavia en te Samárang zijn er steenen kaden aangelegd; men schijnt geen middelen te kunnen aanwenden

*Ten einde de aansluiting van Madoera
te voorkomen is men bezig de uitwatering
van de Solo te verlagen.*

om het buitenslib te keeren en alzoo den riviermond op behoorlijke diepte te houden. De stad was voorheen omgeven door vestingwerken die thans meerendeels zijn gesloopt; de huizen zijn vrij dicht ineengebouwd, zoodat men zich hier bijna in een Europeesche stad verplaatst meent. Die indruk wordt nog versterkt, door het groot getal fabrieken en werkplaatsen voor de Marine, die men hier aantreft. Voorts is haar ligging vrij gezond, waarom Nederlandsche ambtenaren er gaarne wonen.

Gelijk overal, zoo zijn ook hier de woningen der Javanen hoogst eenvoudig ingericht. Grootendeels bestaan zij uit bamboe latten, terwijl het dak bedekt is met *atap*, de bladeren van een soort van palmboom. Bij het doorwandelen der stad trekt de schouwburg onze aandacht: ook de markt, die uit drie naast elkander loopende gangen bestaat, en overdekt is met een dak, door palen ondersteund. De gansche ruimte wordt ingenomen door stalletjes, waarin de meest mogelijke verscheidenheid van koopwaren wordt aangeboden. Het meest trekken de verschillende boomvruchten onze aandacht: zij behooren tot soorten, die in Europa geheel onbekend zijn. Wil ik er eenige van noemen? Vooreerst hebben wij de *Manggistan*, de parel der Indische vruchten: binnen een bruin taai omhulsel zit een wit, sappig vruchtvliesch, van een paar centimeters doorsnede. Dan de *Mangga*, waarvan het binnenste geel en zeer week is. Veel grooter is de *Broodvrucht*. Zij bereikt den omvang eener meloen, wordt geplukt voor zij geheel rijp is, en dan, in schijven gesneden, gestoofd gegeten. De *Doerian* wordt door de inlanders op hoogen prijs gesteld: hij is kogelvormig, zoo groot als een kokosnoot; ieder der vijf kluisjes waarin de vrucht verdeeld is, bevat twee of drie zaden, elk zoo groot als een kastanje. Niet deze zaden zelve, maar het zachte, roomkleurige vleesch dat ze omgeeft en den vorm heeft van een ei, maken het door de liefhebbers meest geachte deel der vrucht uit. Er behoort eenige moed toe, om aan zoo'n doerian te beginnen, want hij bezit een gansch niet aangename, sterken knoflookgeur; maar zij, die den afkeer daarvoor verwekt te boven zijn, verkiezen veelal deze vrucht boven alle andere.

↑ Nipah-palm (Pandanus)

Neuk aan de stekels van de doerian

Wie van zoetigheid houdt, kan hier terecht: een der kooplui biedt einden suikerriet aan, van de buitenvezels ontdaan, waarop de liefhebbers gretig kauwen. Een straat-negociant komt ons tegen met groote bakken aan een draagstok over den schouder: daarin is zijn koopwaar, die hij onder het gestadig roepen van „*dendeng*” rondvent. En wat is nu *dendeng*? Dat is buffelvleesch, 't welk eerst gezouten, in smalle reepjes gesneden en dan in de zon gedroogd werd. Een schotel met rijst, een paar vruchten en een weinig *dendeng* vormen te zamen een volledigen Javaanschen maaltijd.

Wij wenden nu onze schreden naar dat gedeelte van de rivier, waar de inrichtingen voor de Marine gevonden worden. Ziet eens, daar hebben we een vierkanten grooten ijzeren waterbak, van een paar schuiven voorzien. Pas is daar een schip in opgenomen: de deuren zijn weer dicht gemaakt, en straks wordt het water weggepompt. Dan staat het schip op het droge, en het kan nauwkeurig nagezien en zoo noodig hersteld worden. Zulk een inrichting heet een drijvend dok, en wie er een zien wil, behoeft daartoe juist niet naar Indië te gaan: hij kan te Vlissingen ook terecht.

Van alle kanten hooren wij hamerslagen, en in lange rijen scharen zich hier loodsen en werkplaatsen, deels aan het gouvernement, deels aan bijzondere personen toebehoorende. Zoo hebben we hier een fabriek van stoomketels, waar negenhonderd, verderop een fabriek van machinerieën voor de suikerfabrieken, waar vijfhonderd werklieden bezig zijn. En, wat wij vooral niet zouden verwacht hebben, bijna allen, zelfs de opzichters, zijn Javanen. Van nature heeft de inlander een afkeer van fabriekarbeid, maar, als men er eenmaal in geslaagd is dien tegenzin te overwinnen, dan bevalt het hem wel. Ofschoon hij in het algemeen niet zooveel doet als een Europeaan onder dezelfde omstandigheden, laat zijn bekwaamheid weinig te wenschen over; er zijn er ook, die een hoog daggeld verdienen. Voor zijn gezondheid is het werk in de fabriek niet nadeelig; wij treffen werklieden aan, die vijftig jaar dienst gedaan hebben. Diezelfde lieden, die als koelies een kommervol leven leidden, zijn nu tot een zekeren staat van welvaart geraakt, en zouden niet gaarne tot hun vroegeren toestand terugkeeren.

De werktijd duurt gewoonlijk 's morgens van zes tot elf uur, en 's namiddags van half een tot half vijf.

De gelijknamige residentie, waarvan Soerabaja de hoofdstad is, biedt, vooral in het zuidelijk deel, waar de grond bergachtig is en door vele rivieren wordt besproeid, vruchtbaar bouwland aan, waarvan op uitnemende wijze partij wordt getrokken.

Daar het ons nu in de stad heel goed bevalt, en wij er wel eenige dagen willen vertoeven, zullen wij voorloopig hier ons hoofdkwartier vestigen, om nu en dan kleine uitstapjes naar buiten te doen. Wij zullen dan gelegenheid hebben om op ons gemak kennis te maken met den landbouw op Java: 't wordt toch tijd dat wij te weten komen, wat er zoo al wordt geteeld, en hoe dat in zijn werk gaat.

Dewijl, gelijk wij reeds hebben gezegd, de rijst het voornaamste voedsel van de Javanen, en ook een handelsartikel van belang is, willen wij ons daar het eerst mede bezighouden.

19. DE RIJSTCULTUUR.

We zijn alweer vroeg in de kousen. Pas is de zon op, en wij stappen welgemoed voort. Op die manier kunnen wij best een uurtje wandelen, eer het zoo warm wordt dat de tocht te vermoeiend zou zijn.

We gaan het Zuiden in. Onze weg voert ons langs liefelijke landhuizen door Europeanen bewoond, afgewisseld door groepen vruchtboomen, waaronder de hutten der Javanen zich bijna aan onzen blik onttrekken. Na een poos gewandeld te hebben, gaan wij voor een dier huisjes, onder de schaduw van een tamarindeboom, wat uitrusten: de vriendelijke bewoner komt buiten en biedt ons vruchten aan, die wij met smaak nuttigen.

Weldra komen wij aan een vlakte, in veldjes afgedeeld, waarover een goudgele tint ligt verspreid, en waarop hier en daar de inboorlingen aan het werk zijn. Dat zijn de

rijstvelden. Het gewas is thans rijp, en de inzameling begonnen.

Zoo oppervlakkig beschouwd, heeft een rijstveld wel icts van een tarwe-akker bij ons. Maar de oogst geschiedt heel anders. Er wordt geen sikkel gebruikt, en de halmen worden niet bij den grond afgesneden en tot schoven gebonden. De Javaan/snijdt de aren één voor één kort bij den top af, met een klein seherp werktuig: vrij treuzelig, niet waar? Inderdaad, het kon wel wat gauwer: maar de inlander heeft, moet gij weten, voor de rijst, zijn voornaamste voedster, zekeren godsdienstigen eerbied: hij mag er volstrekt niet ruw mede omgaan, en slechts één aartje te gelijk afsnijden. Op die wijze gaat wel veel tijd, maar denklijk weinig rijst verloren.

De rijst is eigenlijk een moerasplant, en heeft dus zeer veel vochtigheid noodig. Daarom moeten de rijstvelden tot aan den bloeitijd onder water staan. Zulke velden worden *sawah's* genoemd. Het zaaien geschiedt in het begin van den regentijd, die ten Zuiden van den evenaar, dus ook op Java, omstreeks October invalt. Op kleine bedden worden met den vinger in den slijkerigen bodem gaatjes gemaakt, waarin gansche aren worden nedergelegd. Als de plantjes een hoogte van vier of vijf decimeter hebben bereikt, worden zij op de velden overgebracht, welke arbeid veel handen vereischt, en zoowel door vrouwen als door mannen wordt verricht.

Het best gedijt de rijst op glooiende terreinen, in de nabijheid der bergstreken, waar talloze riviertjes den bodem besproeien en het water overvloedig voorhanden is. Dan wordt het veld in akkertjes afgedeeld, elk omgeven door een dijkje om het water tegen te houden. Maar ook op de hellingen der bergen vindt men veel rijstvelden. Het water dat bij felle regens naar beneden stroomt, wordt daar in zijn loop belemmerd door aarden of steenen dijkjes, van afstand tot afstand, evenals de treden van een reuzentrap tegen den bergwand geplaatst.

Omstreeks half Juni wordt het gewas rijp. Eenigen tijd vroeger heeft men het water laten wegvloeien en nu ge-

Fragment van het werk de vrouwen met het rijstmeisje

schiedt de inzameling algemeen op dezelfde wijze die wij thans aanschouwen.

De lange stengels, die op het veld zijn overgebleven, worden somtijds verbrand, maar meestal ondergespit of geploegd. Andere bemesting wordt onnoodig geoordeeld, dewijl met het nederstreamende water zooveel verrotte plantstoffen naar beneden vloeien, dat de bodem zijn greekracht behoudt; daarenboven wordt door den rijstbouw de grond niet spoedig uitgeput.

Is nu gelijk op de berghellingen, steeds veel water aanwezig, dan kan na den oogst terstond op nieuw gezaaid worden. Winterkoude toch kent men daar niet, 't is altijd nagenoeg even warm, en de eenige wisseling van jaargetijden is de overgang van regen tot droog weer, en omgekeerd. Maar meestal heeft men slechts één oogst per jaar.

Ook in droge, boschachtige streken wordt rijst geteeld, maar deze geeft dan veel geringer besot en is ook niet zoo goed. De boomen worden dan zoowat uitgerooid of bij den grond afgekapt, en men steekt met een stok gaatjes, waarin eenige korrels worden gelegd. Zulk een rijstveld heet een *gaga*, of, wanneer er wat meer zorg aan is besteed, een *legal*.

De rijstvelden zijn veelal geen bijzonder eigendom, maar het gemeenschappelijk bezit van de gansche bevolking van een *desa* of dorp. Ieder jaar worden in een vergadering van deelgerechtigden de gronden verdeeld, en ieder houdt zich dan bezig met het stuk dat hem is toegewezen. In vele residentien evenwel bestaat particulier grondbezit, ongeveer zooals bij ons.

Veel gereedschap hebben de Javanen voor hun rijstbouw niet noodig. Hun spaden verschillen niet veel van de onze; hun ploegen zijn vrij lomp, en bestaan slechts uit een brok hout met een puntig stuk ijzer er aan. Zij worden door een of twee buffels door den drassigen akker getrokken. De grond wordt gelijk gemaakt met een soort van egge, slechts van één rij houten tanden voorzien.

Laat ons nu eens zien wat er verder gebeurt met de *paddi* (rijst in den halm) nadat zij is afgesneden en in bosjes gebonden.

1. De plog geteelt jaar in jaar niet bijna denzelfden duur
aanlang; de Javaansche plog is dan ook niet geschikt
om de grond te doorwerken. Ploegen gewone met de
aanbevolen plog en betere bemesting (landbouwkundige
school te Buitenzorg) waren oorzaak dat de opbrengst
per Boker = 0,75 het driemaal zoveel bedroeg als gewone.
Lgt. —

2. Bij een legal wordt het aard doorploegd op éénen en gelegd.
en verbrandt den bijna denzelfden staat als de *gaga*.

3. Een spade gebracht de Javanen niet, maar wel de paf al.
Het mes heeft bijna dezelfde vorm, doch als de spade,
doch is de heft kleiner; de steel is de Indische aan
bevestigd, dat het met het mes een hiel vormt van 60°.
Het met werking staat de landbouwer de aarde los, maar
van groen geen spade is.

Des avonds draagt ieder hetgeen hij of zij dien dag heeft ingezameld, naar huis. Bij elke hut staat een groote bak, waarin de oogst wordt nedergelegd. Alle dagen wordt door de vrouwen zooveel gestampt als men voor gebruik noodig heeft, en alleen dan, als er wat geld noodig is om de laudrente — een soort van belasting waarover wij later zullen spreken — te betalen, of om het een of ander te koopen, ontbolstert men wat meer, om het naar de markt te brengen. Dat stampen geschiedt in een uitgebreid blok, door middel van een dikken stok.

Eer wij van den rijstbouw afstappen, moeten wij nog met een enkel woord spreken over den metgezel van den Javan bij zijn veldwerk, den buffel of karbau, ook wel „wateros” genoemd. Hij is iets grooter dan ons rund, gewoonlijk donker leikleurig, somtijds licht vleeschkleurig, zelden wit. De haren zijn zoo dun, dat hij bijna kaal is. Een touw wordt door de neusgaten gestoken en aan de horens vastgemaakt: daaraan wordt een tweede gebonden, dat als teugel dient. Gewoonlijk is de karbau zoo tam, dat een kind hem drijven kan. Zonderling is het, dat hij het gezicht van een Europeaan niet goed schijnt te kunnen verdragen: hij wordt dan boos en begint door de neusgaten te blazen. Hij is sterk, maar kan den arbeid niet lang achtereen volhouden: voor den ploeg of *pedati* (buffelkar) loopt hij met langzamen tred. Zijn neam wateros heeft hij daaraan te danken, dat hij zich gaarne in poelen, vijvers of moerassen rondwentelt of zich zoo diep daarin verbergt, dat alleen zijn neus en oogen zichtbaar zijn. Als de inboorlingen met een lading koopwaren in hun *pedati's* op reis zijn, houden zij des nachts daar halt, waar de karbauen gelegenheid vinden om zich op die wijze af te koelen: waar deze niet van nature aanwezig is, heeft men niet zelden een kunstmatigen vijver aangelegd.

Bij de woning van den inlandschen landbouwer vindt men een buffelkraal, waar de dieren des nachts en op het heetst van den dag worden opgesloten. 't Is slechts een vierkante ruimte, door stevige boomtakken afgeschut, en de vloer is bedekt met een slijklaag van eenige voeten hoogte, waarin de buffels zich wentelen kunnen. Tegen den avond

? angstig. — strekt zijn kark, stukt de kop vooruit, zendt zijne
grote hoornen op de rug liggen; tradert een Europeaan
heen, dan schuift hij in gesticuleerde angst.

De kark leent af aerd, die het dier op zijn hals heeft
voor het renten in ten middelpunt, de velleuende om hem
gedurende het werk te binden voor de tette.

wordt er een vuur aangestoken, om door den rook de zwermen muskieten te verdrijven, die er gestadig op uit zijn om het menschen en dieren zoo lastig mogelijk te maken. Men voedert de buffels niet op stal: over dag, in den tijd dat zij niet behoeven te werken, stuurt men ze onder opzicht van een jongen in de gemeenschappelijke weide, die dikwijls niets anders is dan een stuk onbebouwd grond, of wel in de sawah's, waar de paddi pas is afgesneden, en waar zij zich dan aan de stengels te goed doen. -

Een paar buffels is meestal het voornaamste deel van de bezitting eens Javaans, en het verlies van een dezer dieren is voor hem een groote ramp. Ook is hij zeer aan hen gehecht: hij beschouwt ze als het ware als een deel van zijn gezin, en het zal niet licht bij hem opkomen, zijn karbauwen te mishandelen. *Zus. d. 26 d. 6. al. 1870.*

20. EEN INDISCH WOOD.

Daar, waar bij toenemende bevolking de bodem meer en meer in bebouwing wordt gebracht, opdat een schat van boom- en veldvruchten de belooning zij voor den vlijtige, daar verdwijnen natuurlijk van lieverlede de bosschen. Vandaar dat men ze op Java lang zoo menigvuldig niet aantreft als op Sumatra en Borneo.

Grootsch en indrukwekkend is de aanblik van zoo'n woud. Geen menschenhand heeft zich nog uitgestrekt, om den verbazenden plantengroei te regelen; zelden dringt een reiziger of natuuronderzoeker daarin door, en dan nog bepaalt hij zijn tochten tot de buitenste gedeelten, omdat het doordringen in die dichte massa's van gewassen met de grootste moeielijkheden vergezeld gaat. Nergens vindt men paden, of het moest zijn dat kort geleden een groep zware dieren, zooals op Sumatra olifanten, op Java neushoornieren, bij het zoeken naar een nieuwe drinkplaats zich met geweld een nauwen doortocht had gebaad, hetgeen niet dikwijls het geval is, aangezien deze viervoetige bewoners der wildernis zich liefst daar ophouden, waar zij zich met meer

*met de groene bladen en stengels van de djagong
af maai.*

gemak kunnen bewegen, en een reis door het bosch zelfs hun krachten te boven gaat. De stammen der eeuwenoude boomen raken met hun oppervlakte schier aan andere stammen; of van de takken eens booms schieten dikke wortels naar beneden, die, nadat zij den bodem hebben bereikt, daarin dringen en aan nieuwe boomen het aanzijn geven, terwijl de weinige ruimte, die de koningen des wouds nog hebben overgelaten, ingenomen wordt door heesters en slingerplanten en kruipgewassen van honderderlei soort, het oog verrukkende door een pracht van bloemen, en vaak de liefelijkste geuren in het rond verspreidende. Op de overblijfselen van vergane planten stapelt zich een nieuwe laag, even krachtig als die, welke haar thans voedsel toevoert, voorheen is geweest, — en zoo gaat dat voort, altijd voort, totdat eenmaal de mensch er zich van meester maakt, het bosch ontgint, de boomen velt, en de rijkdommen, die thans niemand van dienst zijn, tot zich zal trekken. Nu kan men zich nauwelijks met de bijl een kort pad maken in de woestenij; eenmaal wellicht zal ook hier het oog rusten op vruchtbare akkers en welige boomgaarden.

Hier, in dit woud, zoo uitgestrekt, dat men, al ware het door gebaande wegen gesneden, dagen zou noodig hebben om het eind er van te bereiken, hier vertoont zich het wonder, dat lente en herfst ineenvloeien. Aan denzelfden boom aanschouwt men rijpe vruchten en ontluikende bloemen tegelijk; waar de bladeren afvallen, schieten onmiddellijk nieuwe loten te voorschijn; en de geur van geopende bloemkronen vermengt zich met de uitwaseming van rottende plantendeelen. Een koele, vochtige luchtstroom waait ons tegen, want de zonnestralen, hoe fel zij ook branden tusschen de keerkringen, zijn niet bij machte haar volle kracht tot op den bodem te doen doordringen, terwijl de dampen, die van den grond zich verheffen, door het bladerendak worden tegengehouden.

Men zou een gansch boekdeel kunnen vullen met een beschrijving van al de voorwerpen, die het woud te zien geeft: het spreekt dus vanzelf, dat wij ons slechts voor een oogenblik met enkele bijzonderheden kunnen bezighouden.

Reeds de toegang tot het woud is uiterst moeilijk. De reiziger heeft de laatste dorpen, verschoien onder geboomte en omgeven door uitgestrekte rijst- of maïsvelden, achter zich gelaten. Hij is de bebouwde streken voorbij, en voor zich ziet hij nu een uitgestrekt terrein, bedekt met hard gras, ter hoogte van bijna vier voet, van een doodsche, dofwitte kleur. *Alang-alang* heet dit gewas, en het kost een zware inspanning, de vlakte die het bedekt, door te trekken; gezwegen nog van het gevaar dat er aan verbonden is, omdat juist hier zich vaak tijgers verschuilen, die vreeselijke bewoners van Java's en Sumatra's wildernissen. Verderop, terwijl de bodem rijst, wordt het niet beter, want nu komt men aan een dichte massa riet, hoofdzakelijk *bamboe*. Dit gewas groeit in stoeien, gevormd door stengels van wel 15 meters, die recht opschieten en in bevallige pluimen eindigen. De stekelachtige bamboe-doeri, die ook wel om tuinen wordt geplant en dan een ondoordringbare schutting vormt, moet in nuttigheid ver onderdoen voor het gewone bamboeriet, hetwelk over gansch Oostelijk Azië is verspreid, en tot verschillende doeleinden wordt gebezigd. Gespletten en platgeperst, vormt het de grondstof waarvan de inlanders de wanden hunner woningen vervaardigen; een bamboe-stengel dient hun tot mast voor hun lichte vaartuigen, een kleinere wordt gebezigd als steel aan hun lans, terwijl onderscheiden voorwerpen van dagelijksch gebruik van bamboe zijn gemaakt. Wanneer het aan de buitenzijde wordt gebrand, is het zoo hard, dat het in oude tijden, vóór het ijzer daar gebruikt werd, dit metaal in veel opzichten verving.

Nadat hij zich met het kapmes een weg heeft geboand door het bamboe heen, komt de reiziger aan den zoom van het eigenlijke woud, dat meestal tegen de helling van een berg opklimt, en eerst daar eindigt, waar de spits boven het groen uitsteekt. Met bewondering glijdt ons oog omhoog langs de slanke gestalten der palmen, ware boschreuzen, wier schubachtige stam niet is vertakt, maar onmiddellijk de bladeren draagt. Die bladeren zijn zeer groot: zij gelijken in gedaante op reusachtige vederen of op waaiers; de jongste vormen boven een soort van kool, die gegeten kan worden. De palmen bereiken niet zelden eene hoogte van 25 meters;

De scherpe droog. bladen worden dikwijls gebruikt
in handen.

25. 16. de bamboe (laten).

De pelspre; soms wordt de gesplette bamboe in elkaar
verlochten, en dient dan tevens tot wanden der huizen.
Spraak van leem of kalk geformd wordt.

De vrommers, drinkbakken, spaarpotten, muzikinstrumenten
(zinsing), fluiten, zitbank en zwetbanken vervaardigen,
Eijerkraken, maten enz.

In blad 85 de vrom
Het hout wordt door de blaasbuis bereikt men palmsteng,
Ducker, arjen. de hout zelf bevat een zachte zaak en
supponerende holl, ongeveer twee een zaak alghol, de eigthof
waarschijnlijk is de hout
van leyde, drinkbekken, enz.
De vrommen hand vrommen, fakkels, vrommen
kwesten enz.
De bladeren worden gebruikt tot dekking of vrommen der
vrommen, of vrommen tot vrommen van vrommen of vrommen,
vrommen vrommen de vrommen de bladen by elkaar gebonden
tot vrommen. De vrommen is tot vrommen vrommen. De vrommen vrommen
vrommen het vrommen tot vrommen of vrommen vrommen of vrommen vrommen

en in den ganschen Indischen Archipel treft men wel 100 soorten aan. *Zij versieren het 2 looo del. boom de zw. f*

Nevens deze sieraden der heete gewesten verheft zich de reusachtige *waringin* of Indische vijfgeboom. Deze koning der wouden wordt ook door geheel Indië alleenstaande aangetroffen: bijna in ieder dorp en op vele pleinen in de steden kan men hem bewonderen. Daar verzamelen zich dan, onder zijn breede kroon, de dorpelingen, om de avondkoelte, te genieten: zelfs dragen zij hem een soort van vereering toe, zoo groot, dat niemand het zal wagen hem te beschadigen.

Hier in het bosch kan hij zich, uit gebrek aan ruimte, zoo niet uitbreiden als wanneer hij alleen staat; is dit laatste het geval, dan krijgt hij een ontzaglijken omvang. Men waant, hem van verre bespeurende, een groep boomen te zien: nabij gekomen, bemerkt men dat de takken wortels naar beneden uitzenden, die als het ware nieuwe stammen vormen maar toch met den moederstam verbonden blijven. Soms gebeurt het, dat hij zijn wortels in een rotsblok dringt, met zulk een kracht, dat de steen tot puin, eindelijk tot stof wordt vergruisd.

Verder trekken nog andere boomsoorten onze aandacht, te veel om ze op te noemen; onder anderen de ebbenboom, welks glanzend zwart hout zeer bekend is. Ginds treffen wij ook boomen aan, die òf oude bekenden in ons geheugen terugroepen, zooals eiken en kastanjes, of andere, die in de zuidelijke landen van ons werelddeel voorkomen, zooals laurieren.

De Javaansche eiken gelijken slechts weinig op de onze. daar hun bladeren een gaven rand hebben, en niet gelijk die van het Noorden, zijn gelobt.

Onder de talloze slingerplanten, die de tussenruimten der boomen vullen, en het woud alzoo tot een ondoordringbare massa maken, moeten wij vooral letten op de *rotan*, een gewas dat tot de palmen behoort, en eene lengte van wel 500 voet kan bereiken. 't Is betrekkelijk zeer dun, en als er de bladvezels zijn afgestroopt blijft er een harde stengel over die, gedroogd zijnde, geel van kleur is, en onder den naam van rotting in den handel voorkomt. De dunste soorten heeten bindrotting om het gebruik dat er van gemaakt wordt.

f het aeldangot van de Straatpleaten.
f ook wel heilige boom de wouten zijn overrijge van
pendelende offers -

't Is zeer stil in het bosch. Zoolang de zon hoog aan den hemel staat, doet geen enkel geluid de aanwezigheid van levende wezens bespeuren: alleen het geklater van vele beekjes doet zich in de verte hooren. Doch straks neigt de zon ter kimmén, dadelijk daarop zal het geheel duister zijn. Dan vangt het geheimzinnig concert der woestijnbewoners aan.

Om met de grootste dieren van den Indischen Archipel kennis te maken, biedt het bosch slechts zelden gelegenheid aan; deze toch hebben ruimte noodig om zich te bewegen, en zooals reeds gezegd is, wordt die hier niet gevonden. Daarentegen ontbreekt het niet aan *apen*, die in de hooge toppen der boomen elkander met hun vroolijke kluchten en zonderlinge capriolen vermaken. Het meest treffen wij een kleine grijze soort van meerkatten aan, die bij gansche troepen tusschen de stammen der boomen met luchtwortels haar gymnastische oefeningen houden, maar zich niet ver van de zeekust verwijderen, daar het strand haar meest geliefdskoosd voedsel, weekdieren en krabben oplevert. De luidruchtigste muzikanten zijn de *gibbons*, die, met hun lange armen zwaaiende, den omtrek van hun alles behalve aangenaam geschreeuw doen weergalmen. Verder merken wij nog de spookdieren op, een soort van halfapen, die des nachts op de insectenjacht gaan, doch zeer traag zijn in hun bewegingen. De inlanders koesteren voor dit dier een bijgeloovige vrees, die zij echter wel mogen laten varen, want het spookdier is geheel onschadelijk, hoewel zijn naam wel eenigszins met zijn uiterlijk in overeenstemming is.

Als de toenemende duisternis ons niet belette, de overige gasten in de toppen der boomen te onderscheiden, zouden wij nog een groot aantal *eekhorens* ontdekken, iets grooter dan de ons bekende soort, maar niet minder vlug en levendig. Nu en dan suizen ons ook troepen vledermuizen voorbij, waarvan de Oost-Indische eilanden verscheidene soorten rijk zijn. De merkwaardigste onder die allen is de *kalong* of *vliegende hond*: zijn vleugels hebben, uitgespreid zijnde, een breedte van wel vijf voet, en hij is zeer gevreesd, wegens de verwoestingen, die de talrijke troepen dezer dieren des nachts in de tuinen aanrichten. Over dag zou men hen voor een soort van boomvruchten aanzien, want dan hangen zij ge-

? Tsch niet de beruchte Fontianak.

— niet (zij hebben de gracht van een zat)

woonlijk, in hun vlieghuid gewikkeld, en met den kop naar beneden, aan de takken te slapen: welke houding hun zeker het gemakkelijkst valt.

Ook omlaag is er vrij wat beweging gekomen. Gansche troepen ratten? en muizen hebben hun zwerftochten aangevangen, en, als 't ons een beetje tegenloopt, kunnen wij ook een ontmoeting hebben met den zoogenaamden stinkdas. Wij mogen ons verheugen, als dit dier ons ongemerkt voorbij gaat, want, inzonderheid als hij in nood verkeert, scheidt hij een kwalijk riekend vocht af, zoo scherp, dat een enkele droppel, op onze kleederen gespat, voldoende is om ons dagen lang een afschuwelijken reuk mede te deelen.

Een Indisch woud is ongemeen rijk aan vogels. Wel zijn deze niet merkwaardig om hun gezang, want, op enkele uitzonderingen na doen zij slechts een schel geschreeuw of getjilp hooren; doch dit gemis vergoeden zij door wonder-schoonen vederentooi. De prachtige paradijsvogels en de bontgekleurde papegaaien treffen wij hier niet aan: om die te vinden moeten wij de meer oostelijk gelegen eilanden bezoeken; daarentegen ontmoeten wij hier fraaie wilde pauwen, boschhoenders en fazanten. Een heel aardige vogel is de *beö*, zwart van kleur met een fraaie blauwen weerschijn, waartegen de hoogge kraag sierlijk afsteekt. Hij is ongeveer zoo groot als onze ekster, en, evenals dezen, kan men hem gemakkelijk leeren praten.

Dat het dichte loover, 't welk den bodem der bosschen bedekt, aan talrijke slangen tot schuilplaats verstrekt, zal ons zeker niet verwonderen. Op Java zijn zeer veel adders, en ook brilslangen? worden er ruimschoots aangetroffen. De beide genoemden behooren tot de giftslangen. Een niet venijnige slang, die daarentegen ontzag inboezemt door haar grootte. — zij wordt over de 20 voet lang — is de *python*, die in haar kronkelingen zelfs groote dieren, zooals herten, kan doen sterven.

Het zijn niet alleen de slangen, die het woud tot een min aangenaam verblijf maken: de klasse der insecten heeft er eenige vertegenwoordigers, die voor den mensch zeer lastig kunnen zijn. Zoo is er een soort van kleine diertjes, iets grooter maar veel nijdiger dan onze muggen, die in

*Naja tripudians.
zie Veth. Java I
pag. 223.*

Indië als een ware landplaag zijn te beschouwen, de *musketen* namelijk. In de bosschen gonzen zij in zwermen om u heen, en steken waar ze u maar raken kunnen: maar ook in bewoonde plaatsen treft men ze aan, onvermoeid loerende op het bloed van haar slachtoffer. Een enkele muskiet, achter de gordijnen van een legerstede zich ophoudende, is in staat om voor een ganschen nacht het slapen te beletten, en het mooiste is nog, dat zij bij voorkeur zich vergasten op het bloed van Europeanen, vooral van hen die pas in Indië zijn gekomen.

Millioenen termieten of witte mieren zwermen in het bosch langs den grond. Zij hebben zich tot taak gesteld al wat hout is te vernietigen: alleen de hardste soorten of die welke een sterken geur verspreiden laten zij onaangeroerd. En die liefhebberij oefenen zij niet alleen uit op onbewerkt hout: zij dringen ook in woningen, in schepen, en vernielen in korten tijd de hechtste timmerwerken. Uiterlijk bespeurt men daar weinig van, want zij graven gewelfde gangen, met een modderachtige stof gevuld, onder de oppervlakte van het hout: doch een enkele stoot is dan voldoende, om het tooneel harer verwoestingen geheel ineen te doen storten. Slechts bij een nauwkeuriger beschouwing ziet men die gangen soms aan een kleine verhooging van de houtvlakte.

Nog trekken onze aandacht de menigte groote spinnen die in het bosch gevonden worden. Er zijn er bij, zoo groot, dat zij zelfs kleine vogeltjes tot haar buit kiezen, voor den mensch zijn zij echter niet gevaarlijk. Dat is wel het geval met een nog grootere soort van dieren, insgelijks tot de klasse der spinnen behoorende, *de scorpioenen*, leelijke langwerpige beesten, die met den staart steken: de toegebrachte wond zwelt op en veroorzaakt veel pijn. Eveneens onaangenaam is de kennismaking met een diertje, welks aanwezigheid eerst wordt bespeurd als het te laat is: een op het land levende bloedzuiger, die zich onverhoeds op uw lichaam hecht en dan dadelijk, zonder dat een geneeskundige het hem heeft opgedragen, zijn taak begint. Groot ongerief hebben somtijds de inlanders daarvan, omdat zij meest blootsvoets gaan en door weinig kleederen zijn

Strandplaatsen.

Niet te vergeeten de duigendpaat, wiens heet denge
aankomst veroorzaakt.

Daarom geen melding gemaakt van de tyger, paard,
boskatt, herten, waarmede het diergenheit, wilde
duigen, wilde vanden, en

bedekt. Ook paarden randen zij aan, en niet zelden ziet men deze dieren met bloedstrepen als bezaaid, ten bewijze dat zij een aanval hebben moeten verduren.

Na dezen vluchtigen blik op het woud en zijn voornaamste bewoners, stappen wij van dit onderwerp af. Schoon is de natuur in haar ongevormden staat, maar schooner nog zal de aanblik zijn, wanneer de mensch meer en meer haar schatten zich toeëigent, en de wildernis zal hebben doen verkeeren in een bron van welvaart.

21. EEN WELDOENER DER JAVANEN.

Toen wij een kijkje genomen hebben in het uitgestrekte bosch, misten wij daar den boom, die veelvuldig bij de woningen der inlanders wordt aangetroffen. Wij bedoelen den kokospalm of klapperboom, die in onderscheiden soorten op bijna alle eilanden van den Indischen Archipel voorkomt. Wij behoeven dus niet lang te zoeken om kennis met hem te maken.

De gewone klapperboom tiert het weligst aan de stranden, maar ook in de binnenlanden wil hij goed wassen: het best op lage en vochtige gronden. Hooger op heeft hij langen tijd noodig eer hij vruchten draagt, hetgeen in gewone omstandigheden vijf à zeven jaren duurt. Waar het klimaat al te koel wordt geeft hij slechts kleine, onrijpe of in 't geheel geen vruchten.

De kokosnoten kent gij vermoedelijk wel: stelt u nu voor, dat er een dertigtal van die groote dingen, die, zoo zij rijp zijn en wanneer zij nog in het groene omhulsel zitten, den omvang van een manshoofd hebben, aan een slanken boom groeien, die somtijds een hoogte van meer dan 70 voet bereikt, — dan krijgt ge er nog al eerbied voor, niet waar? Aan de kruin ziet gij geen takken, maar groote samengestelde bladeren; de bladsteel is een lange, houtige schacht, waaraan gelijkstandig de drie voet lange, smalle blaadjes zitten. De klapperboomen worden geplant in de nabijheid der woningen, in boomgaarden; in het wild

komen zij niet voor. Het gansche jaar treft men er vruchten aan.

Het is haast onmogelijk te zeggen, op hoevelerlei wijzen de Javanen uit den kokospalm nut trekken: wij zullen ons daarom naar tot het voornaamste bepalen.

De top draagt een soort van kool, die gegeten wordt; dan kan alleen geschieden als de boom geveld moet worden, want hij sterft na het afsnijden van dat gedeelte.

De bast van den boom, grauw van buiten, roodbruin, van binnen, en van boven tot onder voorzien van ringen, die den stam geheel omvatten, wordt gebezigd om er touw mede in te wrijven, ten einde het beter tegen water bestand te maken.

Het hout van den stam is los, en zelfs als brandhout weinig waard: de wortels worden soms door de inlanders als geneesmiddel gebruikt.

Het belangrijkste zijn de vruchten. De bruine bolster heeft aan de binnenzijde donkere, vezelachtige draden, die gebruikt worden tot het vlechten van touw, watten en vloerkleden. Ook maakt men er het *vuurtouw* (tali-api) van, dat menigvuldig bij Europeanen en aanzienlijke inlanders wordt gebezigd om er sigaren mede aan te steken. Een der jongste bedienden is belast met de zorg, het steeds in gereedheid te houden, hetgeen een vrij gemakkelijk baantje is, want het vuurtouw vonkt voort als een lont tot het einde toe. Ook wordt een stuk van den ganschen bast met vezels en al zoo gesneden, dat het een kwast of boender vormt. De houtige bast wordt op vele Indische eilanden glad gemaakt en tot verschillend vaatwerk gevormd.

Als de vrucht ongeveer half rijp is, bevat zij een lekker, frisch en verkoelend vocht, dat veel gebruikt wordt. Is zij volwassen, dan heeft zich aan de binnenzijde, ter dikte van omstreeks drie duim, de witte pit gevormd, die eetbaar is, en geraspt in allerlei gebak en andere spijzen wordt genuttigd. Wanneer het vocht, dat door uipersing van de pit wordt verkregen, gekookt en afgeschuimd is, heeft men de bekende klapper-olie, die de Javaan als zijn boter beschouwt en waarmede zijn meeste spijzen worden toeberaid. Diezelfde olie wordt door velen voor de verlichting gebruikt, en vormt

alzoo een handelsartikel van beteekenis. In Europa dient zij vooral tot het maken van zeep en pomade.

Zou er wel één boom op aarde zijn, die van zoo veelzijdig nut is? En verdient daarom de klapperboom niet den naam, dien wij hem in ons opschrift gegeven hebben?

Een andere soort van palmen, de areng-palm, geeft geen eetbare vruchten, doch levert een sap, *sagoeweer* geheeten, versch een aangename maar bedwelmende drank, en waaruit ook een scherpe azijn wordt bereid. Men verkrijgt het op de volgende wijze: de bloesem zit in een hulsel, een sbort van zak; wanneer hij daaruit te voorschijn treedt, maar nog gesloten is, wordt hij afgesneden, en dan vloeit het verlangde vocht uit den stengel

Nog van een anderen boom, dien wij in het woud niet gevonden hebben, moeten wij met een enkel woord spreken, van den djati-boom namelijk. Hij groeit wel in het wild, maar dan verdringt hij alle andere gewassen in zijn nabijheid, zoodat hij meester blijft van het terrein en alzoo alleenstaande boomgroepen vormt. Daarenboven wordt hij in groote menigte langs openbare wegen en in geregelde aanplantingen aangetroffen.

De djati-boom is geen vruchtboom: hij wordt gekweekt om zijn hout, dat hard en glanzig is, en zoowel als timmerhout als tot brandstof wordt gebezigd. Sommige stammen zijn zoo hoog en zwaar, dat men er balken van meer dan zestig voet lengte van verkrijgt. Vooral voor scheepsbouw is het hout uitnuntend. Aan de inlanders worden door het gouvernement bosschen aangewezen, waarin zij klein hout mogen kappen voor huiselijk gebruik of tot het vervaardigen en herstellen hunner karren. De wielen der buffelkarren (pedati's) zijn gewoonlijk slechts eenigszins afgeronde schijven van een djati-boom. Een groote hoeveelheid hout wordt ook tot hontskool gemaakt, die op Java, inzonderheid in de suikerfabrieken, veel wordt gebezigd.

Deze boom is een gedeelte van het jaar zonder bladeren, zoodat hij te midden van den bestendigen zomer het beeld van den winter vertoont.

geest - bedwelmen

22. DE KOFFIETEELT.

~~~~~

Hebben wij onder de voortbrengselen van onze Oost den voorrang moeten toekennen aan de rijst, omdat deze het hoofdbestanddeel is van de volksvoeding in Indië, — de tweede plaats behoort ontegenzeggelijk aan de koffie, het voornaamste handelsartikel.

Ongebrande koffieboonen kent gij zeker wel. Nu, in dien toestand worden jaarlijks millioenen ponden aangevoerd, in openbare veiling gebracht, en vervolgens van Amsterdam of Rotterdam, ook wel van Schiedam of Dordrecht, in alle richtingen heinde en ver verzonden. Die boonen, — op het eerste gezicht zou men ze halve boonen noemen, maar dat zou toch mis wezen, — zijn de zaden van een fraaijen, vrij lagen boom, welks hoogte de 5 meters maar weinig te boven gaat.

Ofschoon de Java-koffie niet de beste is die in onze bezittingen wordt geteeld, is toch op genoemd eiland de cultuur het belangrijkste, omdat zij zich over bijna geheel Java heeft uitgebreid. Zelden kan men er lang achtereen reizen, zonder op nieuw koffietuinen aan te treffen, die zich vaak verscheiden palen ver uitstrekken.

Laat ons eerst eens zien hoe zulk een tuin wordt aangelegd.

Om een stuk boschgrond voor de koffieteelt geschikt te maken, moeten de boomen natuurlijk eerst worden uitgerooid en weggevoerd: doch, dewijl de koffieboom wel een flinke warmte noodig heeft, maar toch ook schaduw behoeft, laat men niet zelden de zwaarste stammen staan om het jeugdige gewas te beschutten. De koffie, op die wijze verkregen, wordt bosch-koffie genoemd. Meer gebruikelijk is het, de oude boomen geheel te verwijderen: ook is het noodig den grond goed om te werken en van alle wortels te zuiveren. Is dat gedaan dan plant de Javaan de stekjes, die verkregen zijn van vroeger uitgezaaide of van afgevallen boonen, op regelmatige afstanden van 8 tot 12 voet. En om te zorgen, dat het jeugdige gewas later geen lommer zal ontberen, worden er te gelijk andere boomen tusschen geplaat, meestal *dadaps*, die veel spoediger volwassen zijn

dan de koffieboom, en alsdan ongeveer tweemaal de hoogte bereiken van deze.

Het zwaarste werk, het uitroeien van boomen, het zuiveren van den grond en het planten, is voorbij: doch daarmee is bij lange na nog niet alles gezegd. Tweemaal, — ééns bij den aanvang, eens bij het einde van den West-moeson of regentijd, — moet de Javaan wieden, alsmede de boomen zelf zuiver houden van insecten. Hij moet ook zorgen, dat bij felle regens het water niet met te groote kracht wegvloeit, omdat in dat geval een gedeelte van den grond mee zou gaan, en evenmin mag het water blijven staan, want de koffieboom bemint een lossen, niet al te vochtigen bodem.

In het derde jaar vertoonen zich de eerste vruchten, en een jaar later heeft men reeds een goeden oogst. De stekjes zijn rechtstammige boomen geworden, met slappe, nederhangende takken, welke laatsten bezet zijn met gladde, immergroene bladeren. Eigenlijk bloeit de koffieboom aanhoudend, want pas is op de eene plaats vrucht gezet, of op een ander plekje komen weer nieuwe bloemen te voorschijn: maar de volle bloeitijd valt omstreeks het eind van September. De bloemen bevinden zich in de oksels der bladeren opeengehoopt: zij zijn sneeuwwit en gelijken wel eenigszins op onze jasmijnen.

In dien tijd leveren de koffietuinen een heerlijk gezicht op: het is alsof het tusschen de frisch groene bladeren gesneeuwd heeft, terwijl daarboven uit de *dadaps* hun kransen, met roode bloesems afgezet, verheffen. De koffiebloem heeft maar een korten duur: na twee dagen is de vrucht gevormd. Deze heeft, om rijp te worden, een half jaar noodig.

De volwassen vruchten hebben, wat betreft de kleur, veel overeenkomst met kersen, maar de middellijn is nagenoeg de helft korter; ook hangen ze niet gelijk deze aan een langen steel en is haar gedaante een weinig langwerpig. Binnen een flauwzoet omhulsel bevinden zich nu twee zaden, somtijds slechts één, groenachtig wit van kleur, met de platte zijden tegen elkander, doch elk omgeven door een dun, taai, perkamentachtig huidje.

Nu worden de vruchten geplukt, alweder een arbeid die veel handen bezig houdt. De ingezamelde beziën worden uitgespreid op platen van gevlochten rijswerk of, zooals in de residentie Pasoeroean, op de aardenvloeren vóór de woningen der Inlanders, om in de zon te drogen; maar bij regen of sterken dauw moeten ze onder dak gebracht worden, dewijl anders de boonen zwart en voor den handel ongeschikt worden. Is het weder gunstig gebleven, dan is na vijf of zes weken het drogen afgehoopen: de vruchten worden nu gestampt in houten vijzels om er de boonen uit te krijgen. Deze worden op nieuw gedroogd, en vervolgens weder gestampt om ze van de huidjes te ontdoen. Dat laatste werk eischt veel omzichtigheid, zonder welke de boonen breken en veel van haar waarde verliezen zouden.

Na een zeker aantal oogsten, hetgeen afhangt van de hoedanigheid van den grond, is de opbrengst der koffiebomen zeer verminderd: men roeit ze dan uit, en geeft aan de gronden, die nu in den eersten tijd niet meer geschikt zijn voor hetzelfde gewas, een andere bestemming. Onophoudelijk worden er daarom nieuwe koffietuinen aangelegd.

Eer wij nu onderzoeken, wat er verder met de koffiebomen gebeurt, moeten wij een blik werpen op de geschiedenis van dit belangrijk product.

Toen onze vaders zich in Indië vestigden wisten noch zij, noch vermoedelijk de bewoners der Indische eilanden, dat er koffie in de wereld bestond. Het vaderland van den koffieboom is Ethiopië in Afrika: van daar werd hij overgebracht naar Arabië, waar het gebruik van koffie zeer algemeen werd. Dit geschiedde op het eind der vijftiende eeuw. Een halve eeuw later raakten de Turken met zijn vruchten bekend en bevriend.

Nog honderd jaren moesten verloop, eer de Westersche volken van Europa koffie begonnen te drinken. De boonen werden aanvankelijk uitsluitend uit Arabië aangevoerd, maar de boom zelf begon zich van lieverlede meer naar het Oosten uit te breiden, zoodat wij hem op het einde der zeventiende eeuw aantreffen op het vasteland van Indië. Toen

brachten de Nederlanders van daar eenige zaden over naar het eiland Java, waar ze in een tuin bij Batavia werden gezaaid, en over het algemeen gunstig slaagden. In 1712 werd hier te lande de eerste Java-koffie aan de markt gebracht.

De Oost-Indische Compagnie begon toen in te zien, dat met dit gewas aanzienlijke voordeelen te behalen zouden zijn. Zij gelastte den aanplant van koffiebomen zooveel mogelijk te bevorderen, en betaalde aanvankelijk den inlanders goede prijzen voor de boonen, waardoor deze gedrongen werden zich op de nieuwe teelt ijverig toe te leggen. Weldra sloeg de Compagnie, om nog grooter voordeelen te behalen, een anderen weg in. Zij ging met de regenten overeenkomsten aan, waarbij dezen zich verbonden door hun onderhoorigen koffie te doen telen, en die, tegen een bepaalden prijs, alleen aan de Compagnie, aan niemand anders, te leveren. De inboorlingen vonden daar een slechte rekening bij, want van de gelden, door de Compagnie uitbetaald, kwam een aanmerkelijk gedeelte den regent ten goede, terwijl een ander gedeelte niet zelden door de ambtenaren werd ingepakt. De Javanen, vooral in de Preanger-regentschappen, waar de beste gronden voor koffie werden gebezigd, leden dus zeer onder den druk die op hen werd uitgeoefend: want vooreerst werden zij gedwongen, in de koffietuinen te werken, zelfs dan, als hun rijstvelden groote behoefte aan arbeid hadden, en ten tweede ontvingen zij voor dien dwangarbeid een zeer onvoldoende betaling. Behoeft het ons dus te verwonderen als wij lezen, dat hier of daar wel eens hongersnood ontstond ten gevolge van de uitbreiding der koffieteelt? Evenwel, de Javaan heeft een onbegrensd ontzag voor zijn vorsten, die hij beschouwt als eigenaars van den grond — en daarbij, de Compagnie had, door de gesloten overeenkomsten om zoo te zeggen het eigendomsrecht van de souverainen overgenomen, en was alzoo de meesteres van den bodem geworden; dat alles maakte, dat de inboorlingen slechts zelden poogden zich te verzetten tegen den last, dien men hun oplegde. Trouw bleven zij de kostbare boonen inzamelen, drogen en stampen, en met hun pedati's (buffelkarren) naar de hoofdplaatsen

brengeu, waar de geurige zaden in pakhuizen werden opgelegd om in rijke ladingen naar Nederland te worden gevoerd.

De wijze waarop tegenwoordig de kofficeogsten voordeel opleveren, komt in vele opzichten met de vroegere overeen. De macht, voorheen uitgeoefend door de Compagnie, berust thans bij den Nederlandschen Staat. Onze ambtenaren wijzen de gronden aan, die zij voor koffie geschikt achten, en nu zorgt het inlandsch bestuur er voor, dat die velden behoorlijk worden bearbeid. De inlandsche Hoofden ontvangen daarvoor een bepaald bedrag, dat afhangt van de opbrengst: de zoogenaamde cultuurprocenten. Het loon, dat aan de Javanen voor hun arbeid wordt uitbetaald, is thans nauwkeurig door de Wet bepaald. In den laatsten tijd beijvert ons bestuur zich om in Indië nevens de nog bestaande gedwongen koffieteelt, de vrijwillige cultuur door particulieren te bevorderen.

Wat de wijze van betaling aan den inlandschen voortbrenger aangaat, zij geschiedt niet in den vorm van dagloon; daarom is zij geheel onafhankelijk van den afstand waarop de koffietuin van zijn *dessa* (dorp) af ligt, welke afstand soms vele uren bedraagt. Bij de levering ontvangt de man thans (sedert 1874) 14 gulden per pikol, (125 Amsterdamse ponden of 61.76 K.G.)

De meeste koffie wordt op Java geteeld, maar ook op de overige groote Soenda-eilanden zoomede op het kleine, maar volkrijke Bali, (ten Zuid-Oosten van Java) komt zij voor. Die van het Noorden van Celébes, (de zoogenaamde Minahassa), wordt voor de beste van geheel Nederlandsch-Indië gehouden. Maar wáár ook geteeld, zij mag aan niemand worden verkocht dan aan het gouvernement, dat den verkregen oogst gedeeltelijk in Indië in veiling brengt, doch grotendeels door tusschenkomst der Handelmaatschappij naar Nederland doet overbrengen en daar verkoopen.

---

23. SUIKER.

Het wordt tijd dat wij onze reis voortzetten. Ditmaal nemen wij plaats in een omnibus die ons zal brengen naar

Pasoeroean, de hoofdplaats van de residentie van denzelfden naam. De weg derwaarts is ongemeen fraai: hij is breed, vast, effen, goed onderhouden, en beschadwd door hooge tamarinde-boomen. Hij strekt zich nagenoeg in dezelfde richting uit als de niet zeer verwijderde kust. Zoover het oog reikt, bespeuren wij rijst- en suikerveiden, terwijl de hooge schoorsteenen die hier en daar boven het geboomte van de dessa uitsteken de aanwezigheid van vele fabrieken verraden. Wij zijn thans in een streek, waar de suikerindustrie op groote schaal gedreven wordt. In de verte steekt de vulkaan Ardjoeno zijn kruin omhoog.

De stad Pasoeroean is een van de fraaiste en levendigste van Java: zij bezit een haven die druk wordt bezocht, en drijft veel handel.

Het voornaamste doel van onzen tocht hierheen is, gelijk reeds door het opschrift wordt aangeduid, de aankweeking en bereiding van suiker gade te slaan. En daar de stad ons weinig bijzonders aanbiedt, buiten hetgeen wij reeds gezien hebben of overal elders kunnen zien, besluiten wij maar spoedig om een uitstapje naar buiten te maken, naar een suikerfabriek. 't Komt er weinig op aan naar welke: ze zijn hier in grooten getale aanwezig. En we behoeven niet bang te zijn dat de eigenaar van welke onderneming ook, waar wij willen afstappen om een kijkje te nemen, ons zal afwijzen: in Indië weet men daar niet van. Tien tegen een dat hij ons zal uitnoodigen niet alleen om plaats te nemen aan zijn disch, maar ook bij hem te blijven logeeren zoo lang als ons goeddunkt.

Het suikerriet behoort tot de grassen, en is, even als het Bamboe, een van de reusachtigste vertegenwoordigers dier uitgebreide plantenfamilie. Wanneer men na het afsnijden der twintig voet hooge stengels het veld ongemeoid laat, dan schieten uit de steelen nieuwe stengels op: maar in Indië wordt ieder jaar op nieuwen grond suikerriet geteeld. Van de oude stengels worden gewoonlijk de toppen als stekken afgesneden, die op een wèl toebereiden en vochtigen bodem in gaatjes op een paar voet afstand worden gepoot: het afgesneden veld wordt na den oogst weder voor een *sawa*

3 à 4 meters met plain en al.

(rijstveld) ingericht, waartoe natuurlijk de oude stronken moeten uitgetrokken en weggevoerd worden, om twee jaar later andermaal met suikerriet te worden beplant.

Heeft men vóór het planten den grond goed omgewerkt en zorgvuldig van onkruid gezuiverd, dan heeft het gewas onder het opgroeien weinig verzorging noodig. Maar is het, na verloop van acht tot veertien maanden, geschikt om afgesneden en verwerkt te worden, dan begint er een drukte, waarvan alleen zij, die onze Nederlandsche beetwortelsuikerfabrieken kennen, zich een denkbeeld kunnen vormen. De tijd, die verloopt tusschen het snijden (begin van Juni) en het oogenblik, waarop de laatste gereedgemaakte suiker de fabriek verlaat, wordt *maaltijd* genoemd. Elke maaltijd wordt met een groot feest ingewijd, en daarna begint de arbeid, die nagenoeg dag en nacht wordt voortgezet. Het snijden zelf is reeds een zwaar werk, want het geschiedt natuurlijk onder een brandende hitte. Het gesneden riet wordt dadelijk in bossen van 25 stokken naar de molens gebracht door middel van buffelkarren: daarna laat men het tweemaal tusschen cylindrs doorloopen, en dan is al het sap er uitgeperst en is het riet alleen nog maar voor brandstof geschikt. Voorheen werden de molens door buffels in beweging gebracht, maar thans bezigt men overal den stoom als beweegkracht, uitgezonderd daar, waar stroomend water als zoodanig dienst kan doen.

Het uitgeperste sap vloeit in een grooten bak. Het mag daar echter niet lang blijven, want binnen weinig tijd wordt het zuur en alzoo voor verdere bereiding ongeschikt. Spoedig brengt men het daarom in open aarden pannen, waarin het wordt gekookt. Vervolgens laat men het afkoelen, en nu vormen zich de bruine suikerkristallen, die een eerste zuivering ondergaan door het opgieten van een brijachtig mengsel van water en klei.

De kristallen worden een poos uitgespreid om uit te lekken: de stroop die er alsdan afdruppelt wordt later gebezigd bij de bereiding van een geestrijken drank, arak geheeten. De suiker wordt dan nog eens gekookt, geschuimd, en onder het afkoelen gestadig geroerd, zoodat nu geen kristallen worden gevormd, maar de suiker het gewone poederachtige

voorkomen verkrijgt. De kleur is dan nog al verschillend, en wisselt af tusschen bijna wit en donkerbruin. De verpakking geschiedt nu in cylindervormige korven van bamboe, *krandjangs* geheeten, welke in de schuit geladen en naar de pakhuizen gevoerd worden.

De teelt van suikerriet heeft veelal plaats door tusschenkomst van het Gouvernement, en wel op deze wijze:

Tusschen de Regeering en den ondernemer van een fabriek wordt een overeenkomst gesloten. De Regeering neemt daarbij op zich, telken jare voor de levering van een aanplant van suikerriet te zorgen, de andere partij verbindt zich, den oogst gelijk die te velde staat van haar over te nemen tegen betaling van een bepaalde som, die moet dienen voor plantloon aan de bevolking en voor eijns ten bate van het Gouvernement. Voor de fabriek waarop het riet verwerkt wordt, de noodige werktuigen en de arbeiders moet de ondernemer zorgen.

Hoe komt nu de Regeering aan dien aanplant? Aan de bevolking der *desa's*, die binnen niet te grooten afstand van de fabriek liggen, heeft zij gelast telken jare een gedeelte van haar gronden af te staan en dat met suikerriet te beplanten. Dat gedeelte der *desa*-gronden mag niet grooter zijn dan een vijfde, zoodat er nog minstens $\frac{1}{5}$ ter beschikking van de inlanders blijft voor hun eigen cultures: verder wordt, ten einde den grond door den rietbouw niet uit te putten, het beschikbare in drieën verdeeld, welke stukken beurtelings met suikerriet beplant moeten worden. Over de plantende bevolking heeft dus de fabrickant niets te zeggen: het Gouvernement laat planten, onder opzicht van zijn ambtenaren, en de ondernemer heeft enkel den aanplant over te nemen wanneer daarvoor het tijdstip, (niterlijk het begin van Juni,) gekomen is. Voor het snijden, vervoeren naar de fabriek en bewerken van het riet moet de ondernemer overeenkomsten sluiten met de inlanders: de regeering bemoeit zich daar niet mede. Met het suikerproduct kan de fabrickant doen wat hij wil, en er de markten voor zoeken die hem het voordeeligst voorkomen.

Er wordt ook zeer veel suiker geteeld door particulieren, zonder tusschenkomst van het Nederlandsch bestuur, en in

dat geval is die cultuur een bron van welvaart voor de inboorlingen. Zij arbeiden dan geheel vrijwillig tegen een billijk dagloon. Meer en meer wordt er dan ook naar gestreefd, om de gedwongen cultuur gaandeweg te verminderen en eindelijk af te schaffen, en dien te vervangen door vrijen arbeid, waarbij de belangen van de Javanen evenzeer in het oog worden gehouden als die van den ondernemer. Dat den inlanders die verandering zeer welkom zal zijn, blijkt uit de omstandigheid, dat zij, hoe gedwee ook, zich nu en dan met kracht verzetten tegen den gedwongen arbeid. Zoo had er in 1833 in dezelfde residentie waar wij ons thans bevinden (Pasöcroean) een begin van opstand plaats; eenige honderden liepen gewapend te hoop, en eischten ontheffing van de suiker-cultuur en teruggave van de vrije beschikking over de rijstvelden. De overheid beloofde toen wel aan hun verlangen te zullen voldoen, doch dat was slechts een praatje om het oogenblikkelijk gevaar te ontgaan, want kort daarop werden de aanleggers van het verzet gevangen genomen en gestraft, terwijl van de toegezegde verlichting van den druk niets kwam.

Onder de arbeiders op de fabriek treft men zeer veel Chineezzen aan: deze lieden worden om hun ijver zeer op prijs gesteld.

Dit alles vertelt ons de vriendelijke opzichter, terwijl hij met ons langs de velden wandelt of ons door de verschillende fabriekgebouwen rondleidt. En nu hij ons, nadat wij alles bezichtigd hebben, naar de prachtige woning van den fabriekant brengt, om er eenige ververschingen te gebruiken, verhaalt hij ons nog het volgende van de geschiedenis van de suikercultuur:

De geleerden zijn het niet met elkander eens, of het suikerriet oorspronkelijk in Indië thuis behoort. Zeker is het, dat er thans onderscheiden soorten worden verbouwd, waarvan de meesten reeds geteeld werden lang vóór de eerste Nederlanders op de reede van Bantam het anker lieten vallen. Het is eveneens onzeker of de Javanen toen reeds de kunst verstonden om het riet uit te persen en het

sap tot suiker te bereiden. Wel gebruikten zij het riet, maar alleen om er op te zuigen: nog tegenwoordig ziet men op de meeste markten suikerriet, van de buitenbast ontdaan, en in kleine stukken gesneden, ten verkoop uitgesteld. Onwaarschijnlijk is het evenwel niet, dat de Chineezzen, die sedert onheugelijke tijden met de suikerbereiding bekend zijn, ook reeds vóór de komst der Nederlanders den Javanen de kunst hebben geleerd. En in elk geval zijn het toch de Chineezzen geweest, die de eerste molens gesticht hebben.

Na de oprichting der Oost-Indische Compagnie duurde het nog vele jaren, eer de aandacht meer bijzonder op ons product werd gevestigd. Toch waren er reeds in 't begin der achttiende eeuw ver over de honderd molens, inzonderheid in de tegenwoordige residentie Batavia; als handelsartikel nam de suiker evenwel die voorname plaats nog niet in die zij thans bekleedt. Zelfs zien wij sedert dien tijd de rietteelt en suikerfabricatie achteruitgaan; eerst na 1825 nam de productie van jaar tot jaar toe, zoodat zij reeds een aanmerkelijke uitbreiding had verkregen in 1830, toen door den Gouverneur-Generaal Graaf van den Bosch de gedwongen cultuur werd ingevoerd.

De inwoners van de residentie Pasoeroean genieten tegenwoordig door de suikerteelt een hooge mate van welvaart, en geheele streken, die voor weinige jaren nog woest lagen, zijn thans bedekt met bevallige woningen zoo voor Europeanen als voor inlanders, — zijn thans verdeeld in weiige akkers die ruime oogsten geven.

---

24. UITSTAPJES.

In de stad Pasoeroean gevoelen wij ons bijzonder prettig. Zeer veel Europeanen, die met het toezicht op verschillende werkzaamheden aan en bij de suikerfabrieken zijn belast, houden hier hun verblijf en in hun gezelligen kring smaken wij genotvolle oogenblikken. 't Gebeurt ook vaak, dat een of meer dier Heeren ons aanbieden hen te vergezellen op zwerftochten in den omtrek, en het spreekt wel van zelf dat wij van die beleefdheid een dankbaar gebruik maken.

Op een dier uitstapjes hebben wij ons bijna drie uren van de stad verwijderd. Vermoeid van den rid, — afstanden van eenige beteekenis, vooral daar waar het terrein niet al te bergachtig is, worden zelden anders dan te paard afgelegd, — stijgen wij af bij een eenvoudig maar prettig gebouw, dat aan den oever van een meer is gelegen. Zie, zegt onze begeleider, — als ge ooit in Zwitserland geweest zijt, dan kunt gij u thans verbeelden dat gij er u op nieuw bevindt. Inderdaad, de helder blauwe kleur van het water herinnert levendig aan die van de meren van het Alpenland, en is verrukkelijk schoon. Het meer zelf, — het heet Banjoe Biroe, hetgeen *blauw water* beteekent, strekt tot verblijfplaats aan een menigte schitterend gekleurde visschen, en is omgeven door slank geboomte, in welks takken heele zwermen van apen hun gemakelijke kluchten uitoefenen.

Het gebouw waar wij eenigen tijd vertoeven om uit te rusten is een badhuis en behoort tot de meest bekende en gezochte plekjes van Java. Onder de veranda gezeten, aanschouwen wij met bewondering de rijk bebouwde velden, die zich uitstrekken tot aan den voet van het Tenggergebergte, 't welk onzen blikken het verder doordringen belet. Op een volgenden dag bezoeken wij een ander meer, dat van Grati. In schoonheid moet het onderdoen voor Banjoe Biroe; het ligt tusschen verspreide heuvelen, en is blijkbaar de met water gevulde krater eens vulkaans. Gansche zwermen van bergeenden hebben aan de oevers hun nesten, en de Javanen die in den omtrek wonen zoeken ijverig de eieren op: zij zouten die in en verzenden ze als een zeer gezocht artikel van binnenlandschen handel. Hebben wij ons in het meer van het „blauwe water” met genoeg geëerd, hier zullen wij ons die verfrissing wel moeten ontzeggen, want het meer van Grati is een der meest geliefkoosde verblijfplaatsen van den krokodil, en het zou ons denklijk niet erg bevallen indien wij met de reusachtige kaken van dat monster kennis maakten.

Verbeeldt u een ontzaglijken hagedis van niet minder dan twintig tot dertig voet lengte, welks lichaam voor het grootste gedeelte is bedekt met harde schubben, en gij kunt u eenig denkbeeld van zoo'n dier maken. Zijn kopt loopt spits toe,

en de kaken zijn bezet met een rij scherpe tanden. In het water weet de krokodil zich uitstekend te redden: met den staart rechts en links zwaaiende, roeit hij zich met snelheid voort. Op het land is hij minder thuis: wel loopt hij vlug genoeg, maar daar zijn pooten buitenwaarts staan, is zijn gang toch onzeker en onbeholpen. Daarbij is zijn hals onbuigzaam: het kost hem vrij wat moeite, zich om te wenden, hetgeen een groot geluk is voor degenen die hem op het land ontmoeten.

Wie zich nu verbeeldt, dat de Javanen erg bang zijn voor den krokodil, vergist zich. De inlanders koesteren voor hem een bijgeloovigen eerbied. Hier, in het meer Grati, brengen zij hem spijs en gaan heel familiaar met hem om. Zij maken hoenders en vruchten aan een stuk hout vast, en gaan er heel gerust mee te water: de krokodil komt dan aanzwemmen en neemt hetgeen men hem aanbiedt, zonder den mensch kwaad te doen. Een enkele maal gebeurt het, dat de krokodil bij vergisting den Javaan beet pakt en verblindt, maar wij willen gaarne gelooven dat hij daar naderhand berouw over heeft.

Hoe ver de bijgeloovige vereering van den krokodil bij sommige Javanen gaat, blijkt uit hetgeen een Engelsch reiziger daarvan verhaalt. „Als een inboorling ziek is, neemt hij dikwijls het volgende redmiddel te baat: hij vervaardigt een kooi en vult die met spijzen, die naar zijn meening den krokodil het beste smaken; vervolgens plaatst hij die aan den oever van een rivier of van een kanaal. in het vertrouwen dat hij op deze wijze van zijn ziekte verlost zal raken. Bovendien houdt hij zich verzekerd dat, indien iemand stoutmoedig genoeg zou zijn om de daar neergelegde spijzen zich toe te eigenen, de kwaal, voor welker genezing die zaken geofferd zijn, op dien goddelooze zou overgaan.”

Wij willen de krokodillenvereerders niet hard vallen over hun dwaze begrippen. Bedenken wij, dat goed onderwijs het krachtigst middel is om het bijgeloof uit de wereld te helpen, en dat er tot voor korten tijd aan de verstandelijke ontwikkeling van de bewoners onzer Oost-Indische bezittingen nog heel weinig is gedaan. Wij zijn in dit opzicht een betere tijd ingetreden.

~~~~~

Wij kunnen de merkwaardige residentie Pasoeroean niet vaarwel zeggen, voor wij een reisje gemaakt hebben naar haar zuidelijke afdeeling: Malang. Vooral daar zal het ons duidelijk worden, hoe sterk de vooruitgang kan zijn, wanneer de vlijtige hand des menschen van de voortbrengende kracht der natuur in de rijke gewesten van den Oost-Indischen Archipel partij weet te trekken. Immers, voor nog geen vijftig jaren waren slechts eenige gronden langs den weg tusschen de steden Pasoeroean en Malang bebouwd, terwijl thans geen enkel plekje schier buiten cultuur is, en de schoonste oogsten er de akkers bedekken.

Wij vertrekken dan per rijtuig in zuidelijke richting langs een goeden weg. Reusachtige vuurspuwende bergen verheffen zich in 't verschiep: in 't Westen de Ardjoeno en de Kawi, in 't Oosten de Tengger en de Sméroe. De laatste is tevens de hoogste berg van 't gansche eiland: hij is moeilijk te beklimmen. Zijn van allen plantengroei ontbloote kegel, die zich 3732 Meter boven den zeespiegel verheft, is in drie kruinen gesplitst, waarvan de middelste aanhoudend een dikken rook omhoog doet stijgen. Soms ook doet de berg een dof gerommel hooren, gelijkende op verwijderden donder; kort daarop verdikt zich de rookwolk nog meer, terwijl men dan van tijd tot tijd een knal hoort als een kanonschot.

Het stadje Malang, een gewone inlandsche plaats van minderen rang, waarvan niet veel bijzonders te zeggen valt, ligt te midden eener hooge vallei, omsloten door de reeds genoemde en andere bergen. Omdat het zoo hoog ligt, is het klimaat er veel minder heet dan in het overige Java: en deze omstandigheid, gevoegd bij een fraaien plantengroei, maakt dat men deze plaats vaak het Paradijs van Java noemt. De bewoners van Malang genieten een hooge mate van welvaart; de landbouw is er tot groote volkomenheid gebracht en ook onderscheiden handwerken, zooals het vervaardigen van potten en pannen, het vlechten van matten en manden, worden er met voordeel uitgeoefend. Wat ons

vooral verrast is, dat hier Europeesche groenten worden geteeld: ook ontdekken wij uitgestrekte velden met tabaksplanten. De tabak die hier gekweekt wordt is van uitmuntende hoedanigheid: de Malangsche sigaren zijn over geheel Java vermaard. *In de goudloop*

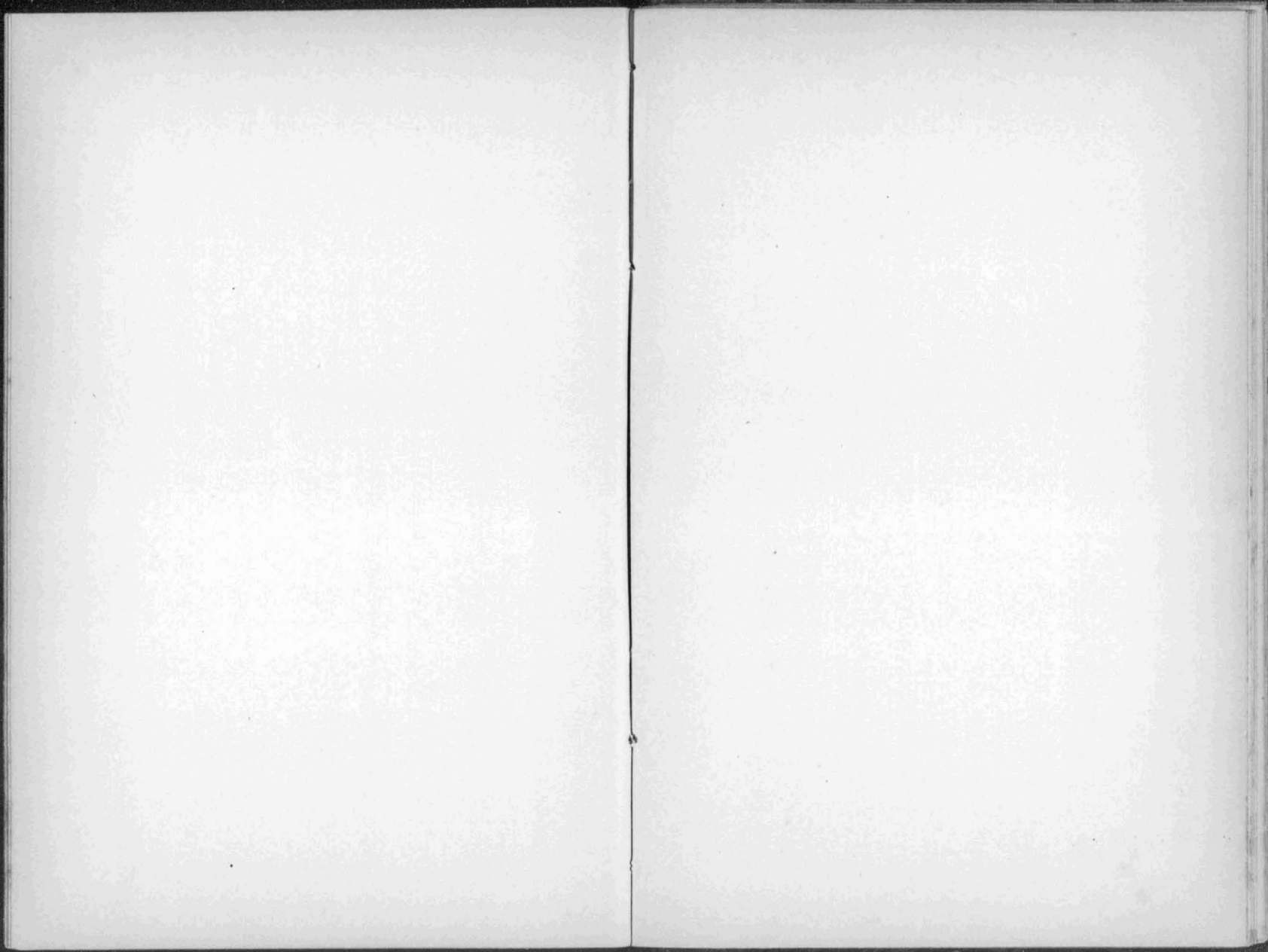
Bij de tabakscultuur moeten wij een oogenblik stilstaan. Niet alleen hier treffen wij haar aan, maar over geheel Java, ja over de meeste eilanden van den Indischen Archipel is zij verspreid: wij kunnen gerust zeggen dat de tabak mede tot de hoofdproducten van onze Oost behoort. Reeds in de dagen van de Compagnie werd er veel werk van gemaakt, maar in 't begin dezer eeuw was de teelt in verval geraakt. Het Nederlandsch bestuur heeft omstreeks 1830 pogingen aangewend om haar weder tot bloei te brengen, onder anderen door het aanvoeren van betere zaden van het eiland Cuba in West-Indië; vervolgens werd ook op de tabak de gedwongen cultuur toegepast. Even als wij bij de suiker hebben gezien, werden er leverings-contracten gesloten; maar de bevolking toonde zich weinig geneigd om op die wijze te arbeiden, en de geldelijke voordeelen voor het gouvernement waren gering. Daarom werd de dwangcultuur van den tabak langzamerhand opgeheven, en de teelt aan den vrijen wil der Javanen overgelaten. Eenigen tijd verkeerde zij in den besten staat: zoowel voor het eigen gebruik der inwoners als voor den handel werden aanzienlijke hoeveelheden verbouwd. Af en toe zijn in onderscheiden gedeelten van Java woeste gronden ontgonnen, en ook daar werd de tabaksteelt met voordeel aangewend. In de laatste jaren werd echter op dit product verlies geleden, zoodat vele ondernemingen weer zijn opgeheven.

Ook wordt hier de koffiecultuur op groote schaal gedreven; zij is er meer winstgevend en voor de bevolking voordeeliger dan in eenig ander gedeelte van Java. De residentie Pasoeroean telde in 1872 één zevende van het geheele aantal koffieboomen van Java, maar de opbrengst was omstreeks één derde van het geheel. Bijna al die koffie wordt gekweekt in de afdeeling Malang en is voor bijna $\frac{2}{3}$ boschkoffie.

De hooge ligging van Malang is ook oorzaak, dat het verblijf in die afdeeling als zeer bevorderlijk voor de gezondheid wordt beschouwd. Personen, wier gestel door aanhoudende werkzaamheden onder een heet klimaat geleden heeft, gaan vaak voor korteren of langeren tijd naar Malang: er is daar dan ook een inrichting, waar kranken worden opgenomen en verpleegd, en waar zij alle geriefelijkheden vinden die tot hun herstel dienstig zijn.

Tot het belangrijkste gedeelte van ons verblijf in dit schoon gewest rekenen wij een bezoek aan den hoogsten top van het Tenggergebergte. Langs een fraaien weg, links en rechts door koffietuinen begrensd, gaan wij onmerkbaar omhoog. De lucht wordt koeler: spoedig hebben wij een hoogte bereikt, waar de rijstbouw niet meer plaats kan hebben en waar Europeesche groenten en andere gewassen welig tieren. Nu begint de eigenlijke beklimming: de breede weg is in een smal en tamelijk stijl bergpad veranderd. Heerlijk is de aanblik van het landschap rondom ons. Overal zweeft het oog langs bebouwde velden en vruchtdragend geboomte; in het Zuiden ontdekken wij een dicht bosch, dat tot aan de kust voortloopt, terwijl in het Oosten de Straat van Madoera zich vertoont. Wij gaan verder. Eindelijk hebben wij den top bereikt. Wij staan nu op een reusachtigen, bijna cirkelvormigen muur. 't Is de rand van den krater des vulkaans. Maar het oog staart hier niet, gelijk bij zoo menigen anderen vuurspuwenden berg, in een bodemloozen afgrond: hier zien wij, tot onze verbazing, ongeveer duizend voet beneden ons een dorre zandvlakte, waarop zich eenige met groen bekleede bergtoppen verheffen.

We laten ons langs de binnenzijde van den kraterrand neder: dat kost eenige moeite, want op de plaats waar wij ons bevinden, loopt hij steil naar omlaag. Men heeft daarom in den binnenrand een weg uitgekapt, die zigzagsgewijze naar beneden gaat. We staan nu op de zoogenaamde zandzee, den eigenlijken bodem van den vulkaan. We loopen verder tot aan de bergen die we pas ontdekten. Drie daarvan vertoonen niets bijzonders dan het levendig groen dat hun helling bedekt, en dat wonderlijk afsteekt bij het grauwe wit van de zandzee: maar de vierde, de 700 voet hooge

Brâma, ziet er dor en doodsch uit, en werpt rook en nu en dan steenen uit, ten bewijze dat de vulkanische stoffen onder onze voeten nog altijd in werking zijn. Ware de Brâma in rust, dan zouden wij hem kunnen beklimmen, hetgeen gemakkelijk gemaakt wordt door bamboezen ladders die tegen de helling zijn gelegd: nu zullen we 't maar niet doen, wegens het gevaar dat er aan verbonden is. Een blik van den top in de diepe kolk, die steeds met rook en damp is gevuld, en waarin het onophoudelijk loeit en broemt, is anders wel eenige inspanning waard. We zullen ook niet de zandzee langs haar geheele middellijn oversteken, want een rid van meer dan zeven duizend M. over den dorren bodem biedt, na de reeds doorgestane vermoeienis, weinig uitlokkends aan. We gaan daarom denzelfden weg terug dien wij gekomen zijn, rusten een poos in het dorp, waar wij onze paarden hebben moeten achterlaten, en keeren weder naar het stadje Malang.

Van daar rijden wij terug naar Pasoeroean, met het voornemen spoedig die stad te verlaten, hoogst tevreden over het vele schoone, dat wij gedurende ons verblijf aldaar hebben aanschouwd.

26. HOE DE NEDERLANDSCHE STAAT DE ERFGENAAM WERD VAN DE OOST-INDISCHE COMPAGNIE.

Wij gaan te Pasocroean scheep om een ander punt te zoeken, vanwaar wij onze kijkjes kunnen voortzetten. Na de haven verlaten te hebben zetten wij koers in oostelijke richting, en begeven ons naar Tjilatjap, aan de Zuidkust van Java gelegen. Dat is een tocht van langen adem, want wij moeten een zwaai nemen om het gansche oostelijk deel des eilands heen. We zeilen door het kalme vaarwater tusschen Java en Madoera; bij kaap Nangkar wenden wij ons zuidwaarts, en weldra zien wij links de bergachtige Javaansche kust en rechts het lachend groen van het kleine eiland Bali, dat door een nauwe straat van de „Koningin van den Archipel” is gescheiden. Verderop ontdekken wij

een schiereiland, dat den naam van Java's Zuidhoek draagt, en na dit omgevaren te zijn, bevinden wij ons weder, even als vóór onze aankomst, in den uitgestrekten Indischen Oceaan. Van nu af gaat de tocht het Westen in: gewoonlijk blijven wij zoo ver van de kust, dat het oog niets bespeurt dan den helder blauwen hemel boven ons, en omlaag de eindeloze watervlakte.

We kunnen de verveling, die ons op deze reis dreigt te bekruipeu, niet beter bestrijden, dan door het houden van een praatje nu en dan. Even als vroeger bij dergelijke gelegenheid, kiezen wij alweder de geschiedenis van onze Oost tot onderwerp.

Wij hebben indertijd gezien dat de Oost-Indische Compagnie, reeds kort na haar oprichting, met groote moeielijkheden te worstelen had, en hoe zij, vooral door het krachtig optreden van Coen, voor goed op het eiland Java vasten voet verkreeg. Wij herinneren ons ook nog, dat zij door de omstandigheden werd genoodzaakt, haar macht gaandeweg uit te breiden. Toen zij eenmaal was begonnen met veroveringen maken, hield zij daarmee vol. Op behendige wijze wisten verschillende Gouverneurs-generaal partij te trekken van de twisten over de opvolging òf van andere oneenigheden der Javaansche vorsten, zoodat de macht der laatsten meer en meer inkromp.

Dat aanhoudend oorlog voeren kostte echter schatten. De winsten, door de Compagnie met haar handel behaald, werden er voor een groot gedeelte door verslonden. Daarbij kwam nog dat haar dienaren niet zelden er meest op bedacht waren, in korten tijd rijk te worden, waarom zij zich vaak aan de grofste oneerlijkheid schuldig maakten. Dat alles was oorzaak, dat de geldelijke toestand der Compagnie lang niet aan de verwachting beantwoordde. Wel trachtte zij dien toestand zoo lang mogelijk te verbergen, door den aandeelhouders hooge uitdeelingen toe te staan, maar het geld daartoe moest geleend worden, en 't spreekt van zelf dat dit redmiddel ook maar van korten duur was. Terwijl dus de Compagnie een schijn van uiterlijken glans trachtte te behouden, geraakte zij meer en meer in verval.

De Javanen hadden onder het bestuur der Compagnie

veel te lijden. De voortbrengselen waaraan zij haar winsten ontleende, werden, gelijk wij weten, verkregen door overeenkomsten met de vorsten; aan hen werd ook de prijs uitbetaald. Of de mindere man die de gewassen had geteeld, van de waarde wel iets in handen kreeg, dat was een zaak waarover de dienaren der Compagnie zich niet bekommerden. De belastingen, die de inboorlingen aan hun Hoofden betaalden, bestonden, gelijk nog heden gedeeltelijk het geval is, uit *arbeid*; die zoogenaamde *Heerendiensten* legden hun de verplichting op, om gedurende een bepaalden tijd voor den vorst of een ander hooggeplaatst persoon te werken, zonder dat daarvoor vergoeding werd toegekend. Onder de leiding der Compagnie werden de Heerendiensten tot een ondragelijke hoogte opgevoerd, want om uit hun betrekkingen met de Europeanen meer voordeelen te behalen, eischten de Hoofden telkens meer arbeid bij de aankweeking der handelsartikelen. Niet zelden kon de oogst der rijstvelden niet worden binnengehaald, omdat alle handen werden beziggehouden ten behoeve der Compagnie: niet zelden ook werd een gansch dorp geheel van zijn sawah's beroofd, omdat de gronden in beslag genomen werden voor het aankweeken van andere producten. In die dagen ontstond er op het door de natuur zoo rijk bedeelde Java herhaaldelijk hongersnood: de bevolking geraakte dan in opstand of week uit naar andere oorden, waar zij minder werd verdrukt.

Voor de ontwikkeling van de welvaart onder de bevolking van Java werd door de Compagnie nagenoeg niets gedaan. De wegen werden verwaarloosd, de belangen van het onderwijs werden de aandacht niet waardig gekeurd. Als slechts rijke ladingen in de Nederlandsche havens werden aangebracht, dan was alles goed; dan sloten de Heeren XVII de oogden, om de onrechtvaardigheden niet te zien, waaraan hun ondergeschikten zich in het verre Oosten schuldig maakten.

In de tweede helft der vorige eeuw werd het verval waaraan de Compagnie leed duidelijk zichtbaar. Weldra kon zij niet blijven bestaan zonder geldelijke hulp van den staat. Die hulp werd wel toegezegd, maar nu moesten de Bewindhebbers zonder verdere geheimhouding den toestand der koloniën blootleggen.

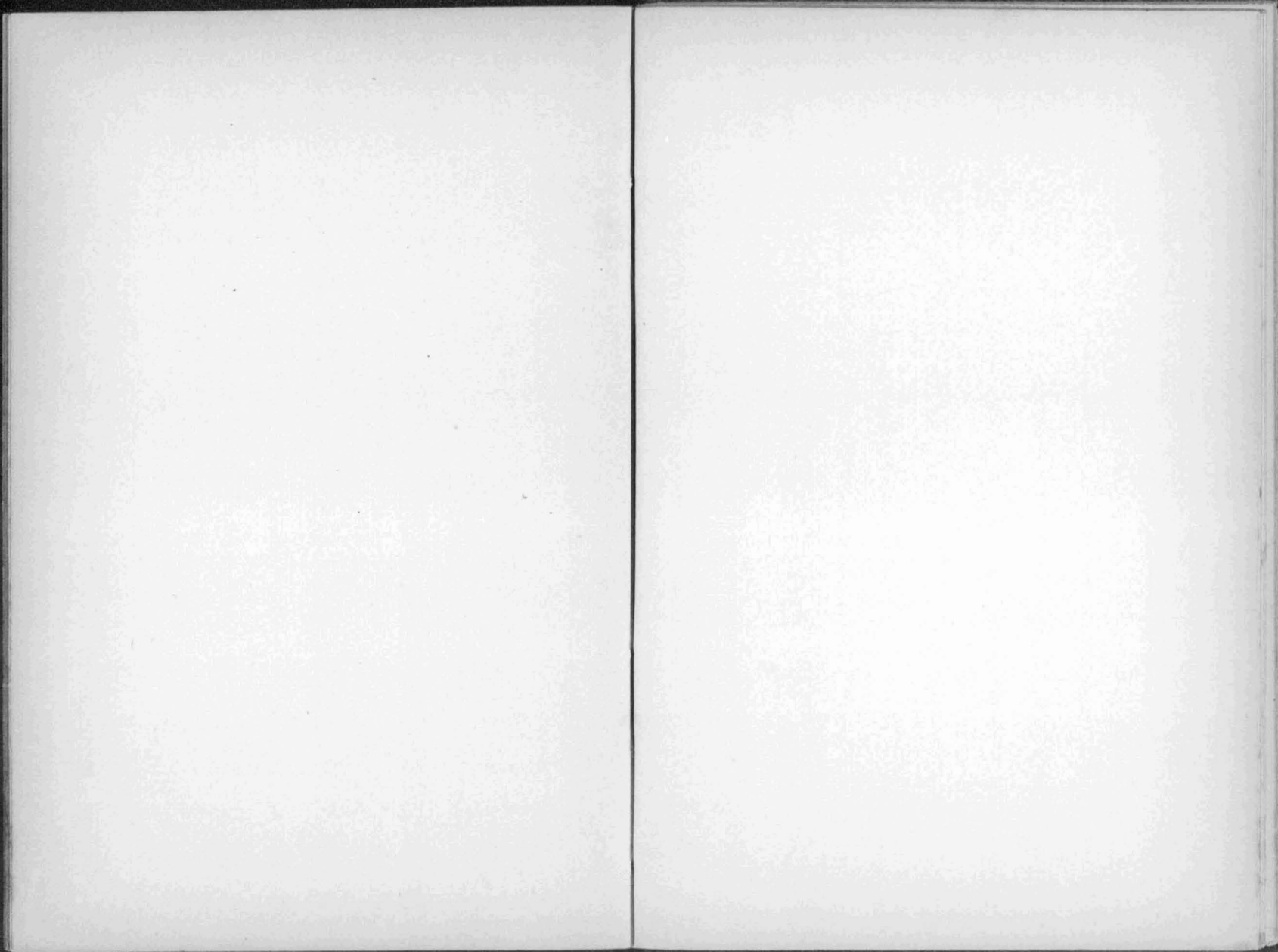
Verschillende gebeurtenissen verhaastten den val der Compagnie, nadat alle middelen die men beraamd had om haar te redden, vruchteloos bleken te zijn.

In 1780 geraakten wij in oorlog met Engeland. De schepen, die met koopwaren bevracht, uit Indië terugkeerden, werden door de Engelschen ingepakt, waardoor de Compagnie zware verliezen leed. Toen in 1795 onze Stadhouders Willem V naar Engeland de wijk nam, riep hij de hulp in der Engelschen om de koloniën te bezetten en te verhinderen dat deze den Franschen in handen zouden vallen. Al dadelijk maakten de Engelschen zich meester van onze nederzettingen aan de Kaap de Goede Hoop en op het eiland Ceylon, en, hadde het hun niet aan krijgsvolk ontbroken, dan zouden zij wellicht reeds toen de Indische eilanden aangetast hebben.

Vier jaren later hield de Compagnie op te bestaan. Haar schuldenlast, groot 134 millioen gulden, werd door de Bataafsche Republiek overgenomen. Ons toenmalig staatsbestuur hoopte dit bezwaar door een beter beheer te boven te komen. Maar met het beraadslagen daarover gingen jaren voorbij, en nog waren de plannen niet tot rijpheid gekomen, toen de Bataafsche Republiek plaats maakte voor het Koninkrijk Holland en Lodewijk Napoleon het hoofd van onzen staat werd.

Deze zag duidelijk in, van hoeveel belang het behoud der koloniën voor ons land was. Hij begreep ook, dat er geen verandering ten goede kon plaats hebben zonder de krachtige tusschenkomst van een man, die den moed had met doortastende middelen den bedorven toestand in Indië te zuiveren. Hij vond zuik een man in den bekenden, nu en dan door ons genoemden maarschalk Daendels, die in 1807 als Gouverneur-generaal met uitgebreide volmacht naar Indië vertrok.

Toen Daendels op de plaats zijner bestemming aankwam, vond hij de meeste koloniën in handen der Engelschen: zelfs gingen kort na zijn aankomst nog de Molukken verloren, zoodat Java met nog eenige onbeduidende bezittingen daar buiten, het eenige was wat ons overbleef. Het eerst kreeg hij het te kwaad met Bantam, welks Sultans, nadat Coenen zoo geducht zijn macht had doen gevoelen, nog eenig-

zins onafhankelijk waren gebleven. Daendels had een veilige ligplaats voor oorlogsschepen noodig, en liet daartoe een baai aan de Noord-Oostkust versterken: voor dit werk moest de Sultan van Bantam arbeiders leveren. Daar het werken op een moerassigen bodem velen dier arbeiders deed bezwijken, weigerde de Sultan hen langer beschikbaar te stellen: en uit die weigering ontstond een oorlog, waarvan het gevolg was dat Bantam onder het onmiddellijk gezag van den staat geraakte.

Ook in andere deelen van Java verminderde hij de macht der inlandsche vorsten. Meest maakte hij gebruik van de onlusten die daar tijdens zijn komst heerschten, en die hem een welkome gelegenheid aanboden om zijn macht te doen gelden. Om oude gebruiken bekommerde hij zich alleen in zooverre hij ze kon goedkeuren; was dit niet het geval, dan schafte hij ze doodeenvoudig af. Zoo waren, bij voorbeeld, de betrekkingen tusschen den Sultan van Djoko en de ambtenaren van de Compagnie vroeger altijd vergezeld geweest van allerlei dwaze en vernederende plechtigheden: de Nederlanders moesten in het openbaar den Sultan den siriedoos, wijn, waschwater aanbieden, mochten hem alleen naderen onder diepe buigingen, blootshoofds in de heete zonnestralen, en meer dergelijke fraaiigheden. Daendels was er de man niet naar om waschwater aan te dragen: hij stelde vast, dat voortaan de Nederlandsche residenten in rang met de vorsten gelijk zouden staan, en, of de Sultan daar vertoornd over was of niet, daar vroeg hij niet naar. Wat er verder voorviel tusschen Daendels en den Sultan hebben wij reeds bij ons bezoek te Djokjokarta verhaald.

Dat Daendels bij zijn hervormingen niet zelden geweld moest bezigen, is wel te begrijpen. Ieder was dan ook bang voor hem, en de inlanders noemden hem *Toewan Besar Goentoer*, d. i. de Donderende groote heer, een titel die genoegzaam aanduidt welken indruk hij op hen maakte. Zijn meest bekende arbeid is geweest de vroeger door ons besproken groote weg, die Java van het Westen naar het Oosten doorloopt, en die geheel door middel van gedwongen arbeid tot stand kwam. Maar ook het binnenlandsch bestuur, het krijgswezen, de rechtsbedeeling, de financiën werden door

hem verbeterd: echter liet hij het oude stelsel der Compagnie, de gedwongen leveringen en wat daartoe behoort, nagenoeg ongewijzigd bestaan. /

De gewichtige veranderingen, die kort daarop in Nederland voorvielen, maakten dat Daendels weinig vruchten van zijn arbeid zag. In 1810 werd ons vaderland bij Frankrijk ingelijfd: Java werd dus een Fransche kolonie. De waardigheid van opperlandvoogd werd opgedragen aan generaal Janssens. Maar nu ook naderde een Engelsche vloot, om zich van het overschot onzer buitenlandsche bezittingen meester te maken. 't Was den onzen onmogelijk zich staande te houden: onze scheepsmacht was zeer onvoldoende en volstrekt niet bestand tegen die der Engelschen, zoodat den 4den Augustus de laatsten zonder tegenweer nabij Batavia landden. Onze troepen werden bij Weltevreden en bij Meester-Cornelis geslagen / vruchteloos ook trachtte generaal Janssens zich nog te verdedigen in de nabijheid van Samarang met hulptroepen uit de Vorstenlanden. Zes weken na de landing der Engelschen was hij genoodzaakt Java en onderhoorigheden aan hen over te geven.

Zoo had zich dan bij al de rampen van de Fransche overheersching ook nog het verlies van onze Oost gevoegd. Het bestuur over Java werd door Lord Minto, den Gouverneur-generaal van Britsch-Indië, opgedragen aan Stamford Raffles, een man van groote verdienste, die zeer goed met Indische zaken bekend was.

Deze bracht dadelijk een groote verandering in de wijze, waarop tot nog toe de kolonie was beheerd. Aan het stelsel van verplichte leveringen maakte hij een eind, behalve in de Preanger-regentschappen, waar hij de gedwongen koffiecultuur liet bestaan, waarschijnlijk om de groote voordeelen welke deze aldaar afwierp. Overal elders werd een geregelde belasting ingevoerd onder den naam van *landrente*, bestaande in een gedeelte van de opbrengst der landerijen in verkoopbare producten of wel in geld, welk deel grooter was naar mate de hoedanigheid der gronden. Gewoonlijk werd zij dorpsgewijze geheven, en de dorpschoufden bepaalden in dat

v. d. d.
 / Onder zijn bestuur werd voor 't eerst de Java Courant uitgegeven -
 De eerste Courant bevatte het doordronnis van den vorste Pils, die Ambon en de Engelse had overgegeven -

Fransche
 Het generaal Janssens heeft den 4den Augustus 1810 het tot de ^{indische} overgave bij. Ook zijn overheden die het de absolute taal in oorzaak van het eche. in plaats van Saadjae! vromest, zij de generaal Carie! Carie! koep neg. of abnelt.

geval het bedrag dat elk huisgezin betalen moest. Deze wijze van belastingheffen bestaat nog, al is zij later nog al eens gewijzigd.

Tot ons geluk is het bestuur van Raffles niet van langen duur geweest, omdat na den val van Napoleon en de herstelling van het Huis van Oranje onze meeste koloniën door Engeland werden teruggegeven. De overname ondervond door verschillende omstandigheden eenige vertraging, en had eerst in 1816 plaats.

Groote veranderingen in het beheer der koloniën geschieden eerst in 1830; tot zoo lang waren zij bestuurd geworden nagenoeg geheel overeenkomstig de beginselen van Raffles. Toen evenwel werd er ernstig over gedacht een anderen weg in te slaan. De Nederlandsche geldmiddelen waren destijds, even vóór den aanvang van den Belgischen opstand, in een slechten toestand: de baten, die Indië ons tot nog had verstrekt, bedroegen niet veel en waren meer dan overtroffen geworden door de kosten, welke de oorlog tegen Diepo Negoro noodzakelijk maakte. (Over dien oorlog hebben wij insgelijks gesproken bij ons bezoek aan de Vorstenlanden.) Koning Willem I had reeds vroeger met kundige personen geraadpleegd over de middelen die moesten worden aangewend om van de koloniën meer voordeel te trekken. Ten laatste gaf hij zijn goedkeuring aan de plannen van generaal Van den Bosch, met wiens optreden een nieuw tijdperk in de geschiedenis van Neerlandsch-Indië begint.

Van den Bosch was in de laatste jaren der vorige eeuw als soldaat naar Indië gegaan. Zijn buitengewone bekwaamheid, vooral in zaken die het bestuur betroffen, waren oorzaak dat hij snelle bevordering maakte. In 1808 kwam hij als kolonel in Nederland terug. Zes jaar later werd hem de regeling van het krijgswezen voor Indië opgedragen. Zijn verdiensten werden door den koning hoog gewaardeerd.

Hij was een tegenstander van de denkbeelden van Raffles, en meende dat de wijze waarop de Compagnie de Indische zaken had behartigd, de voorkeur verdiende. De gedwongen verbouwing van handelsartikelen niet alleen herstellen, maar zelfs aanmerkelijk uitbreiden, de Heerendiensten weder in-

voeren, ziedaar de middelen van welke hij alleen heil verwachtte. Hij wilde dus de *belasting in arbeid* weder in de plaats van de landrente stellen daar waar zulks met goed gevolg kon geschieden.

In Januari 1830 kwam Van den Bosch op Java aan. Dadelijk reisde hij dit eiland in alle richtingen door om de invoering der gedwongen cultures te bespoedigen. Hij ging daarbij uit van deze beginselen: indien een dorp (dessa) dat aan landrente het vijfde gedeelte van de opbrengst der landerijen verschuldigd was, voortaan het vijfde deel der landerijen zelve afzonderde voor de teelt van producten, voor den handel geschikt, dan zou zulks in plaats komen van die belasting, indien die teelt niet meer arbeid vorderde, dan de rijstbouw. Was dit laatste wèl het geval, dan zou de meerdere arbeid vergoed worden. Was de waarde der geteelde producten grooter dan het bedrag der verschuldigde landrente, dan zou ook dit meerdere aan de bevolking der dessa worden terugbetaald. Bovendien nam de regeering de kansen van misgewas voor haar rekening, als ten minste gebrek aan zorg en ijver van de inlanders niet de oorzaak daarvan was.

Dit zijn de gronden, waarop Van den Bosch zijn stelsel, algemeen als het **Cultuurstelsel** bekend, heeft gebouwd. En ware men steeds aan die beginselen getrouw gebleven, dan zou waarschijnlijk de druk voor de Javanen niet zoo groot zijn geworden. Maar de stijgende behoefte van de Nederlandsche schatkist maakte, vooral door den langen duur van de verwickelingen met België, verzwarende van den gedwongen arbeid noodig: ook werd schier overal deze gevorderd, niet *in plaats van*, maar *nevens* de landrente. Daarbij, de regenten waren verantwoordelijk voor de levering van de noodige hoeveelheid producten, en trokken daar voordeelen uit, zoodat ook zij van de bevolking meer opoffering van tijd en arbeidskrachten vergden dan raadzaam was. Later, toen onze geldmiddelen door de millioenen, die ons uit Indië toevloeden, in beteren toestand geraakten, wilde men die millioenen niet gaarne weder missen, en zoo bleef het cultuurstelsel in volle kracht.

In de laatste vijf-en-twintig jaren had er een trapsgewijze

verandering ten goede plaats. De cultures, die de bevolking van Java het meest drukten, werden ingetrokken: er werd beter toezicht gehouden op de Heerendiensten. Dat kwam daar van daan, dat verschillende schrijvers zich beijverden, om de belangstelling in de Indische zaken bij ons volk op te wekken, en kennis te verspreiden omtrent onze bezittingen onder den evenaar. Men begon zich te gewennen aan het denkbeeld, dat de Indische eilanden een deel uitmaken van het eigen vaderland, dat volgens de eischen der rechtvaardigheid moet worden bestuurd. Voorheen had de volksvertegenwoordiging weinig of geen invloed op de Indische aangelegenheden; ook dit is anders geworden. En ofschoon er in ons land nog velen zijn, die het cultuurstelsel in beginsel goedkeuren, toch mogen wij ons verblijden in het vooruitzicht, dat onze medeburgers in Indië niet langer gebezigd zullen worden als werktuigen om ons schatten aan te brengen met opoffering van eigen welvaart.

27. IN HET LAND DER VOGELNEST-KLIPPEN.

Wij zijn het eind van onzen tocht langs Java's Zuidkust genaderd. De met rotsen bezette oever, waartegen de zee met geweld haar golven te pletter stoot, breidt zich voor ons uit, en weldra gaan wij door het enge vaarwater, dat tot de haven van Tjilatjap toegang verleent. Aan onze rechterhand zien wij een modderbank, die bij lagen waterstand bloot komt; links verheffen zich de steile hoogten van het eiland Noesa Kambangan, hetwelk zoo dicht bij de kust ligt, dat de vaart aan de Noordzijde van dat eiland op een breede rivier gelijkt. Om in oorlogstijd de haven nog verder te beveiligen, is tusschen die rotsen een fort gebouwd, waarvan wij de wallen, met kanonnen bezet, duidelijk kunnen zien.

Te Tjilatjap worden, hetzij over land, hetzij met prauwen langs de rivier (Tji)Donan, of wel langs een gegraven kanaal, Kali Josso genaamd, de producten uit drie of vier residentien

aangevoerd en in gouvernementen pakhuizen opgestapeld of dadelijk voor den uitvoer in schepen geladen. Daardoor bezit deze stad eenige levendigheid; anders is zij niet een der meest gezochte verblijfplaatsen, dewijl het klimaat er als ongezond wordt aangemerkt. De pakhuizen bevinden zich in het oostelijk gedeelte: onder anderen een groot zoutpakhuis.

Het zout is een van die artikelen, waarvan de regeering belangrijke winsten verkrijgt. Alleen op het eiland Madoera wordt het door de inlanders uit zeewater gewonnen voor rekening van het gouvernement, en meestal op de volgende wijze. Een vlak gedeelte van de kust is door dijkjes ingesloten, even alsof het rijstveiden waren. Bij vloed loopt dit onder, het zeewater verdampt vervolgens, en de zoutkristallen, die zich dan gevormd hebben, worden ingezameld. Het product van Madoera wordt naar de strandpakhuizen in de verschillende residentien van Java en de Buitenbezittingen vervoerd en van daar per as naar de binnenlandsche verkooppakhuizen gebracht, waar het voor de verbruikers verkrijgbaar is voor f 6,72 de pikol of 125 Amsterdamsche ponden (61.76 kilogram). In de voornaamste steden vindt men een zoutpakhuis dat meestal door een Europeaan, somtijds ook door een inlander wordt beheerd. In de Vorstenlanden is de zoutaanmaak vrij.

Op het hooge eiland, hetwelk wij bij onze aankomst opmerkten, gaan wij een bijzonderheid zien, die wel verdient bezocht te worden, de Kinderzee namelijk. 't Is een ondiepe baai, waarin een drietal rivieren, (waaronder de reeds genoemde Tjidonan) uitloopen en hun slib uitstorten, zoodat zij allens in diepte afneemt. In die baai staat een dorp van armzalige hutten, geheel op palen gebouwd, en een vierkant vormende. De woningen zijn met elkander verbonden door een gang of galerij, van bamboelaiten gemaakt, die er buiten langs loopt. Daaraan grenst een soort van pleintje, waarvan de grond insgelijks uit latwerk bestaat. Zeker een vrij ongewone manier van huizen bouwen. De bewoners van dat zonderlinge dorp vinden grootendeels hun bestaan in het duiken naar pareloesters. Ge weet immers dat de kostbare paarlen besloten zitten tusschen de schalen van een tweekleppig schelpdier?

*De meeste gebouwen naarmen vervoer van zout
naar de kust.*

Even als op de foto.

Nu gaan wij een uitstapje maken naar het oord, waar hoofdzakelijk de eetbare vogelnestjes worden ingezameld, naar het dorp Karang Bollong, in de aangrenzende residentie Bageleen. Op onzen weg daarheen komen wij verscheiden kanceeltuinen voorbij. De kaneelboom is een heester, en de welbekende pijpkaneeel is de bast der takken. Deze worden afgesneden, als zij de lengte van bijna een Meter hebben; men doet dit achtmaal in een jaar en snijdt er dan twee of drie af, die dadelijk van de bladeren en loten worden ontdaan en naar een schuur gebracht, waar men den bast er afschildt, die onder het drogen zich oprolt.

Na een vermoeienden rid over het bergachtig terrein bereiken wij het reeds genoemde dorp, en nemen wij onzen intrek bij den ambtenaar die het opzicht heeft over het pakhuis, waar de nestjes worden bijeengebracht. Hij vertelt ons, dat wij het uitmuntend treffen, want dat juist de toeberheidselen tot de inzameling, welke driemaal 's jaars geschiedt, in vollen gang zijn.

Er is een soort van klipzwaluw, die haar nestjes maakt van een kleverig vocht, 't welk zij afscheidt door de halsklieren; in de lucht wordt dat spoedig hard, en verkrijgt dan een eenigszins hoornachtig aanzien. Voor de Chineezen en Japanners zijn die vogelnestjes een uitgezochte lekkernij: daarom maakt de regeering er een winstgevend handelsartikel van. Voor de beste soort wordt op de veilingen te Batavia ruim zesduizend gulden per pikol betaald. Op de wanden van den berg Karang Bollong zijn verscheiden holen, waar de bewuste vogels hun nesten in rijen tegen den binnenwand vasthechten. Het „plukken” geschiedt; zoodra de jonge vogels vliegen kunnen.

De top des bergs verheft zich duizend voet boven den zeespiegel. Een pad loopt van daar benedenwaarts naar zee en eindigt met een steilen wand. De inzamelaars moeten zich hier nederlaten aan een loshangenden ladder van bamboe tot aan een smallen richel der rots; daar treffen zij een tweeden ladder aan, waarvan de onderste sport zich een voet of tien boven het water bevindt. Nu gaan zij langs een bamboelat het hol binnen om de nesten te plukken, hetgeen met de hand geschiedt, of als zij wat hoog hangen,

T alleen in de feestijd

T / 2.000 / 2.50 het stuk.

met een stok waaraan een netje is vastgemaakt. Voor ons zou die nederdaling nogal gevaarlijk zijn, maar de Javanen zijn daar zoozeer aan gewoon geraakt, dat, naar men zegt, tot nog toe slechts één man er het leven bij heeft verloren.

Vóór de pluk begint, hebben er verschillende feestelijkheden plaats, waarbij muziek en dans niet worden vergeten. Ook is daaraan een soort van godsdienstplechtigheid verbonden, van gansch bijzonderen aard. Zooals de Javanen gelooven, staan de vogelnest-klippen onder de bescherming van een onzichtbare godin, voor wie in het pakhuis een rijk versierd bed is geplaatst, en die er zelfs een eigen kamenier op na houdt. Het spreekt van zelf dat het van belang is, alvorens met de inzameling te beginnen, de godin gunstig te stemmen; daarom wordt haar dan altijd eten gebracht, en vraagt men haar eerbiedig verlof om haar rijk te betreden, ten einde de nesten te plukken. Tot nog toe heeft zij dat altijd, bij monde van haar kamenier, goedgunstig toegestaan, dus erg kwaad is zij niet. Maar de Javanen zijn er ook stellig van verzekerd dat het met den onvoorzichtige, die zonder haar verlof, (met andere woorden, zonder toestemming van de Nederlandsche beambten,) nestjes ging rooven, heel slecht zou afloopen.

Wij laten de Javanen stilletjes hun kostbare nestjes verder inzamelen, en gaan onze reis voortzetten. Ons plan is, over land in westelijke richting te trekken, ten einde over de Preanger-regentschappen Batavia weder te bereiken. Wij zullen ons een weinig moeten haasten, want het goede jaargetijde spoedt ten einde, en daarna behoort het reizen in Indië geenszins tot de aangenaamste genietingen.

28. DE MOESONS. OVERSTROOMINGEN.

Dat het op Java geducht heet kan zijn, hebben wij reeds ondervonden. En dat blijft zoo het gansche jaar door. De aangename wisseling der seizoenen waaraan wij in Europa gewoon zijn, heeft men daar niet. Men kent in Indië slechts twee jaargetijden, (*moesons*), namelijk het droge en

*Njahi Loro Kidael. — de jaformul van den Linsaligh
gelogen Zee.*

het natte, doch het een is al nagenoeg even warm als het andere.

De oorzaak dier wisseling is gelegen in de geregeld veranderende winden, en daarom geeft men gewoonlijk ook aan deze den naam van *moesons*.

We zullen trachten een overzicht te geven van de wijze waarop die winden ontstaan. Herinnert u dat de luchtstrooming, wind geheeten, voornamelijk wordt teweeggebracht door het verschil in warmte op aarde. Daar, waar de zon haar stralen loodrecht nederschiet, zet de lucht zich uit, evenals alle lichamen die verwarmd worden; ten gevolge van die uitzetting wordt zij soortelijk lichter en stijgt omhoog. Het ledig, daardoor ontstaan, wordt voortdurend aangevuld door andere luchtmassa's, die in twee richtingen, uit het Noorden en uit het Zuiden, komen toestroomen. Die beide stroomen ontmoeten elkander op of nabij den Evenaar, en vernietigen daar elkanders werking, zoodat daar dikwijls volkomen windstilte wordt aangetroffen.

Indien nu de aarde geen aswenteling bezat, zouden wij, tengevolge dier stroomingen, slechts twee winden waarnemen, namelijk Noordenwind ten Noorden, en Zuidenwind ten Zuiden van den Evenaar. Doch gelijk wij weten, wentelt de aarde zich van het Westen naar het Oosten, en daar de lucht door haar mindere dichtheid die beweging zoo spoedig niet volgt, krijgen de winden ten opzichte van de aarde een veranderde richting, en waaien niet uit het Noorden en Zuiden, maar uit het Noord-Oosten en Zuid-Oosten.

Zoo is over het algemeen de toestand tusschen de keerkringen. Die bestendige, steeds in dezelfde richting waaiende winden heeten *passaten*.

Doch op de Indische eilanden, — en ook elders, — komen nog andere invloeden in het spel.

Het vasteland van Midden-Azië, dat uitgestrekte woestijnen en naakte, rotsige vlakten bevat, wordt gedurende de zomermaanden zeer sterk verhit. Aanhoudend stijgt daar dan lucht omhoog, die, door den Noordoost-passaas weggevoerd, een ledige ruimte achterlaat, welke uit de tegenovergestelde

richting, van de kusten des Indischen Oceaans, wordt aangevuld.

Vandaar komt dus een stroom uit het Zuidwesten. Deze luchtmassa ontmoet op haar tocht hooge bergen, die haar dwingen zich van haar waterdamp te ontdoen, en smelt alzoo, als regenwind of *regenmoeson*, verder.

Tegen den herfst houdt in Midden-Azië die buitengewone verhitting op, en daarmee de toestrooming van lucht uit het Zuid-Westen. De Noord-Oost-passaat herneemt haar overwicht, en de tijd van droogte treedt in. Men zegt dan dat de Noord Oost-moeson is doorgekomen.

Let wel dat we hier gesproken hebben van landen, ten Noorden van den Evenaar gelegen. Ten Zuiden van die lijn, dus ook op Java, heeft het tegenovergestelde plaats. Daar zou de Zuid-Oost-passaat altijd waaien, indien geen andere krachten zich deden gelden. Maar aangezien het daar van October tot April zomer is, en de sterkere verwarming van het land een luchtstroom in tegenovergestelde richting doet toevloeden, heeft men daar gedurende deze maanden Noord-Westmoeson, dat is regentijd. Van April tot October is het droogte, met Zuid-Oostenwind.

De overgang (kentering) der moesons duurt gewoonlijk van vier tot zes weken, en gaat dikwijls vergezeld met hevige natuurverschijnselen: zware onweders, aardbevingen, overstromingen.

Dat deze laatsten wel onder de meest geduchte rampen mogen gerekend worden, daarvan weten wij, Nederlanders, vooral zij die langs de oevers der rivieren wonen, mede te spreken. Een overstroming in Indië echter is nog veel verschrikkelijker dan wij ons verbeelden kunnen. Als bij ons in het voorjaar de ijsverstoppingen de geregelde afvloeijing van het water beletten, dan hebben wij dit ten minste eenigen tijd vooruit bemerkt, en er zijn eenige voorzorgsmaatregelen mogelijk; op Java vertoont zich de *Banjir* plotseling, soms bij een helderen hemel.

Om de toppen der bergen hebben zich de wolken saamgepakt. Al zwaarder en zwaarder wordt de last, eindelijk baant zij zich met geweld een weg benedenwaarts. De beken zwellen op tot rivieren, zij kunnen de watermassa niet meer

Op Java aan de kusttoechen heeft men
gezegd sedert den dag land is reevind. Op Prata
begint de landwind om 10 1/2 te waaijen, de
zeewind 2 1/2 om 1 1/2 uur.

bevatten, zij treden buiten haar oevers, en met een geluid, aan den ratelenden donder gelijk, stroomt de stortvloed bruisend voorwaarts, alles op zijn weg vernielende. Men ziet de watermassa aankomen met onstuimige vaart; zij komt niet van onder op, al hooger en hooger rijkzende, neen, zij ijlt den Javaan te gemoet, hij ziet er tegen, hij aanschouwt als het ware een muur van water, gereed om hem te overstelpen. Nog één oogenblik, en de Banjir is over hem heen gegaan, heeft zijn hut meegevoerd, zijn akkers vernield, hem zelven gedood, heel den omtrek in een tooneel van verwoesting herschapen.

En voort snelt de vloed, als een reus wiens kracht toeneemt naarmate zijn woede stijgt, totdat hij als uitgeput nederzigt, het slib dat hij heeft medegevoerd laat vallen en alzoo een nieuwen bodem vormt, waar vroeger geen land was, als een geringe vergoeding voor de schade die hij heeft aangericht, voor de menschenlevens die hij heeft vernietigd.

29. UIT HET HUISELIJK LEVEN DER JAVANEN.

Wij hebben een begin gemaakt met onzen laatsten tocht door Java. Reeds bevinden wij ons in de Preanger-regentschappen, de uitgestrektste residentie van het eiland.

Dat laatste gedeelte is niet het gemakkelijkste; dikwijls vinden wij nauwelijks iets dat naar een gebaanden weg gelijk, en zouden wij groot gevaar loopen van te verdwalen, indien wij ons niet voorzagen van een of meer inlanders als gidsen. Somtjids moeten wij te voet verder zien te komen omdat de oneffenheid van den grond het rijden onmogelijk maakt; dan weder maken wij gebruik van een zitplaats in een buffelkar die verschrikkelijk hotst en die ons volstrekt niet met meer spoed doet voortgaan dan toen wij wandelden. Somtjids ook vinden wij gelegenheid om een paar van die kleine maar sterke paardjes te huren, die men hier aantreft. Niet zelden verloop er dagen achtereen, eer wij de woning van een Europeaan aantreffen, en moeten wij overnachten in een Javaansche hut, welker bewoners, hoe arm ze ook vaak zijn

mogen, toch in gulle gastvrijheid voor niemand behoeven onder te doen. Zoo hebben wij meteen gelegenheid, om de Javanen in hun dagelijksch doen gade te slaan.

De levenswijze van de Javanen uit den minderen stand, dus van verreweg de meesten, is hoogst eenvoudig. Wanneer wij een hunner woningen binnentreden, dan valt ons terstond het volslagen gemis in het oog van al die gemakken, welke wij als onontbeerlijk beschouwen. De hut is van bamboe saamgesteld, met van voren een afdak, door palen geschraagd; van boven is zij met riet of palmbleden gedekt. Vaak vindt men er geen vloer in: de grond waarop zij staat moet dan als zoodanig dienst doen. Evenmin een zolder, terwijl gij ook vergeefs zult zoeken naar vensters en een schoorsteen. Licht en lucht moeten maar toegang krijgen door de reten der bamboewanden, en langs denzelfden weg baant zich de rook een uitweg. Er is maar één deur. Bedsteden of ledikanten zijn er niet: de Javaan vleit zich met zijn gansche familie neder op/matten, en slaapt daar even gerust als de Europeaan op zijn donzen bed. Kasten, ook niet: de Javaan bezit zeer weinig kostbaarheden, die achter slot geborgen moeten worden. In de enge ruimte zijner hut beweegt hij zich met gemak: slechts een gering aantal meubelstukken vullen een gedeelte van het woonvertrek, hoogstens een rustbank, benevens eenige kisten en manden tot berging van kleederen en andere behoeften.

Een groep van die woningen, een *dessa* (dorp), maakt geen onaardige vertooning. Soms staan zij in bonte verwarring dicht opeen, zoodat wij ons moeten verwonderen hoe de lieden er den weg in vinden, maar gewoonlijk staat ieder huisje op een afzonderlijk erf, terwijl alle tusschenruimten gevuld zijn met klapperboomen en bamboestoelen.

De kleeding der inlanders maakt weinig vertooning. De mannen dragen een pantalon tot aan de knieën, met een stevigen gordel vastgemaakt, om de lendenen een geveerd of effen blauw stuk doek, een paar maal om het middel en de beenen geslagen, dat ook het voornaamste kleedingstuk der vrouwen is, maar bij haar tot op de voeten hangt. Voorts dragen de mannen een katoenen buisje, dat bij de vrouwen is vervangen door een gesloten kabaai die tot de knieën

1 Bali'balis, met banken van bamboe met een mat erop.

1 Een enkel bamboezen kassje, ter opberging van het eten.

afhangt, terwijl om het hoofd der mannen een doek is gewonden. De voeten zijn altijd bloot. De jonge kinderen zijn gewoonlijk geheel naakt.

Daar zet zich de familie aan den maaltijd, op den grond. Schotels en borden komen niet te pas: de spijzen worden in een versch geplukt pisang-blad gestort en zoo verorberd, waarbij de vingers den dienst verrichten, dien wij van lepels en vorken vergen. De bereiding der spijzen heeft weinig moeite gekost: wat gekookte rijst, met een stukje *dendeng* (gedroogd vleesch) of dito visch is de driemaal daags gebruikelijke, dagelijks wederkeerende maaltijd. En nog mag de Javaan van geluk spreken, als hij zich dien kan verschaffen, want in de beide maanden die den rijstooft voorafgaan, is de voorraad niet zelden uitgeput, en moet men zich vergeeuen met op den akker geteelde knolgewassen of met wortels die men in de bosschen is gaan zoeken.

Als drank gebruikt onze vriend meestal water. Een enkele maal veroorlooft hij zich de weelde van een kopje koffie, — niet van de boonen maar van de bladeren getrokken, — met een stukje palmboomsuiker er in.

Zeer verschillend is het oordeel, dat geveld wordt over het karakter van de Javaansche bevolking. De een schrijft haar alle deugden toe, die een mensch tot sieraad verstrekken, een ander beticht haar van de ergerlijkste ondeugden, van de grofste gebreken.

Het is wel te begrijpen dat van een bevolking die, gelijk wij reeds vroeger opmerkten, nit zooveel verschillende bestanddeelen is samengesteld, moeielijk algemeene kenmerken kunnen gegeven worden. En het oordeel zal dan ook wel grootendeels afhangen van de min of meer gunstige zijde, van welke men den inlander heeft leeren kennen. Velerlei omstandigheden kunnen daarop invloed hebben uitgeoefend.

Hier, in de Preanger-regentschappen, waar de gelegenheden om met vreemdelingen in aanraking te komen zich niet zoo vaak voordoen als elders, heeft de inlander zich van vele ondeugden weten vrij te houden. Hier is hij eerlijk en arbeidzaam, bedaard en zachtzinnig, matig en gast-

vrij. Maar met zijn verstandelijke ontwikkeling is het treurig gesteld: geen wonder, niemand heeft zich moeite gegeven om hem eenig onderwijs te doen genieten. Zijn godsdienst bestaat in eenige uiterlijke plechtigheden, in het werktuigelijk opdreunen van eenige gebeden in het Arabisch, een taal waarvan hij geen woord verstaat, maar die zijn priesters, dikwijls Arabieren, hem hebben voorgepreveld. Daarbij is hij bijgeloovig in de hoogste mate. Wij hebben dat reeds opgemerkt toen wij zagen met hoeveel eerbied de Javaan den krokodil bejagent: ook voor den tijger, dien geduchten bewoner van de zoomen der wouden, koestert hij een soortgelijk ontzag: hij zal hem wel geen spijs bezorgen, maar hij noemt hem toch altijd „heer”, en er behoort heel wat toe om den dessabewoner zoover te krijgen, dat hij jacht op hem zal maken, ondanks het uitlokkende van de premie, die de regeering op het dooden van een tijger heeft gesteld. Een schrijver, die de Javanen nauwkeurig kent, zegt van hen: „Hun gansche bestaan is bijgeloof; bijgeloof regelt hun doen en laten, bestuurt hun opvoeding, bepaalt de waarnemingen en ceremoniën bij geboorte, trouwen en sterven. Is een kind verdwaald, verloren geraakt of ziek, kwijnt het veldgewas of gaat de handel niet voorspoedig: aanstonds wordt dit aan een duivel of boozen geest geweten. Slaagt daarentegen iemand boven anderen in zijn werk of handel; weet hij door spaarzaamheid eenig geld over te winnen; is hij rijk in hun oog: weldra ziet men er hem op aan dat hij een verbond met den duivel heeft aangegaan, vermijdt en vreest men hem. Wanneer een zons- of maansverduistering invalt, grijpen allen hun stamper, en doen den ganschen omtrek daveren door het slaan op het rijstblok: dit zal, meenen zij, den reus of boozen geest verjagen, die de zon of maan wil verslinden. Vaart een hooge wind door het geboomte, zij houden dat voor luchtgeesten. Een ziekte heerscht in het land, zij betwijfelen het niet dat de booze geesten die de toppen der hooge bergen bewonen, op hen vertoornd zijn. Ontvlammen de kraters der vuurspuwende bergen, — het zijn de reuzen, daaronder begraven, die woedend zich trachten te verlossen. Iedere dessa heeft

zijn beschermgeest, in iederen ouden boom woont er een, over de rijtschuur waakt weder een andere."

Wanneer wij nu verder in aanmerking nemen dat de Javaan onder allerlei onderdrukking is opgegroeid, niet alleen onder den dwang hem door de Nederlandsche regeering opgelegd, maar inzonderheid onder dien van zijn eigen hoofden, — moet het ons dan wel verwonderen, dat hij wantrouwend is geworden? Zijn arbeid wordt hem slecht betaald, en nog wordt die geringe vrucht van zijn moeiten, hem niet zelden ontnomen. Hoe vaak gebeurt het niet, dat zijn hoofden hem een karbau ter leen vragen — een gedwongen leening, waarop geen teruggave volgt: kunnen wij niet begrijpen dat hij daardoor zorgeloos en traag is geworden? Nog meer: de Chineezzen, over den ganschen Archipel verspreid, hebben hem menige verkeerde hartsocht ingeplant, waaruit zij voordeel trekken; zij hebben hem het amfioen-schuiven geleerd, hem smaak voor het dobbelspel ingeboezemd, en hij geeft zich aan die ondeugden over zonder nadenken, zonder dat zijn zedelijk gevoel daar tegen opkomt. Doorgaans is de Javaan zachtmoedig, maar wanneer zijn driften worden opgewekt, wordt hij wraakgierig, en is tot de grootste wreedheden in staat.

Nog eens moet het gezegd worden: er is slechts één middel om de verkeerde neigingen van den inlander tegen te gaan, om het oorspronkelijk goede in zijn karakter de overhand te doen krijgen: dat middel is *onderwijs*.

Eenige malen in het jaar wordt het eentonige, dat het dagelijksch leven der Javanen kenmerkt, door feestreugde afgewisseld. Dan komen de bewoners der dessa bijeen en vermaken zich met het luisteren naar muziek, met het kijken naar het dansen.

Voor den meer beschaafden smaak van den Europeaan heeft de muziekkuitvoering van den *gamelan*, zooals het Javaansch orkest genoemd wordt, weinig bekoorlijks. Verschillende soorten van bekkens die men tegen elkander slaat, en kleine trommen, die met omwoelde hamertjes worden geslagen, benevens een soort van viool, waarvan

een met lucht gevulde blaas de kast uitmaakt, zijn de instrumenten die daarbij de hoofdrol spelen. Op de maat dier niet welluidende muziek ziet men eenige dansmeisjes, wier bepaald bedrijf dat is, zich heen en weer bewegen. Soms gebeurt het ook, dat een Javaan opstaat, en eenige verzen van zijn eigen maaxsel voor de vuist opdreunt. Het meest geliefkoosde vermaak is evenwel het *wajang*- of schimmenspel, dat bij avond wordt vertoond. Een gezelschap lederen poppen met bewegelijke ledematen, bont beschilderd en kwistig verguld, voert achter een gespannen doek, waarachter licht is geplaatst, een tooneelvoorstelling uit, zóó, dat de vrouwelijke aanschouwers die zich vóór het scherm bevinden, slechts de schaduwen op het doek te zien krijgen, terwijl de mannen, bij de vertooners gezeten, de eer hebben de poppen in persoon te zien. De samenspraak wordt door den directeur gehouden, even als bij onze welbekende Jan-Klaassen-kasten; de stof is gewoonlijk ontleend aan de fabelachtige geschiedenis van den voortijd, en het is wel te begrijpen dat de meest onmogelijke voorvallen daar plaats hebben. 't Gebeurt niet zelden dat de held van het stuk door zijn vijanden wordt onthoofd, om een oogenblik later doodbedaard zijn hoofd weer op te zetten en op nieuw in het strijdpark te treden, net alsof dat de natuurlijkste zaak van de wereld ware. Uren lang kan de Javaan, op den grond nedergerhurkt, zich verlustigen in de grootsche daden van de figuren in zijn poppenkraam: zelfs een opkomende regenbui is dan niet in staat hem van zijn plaats op te jagen.

Dergelijke feestelijkheden hebben vooral plaats vóór het begin van den rijstooft of van andere werkzaamheden waartoe de gansche bevolking eener dessa wordt opgeroepen.

30. TERUG NAAR BATAVIA.

Schooner dan de stoutste verbeeldingskracht zich kan voorstellen, is de aanblik der natuur in de Preanger-regentschappen. Bij elke schrede schier treffen ons nieuwe, verrassende tafereelen: hier stapelen zich bergen achter bergen

tot aan den verren gezichteinder, of steekt de steile top eens vulkaans hoog boven zijn broederen uit: daar klatert een waterval, die van rots tot rots huppelt, om met geweld zich uit te storten in een kom waaruit aan den bergstroom onophoudelijk voedsel wordt toebedeeld; terwijl de stralen der zon in liefelijke kleurschakeering het nederstortend nat doen fonkelen. Ginds verdiept zich de blik in het ondoordringbaar woud, of verlustigt zich langs welige akkers; of wel, hij volgt in de verte den kronkelenden loop eener rivier, die toesnelt om aan den akker vruchtbaarheid te geven. Ofschoon van de menigte rivieren in deze residentie slechts vijf bevaarbaar zijn, mogen zij toch aangemerkt worden als weldoensters van de bevolking, daar zij onmisbaar zijn voor het onder water zetten der rijstvelden.

In dit aan bergen zoo rijke gewest hebben wij volop gelegenheid de verwoestingen gade te slaan, die door vulkanische uitbarstingen in den loop der tijden zijn teweeggebracht. Plotseling zien wij soms aan onzen voet een wijde kloof gapen, alsof een reuzenhand de aarde had opgespleten: op andere plaatsen liggen links en rechts steenbrokken verspreid, door den vuurspuwenden berg daar nedergeslingerd. Vreemdsoortige natuurverschijnselen bij menigte trekken onze aandacht. Zoo bijvoorbeeld is er aan de zuidwestelijke helling van den Geloengoeng, van welks uitbarsting in 1822 wij vroeger iets hebben verhaald, een kale plek, geelachtig van kleur, die bij de inboorlingen de „slachtplaats” wordt genoemd, wegens het groot aantal lijken van dieren die daar den grond bedekken: van vogels, van wilde honden, ja zelfs van tijgers. Die dieren zijn het slachtoffer geworden van een gas, koolzuur, dat daar door tal van spleten en openingen naar buiten dringt en hen heeft doen stikken: tevens heeft het, door de lijken aan alle kanten te omringen en alzoo de dampkringslucht er van verwijderd te houden, de ontbinding belet. Een mensch kan die plaats zonder gevaar betreden, want het koolzuur heeft een grooter soortelijk gewicht dan de gewone lucht, en zweeft dus dicht bij den grond.

Elders, in de nabijheid van den vulkaan Papandajan, vinden wij een terrein waar de grond, ook alweer ten

gevolge eener uitbarsting, geheel is gemengd met water en zwaveldampen, zoozeer dat de laatste zich met kracht een uitweg banen, wanneer men een gaat in den grond stoot. Het loopen is hier heel gevaarlijk: men moet er al tastende met zijn stok zijn weg zoeken, want de weeke, heete slijkmassa is slechts door een dunne aardkorst bedekt.

Onder de merkwaardigheden die wij in de meer bebouwde streken ontmoeten, mogen wij niet verzuimen melding te maken van twee belangrijke dingen: de theestruiken en de knaboomen.

De eerste worden in de Preanger-regentschappen in menigte aangetroffen. Aan den zuidelijken voet van den pas genoemden Papandajan zien wij een bergvlak, (plateau), 3770 voet boven de oppervlakte der zee, alwaar zich de grootste theeplantage van Java bevindt. Ruim duizend vrije arbeiders vinden daar bezigheid, en worden om hun vlijt zeer geroemd. De theestruiken zijn hier laag en van boven rond. Het plukken der bladeren vereischt heel veel zorg, terwijl ook bij het drogen op zeer veel omstandigheden moet gelet worden. Om zwarte thee te krijgen geschiedt het drogen in de zon, telkens door schudden en weder uitspreiden afgewisseld. De eigenaardige theereuk ontwikkelt zich langzamerhand door gisting. Wil men groene thee hebben, dan worden de bladeren in een verhitte pan een weinig gedroogd, daarna gekneed, op nieuw uitgespreid en weder in de pannen gebracht, hetgeen tot vijfmaal toe wordt herhaald.

Om kina-aanplantingen te zien, moeten wij een anderen berg opzoeken, den Malabar, vijf mijlen ten Zuiden van de stad Bandung. De kinaboom, van welks bast het bekende koortsverdrijvend middel wordt bereid, behoort in Peru thuis, en sedert 1856 heeft men op last der regeering en onder leiding van een uitstekend geleerde, den Heer Jung-huhn, de aankweeking in dit gedeelte der Preanger-regentschappen beproefd, welke proef met den besten uitslag is bekroond. De boompjes waren deels afkomstig van zaden uit Amerika naar Java gezonden, deels van planten uit de plantentuin van Leiden, Utrecht en Amsterdam, en werden geplant aan den zuid-westelijken voet van den Malabar, op

een hoogvlak, bijna vijfduizend voet boven de oppervlakte der zee. Daar ziet men de boomachtige heesters staan, te zamen een terrein van 300 voet in het vierkant beslaande. In het midden bevinden zich de kweekhuizen, waarin de jonge planten worden behandeld totdat zij sterk genoeg zijn om in den tuin te worden gezet, benevens bakken van bamboe, waarin de zaden gelegd worden om te ontkiemen. Overal heerscht de grootste netheid, de volmaaktste orde: 't is wel te zien dat er veel belang wordt gesteld in deze cultuur. Af en toe worden ook proeven genomen om haar in andere streken van den Archipel ingang te doen vinden. De kruin van den Malabar, 7200 voet hoog, had tot voor korten tijd geen anderen naam dan *Poentjak*, dat „top” beteekent: sedert in 1857 de Gouverneur-generaal Pahud dien, na zijn bezoek aan de kina-aanplanting, heeft bestegen, noemen de inboorlingen hem *Poentjak toewan-besar*, d. i.: „Top van den grooten heer.”

Wij vervolgen onze reis, en zijn weldra te Bandung, de zetel van den Resident. De voornaamste merkwaardigheid van deze stad is het heerlijk gezicht dat men daar heeft op de omliggende bergen, die allen tot op aanzienlijke hoogte met rijstvelden en koffietuinen zijn bedekt. Ook de fraaie woning (dalm) van den Regent is zeer bezienswaard. Voorwaar, de wijze waarop die heer is gehuisvest verschilt nog al wat met de woningen van zijn onderhoorigen.

Van Bandung gaan wij naar Tjiandjoer. De weg tusschen beide steden is zeer bergachtig, zoodat een sterke voorspanning, meest van buffels, onze paarden moet helpen om het rijtuig tegen de steilten op te trekken. Deze weg maakt een gedeelte uit van den Grooten Postweg van Daendels: we zijn dus op meer bekend terrein, ten minste, we behoeven niet langer, zooals in deze laatste dagen dikwijls het geval was, uit te zien of er ook een ander middel is om den tocht voort te zetten dan onze eigen beenen. We komen op een plaats, waar de weg door de rivier Tjitaroem wordt gesneden: dit punt ligt 958 voet boven den zeespiegel. De paarden worden nu afgespannen, en het rijtuig loopt van zelf van den hoogen oever naar den waterkant, waar een groep Javanen het met sterke riemen van buffels-

*Is dat niet nabij
Sindangloja?*

en

leer tegenhouden. Alles, — rijtuig, paarden en wij zelven, wordt met een veerboot overgezet.

Na een rid van vijf uren bereiken wij Tjiandjoer. Bij toeneming bemerken wij de sporen van het verkeer met de Europeanen in de regelmatigheid van huizen en straten, in de levendigheid rondom ons, zelfs in de luidruchtigheid der inlanders. In de omstreken vinden wij vele nette landhuizen, bewoond door Europeanen, die hier herstel van gezondheid zoeken. Alles werkt hiertoe mede: het klimaat is er minder heet dan in lager gelegen streken, terwijl men er geen van die moerassen aantreft, wier uitwasemingen het den mensch zoo onaangenaam maken.

Na ons eenige rust te hebben gegund, rijden wij verder. Spoedig bereiken wij den Megamendong, een hoogen berg over welchen de weg steil omhoog gaat en die de grens uitmaakt tusschen de Preanger-regentschappen en de residentie Batavia. Na dien met veel moeite op- en met groote snelheid afgegaan te zijn, bevinden wij ons in het Buitenzorgsche.

Onze eerste halt is Gadok, een fraaie buitenplaats met twee theetuinen. Er is daar een warme bron, welke omstandigheid, benevens de gezonde ligging, aanleiding heeft gegeven tot het vestigen van een inrichting voor zieken. Onder anderen is daarvan gebruik gemaakt door onderscheiden officieren van den tocht naar Atjeh, die hier kwamen om zich te herstellen van vermoeienissen, ziekten of wonden.

Na ruim twee uren rijdens van Gadok zijn wij te Buitenzorg. Vandaar kunnen we ons per spoortrein naar Batavia begeven. Wij komen er als oude bekenden, want het was van hier dat wij onzen tocht aanvingen.

Hier ook blijven wij een poos uitrusten, om na te denken over hetgeen wij hebben opgemerkt, en om ons voor te bereiden tot verdere kijkjes in de overige deelen van Nederlandsch-Indië. Wij nemen dus nog geen afscheid van elkander: alleen vraag ik u: Hoe is u de reis bevallen? Vindt gij nu ook niet, dat kennismaking met het Nederlandsch gebied onder den Evenaar de moeite rijkelijk beloont? En heeft, hetgeen wij hebben gezien en besproken, de begeerte niet bij u doen ontstaan, hoe langer hoe nauwkeuriger met die schoone gewesten bekend te worden?

*Bijna op de grens der Preanger heeft den dingshaja, een
herstellingspost - te die zijde heeft Tji. paars het verblijf
van een geboortens
stabellement voor herstellenden.
T welk niet gebruikt wordt.*

I N H O U D.

	Bladz.
1. Onze Oost	1.
2. Op reis naar Java	3.
3. Onze voorgangers in Indië	7.
4. De Nederlanders in Indië	11.
5. Aan wal	16.
6. Te Batavia	21.
7. In den Kampong der Chineezen	24.
8. Een deftige villa	30.
9. Jan Pieterszoon Coen	31.
10. De inboorlingen van Java	39.
11. Hoe men op Java reist	43.
12. Buitenzorg	47.
13. De wijze, waarop Java bestuurd wordt	49.
14. Samarang	52.
15. De Goenong (berg) Slamats. Nog iets meer over vulkanen	55.
16. Per spoortrein naar de Vorstenlanden	59.
17. Vervolg. Soerakarta of Solo	66.
18. Soerabaja	70.
19. De rijstcultuur	74.
20. Een Indisch woud	78.
21. Een weldoener der Javanen	85.
22. De koffieteelt	88.
23. Suiker	92.
24. Uitstapjes	97.
25. Malang	100.
26. Hoe de Nederlandsche Staat de erfgenaam werd van de Oost-Indische Compagnie	103.
27. In het land der vogelnest-klippen	111.
28. De moesons. Overstromingen	114.
29. Uit het huiselijk leven der Javanen	117.
30. Terug naar Batavia	122.

22. Uit de Javaansche dierenwereld.

Uitgave van NOORDHOFF & SMIT te *Groningen*.

H. C. van der Heijde, KIKJES IN DE OOST.

2^e stukje. DE BUITENBEZITTINGEN.

Prijs 40 cent.

INHOUD:

1. De Indische soldaat.
 2. Naar Atjeh!
 3. Uit Atjeh's verleden.
 4. De oorlog.
 5. Langs Sumatra's Westkust
 6. Padang.
 7. In het Padangsche Hoogland.
 8. Vervolg. Uitstapjes.
 9. Benkoelen.
 10. Een weinig geschiedenis.
 11. De Padri-oorlogen.
 12. Palembang.
 13. De Bataks.
 14. Op Bangka.
 15. Borneo.
 16. De Dajaks.
 17. Pontianak.
 18. De Chineezen op Borneo.
 19. Banjermassing.
 20. Diamanten en armoede.
 21. Visscherij.
 22. Makassar.
 23. De expeditiën tegen Boni.
 24. De Aifoeren.
 25. In de Minahassa.
 26. Ternate.
 27. Ceram.
 28. Amboina.
 29. Banda.
 30. Uit de geschiedenis der Molukken.
 31. Langs de Kleine Soenda-eilanden naar Batavia terug.
 32. Via Suez naar „Patria”.
- ~~~~~

